

ACADEMIA DE STUDII ECONOMICE DIN MOLDOVA
Catedra „Geografia și Economia Mediului”

Mihail HACHI

**Modul de trai al populației Republicii Moldova. Abordare
socio-geografică**

Editura ASEM
Chișinău – 2005

CZU: 316.728:304.3 (478)

H 12

Monografia „**Modul de trai a populației Republicii Moldova. Abordare socio-geografică**” a fost discutată și aprobată la ședința catedrei „**Geografie și Economia Mediului**” din 11 martie 2005 (Proces-verbal nr. 6)

Monografia „**Modul de trai a populației Republicii Moldova. Abordare socio-geografică**” a fost eaminată și recomandată spre publicare la ședința Consiliului metodico-științific al ASEM din 23 mai 2005 (Proces-verbal nr. 3)

Recenzenți: Vitalie Sochircă, conf. univ. dr.. în geografie
Matei Mâtcu, conf. univ. dr în geografie

Responsabil de ediție: Constantin Matei, prof. univ. dr. hab.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Hachi, Mihail

Modul de trai a populației Republicii Moldova. Abordare socio-geografică/ Mihail Hachi; resp.de ed. Constantin Matei; Acad. de Studii Econ. din Moldova, Catedra „Geografia și Econ. Mediului”. – Chișinău, Ed. ASEM, 2005 - 245 pag.

ISBN 9975-75-318-3

100 ex.

316.728:304.3 (478)

ISBN 9975-75-318-3

Fiicelor mele Mirela și Mihaela

Cuprins:

Introducere.....	6
------------------	---

Capitolul 1.

Geografia modului de trai – parte componentă a geografiei populației

§ 1.1. Evoluția conceptului „mod de trai” – abordare teoretică.....	12
§ 1.2. Cuantificarea modului de trai în context interdisciplinar.....	27
§ 1.3. Baza informațională și metode de studiere a modului de trai al populației.....	40
Bibliografia capitolului 1.....	53
Anexe.....	56

Capitolul 2.

Factorii care determină modul de trai al populației Republicii Moldova

§ 2.1. Factorul natural – premisă inițială de influență asupra modului de trai.....	57
§ 2.2. Factorul socio-demografic	69
§ 2.3. Factorul socio-cultural.....	94
§ 2.4. Așezările umane și urbanizarea ca mod de trai.....	112
Bibliografia capitolului II.....	124
Anexe.....	126

Capitolul 3.

Diferențierile regionale ale componentelor de bază ale modului de trai:

§ 3.1. Locuința și gospodăria individuală.....	132
§ 3.2. Ocupațiile populației: casnice și din afara gospodăriei.....	157
§ 3.3. Caracterul consumului alimentar.....	187
§ 3.4. Consumul informațional.....	213
Bibliografie la capitolul III.....	233
Încheiere.....	237
Anexe.....	240

Introducere

Actualitatea temei. În condițiile actuale de modernizare a tuturor sferelor vieții, concomitent cu afirmarea tot mai largă a principiilor și normelor democratice, cu creșterea rolului factorului uman în dezvoltarea socio-economică, crește interesul pentru tot ce ține de societatea umană sau, în expresie geografică, populația unui teritoriu. Populația reprezintă elementul esențial al dezvoltării teritoriale, iar problematica socială devine una de interes major. Aspectul social este relevat tot mai frecvent în concepția fundamentală a geografiei umane. În evoluția sa, componenta socială este influențată nu numai de factorii de natură economică, dar și de mentalitate, tradiții și stereotipuri socio-culturale, experiența acumulată în timp, sistemul de localități, mobilitatea și calitatea populației, modul său de trai. Abordarea sistemică, interdisciplinară, cu pronunțate trăsături cantitative și calitative ale fenomenelor sociale în profil regional, printre care se înscrie și modul de trai, reprezintă o necesitate obiectivă, o condiție esențială a dezvoltării durabile.

Trecerea termenului „*mod de trai*” din limbajul uzual, folosit pe larg, în cel științific, a provocat o interpretare foarte largă și, deseori, ambiguă a sensului lui. *Modul de trai al populației* deseori este suprapus și identificat cu conceptele „nivel de trai”, „bunăstarea populației”, „calitatea vieții”, „stil de viață” etc. Modul de trai al populației reprezintă un concept ce definește identitatea socio-economică, socio-culturală a unui grup social, care are o spațialitate concretă. În linii mari, modul de trai reprezintă o caracteristică generalizatoare a vieții populației unui teritoriu, constituind ansamblul activităților, al alegerilor (opțiunilor) materiale și spirituale perpetuate de-a lungul timpului și considerate definitorii identității lor. În condițiile actuale de globalizare a vieții economice, politice, socio-culturale, o provocare importantă a națiunilor lumii se bazează pe concentrarea și mobilizarea eforturilor în direcția apărării și consolidării culturii și identității proprii, modul de trai înscriindu-se ca parte componentă a acestora.

Studierea modului de trai al populației constituie o necesitate stringentă, întrucât se recunoaște că aceasta reprezintă o resursă pentru dezvoltare, iar împreună cu condițiile și nivelul de trai se înscrie într-un concept mai larg – *bunăstarea populației*, a cărei îmbunătățire continuă constituie unul dintre obiectivele principale ale dezvoltării regionale.

Funcționalitatea unei societăți este rezultatul atitudinilor, opțiunilor, al comportamentelor individuale și colective, al stereotipurilor de percepere a realității. Deciziile, acțiunile, manifestările populației în spațiu nu sunt aleatorii, ele fiind dictate de sistemul de valori, opinii, atitudini, a căror sintetizare reprezintă unul dintre demersurile acestui studiu. *Modul de trai al populației* reprezintă un indicator al dezvoltării sociale, întrucât în procesul dezvoltării acestuia se schimbă scopurile, activitățile, interesele, comportamentele spațiale ale populației. Schimbările cantitative și calitative

ale componentelor modului de trai ne vorbesc despre direcția teritorială și socială de dezvoltare. În acest sens, monitorizarea evoluției componentelor modului de trai reprezintă o necesitate obiectivă, o condiție esențială a dezvoltării durabile, ceea ce ar permite o mai bună organizare a societății.

Cercetarea modului de trai, ca pe un concept integrat sau pe anumite elemente componente ale vieții populației, permite dimensionarea dezvoltării socio-regionale, aceasta fiind o cerință pentru toate societățile, în scopul observării schimbărilor sociale, precum și a identificării tendințelor ce apar în societate, evaluarea consecințelor de viitor pentru o cât mai bună dirijare a societății.

Actualitatea cercetării modului de trai rezidă în necesitatea scoaterii în evidență a rezervelor, a deficiențelor, a aspectelor problematice, retrograde ale modului de trai al populației, în general, sau a componentelor acestuia. Ea este argumentată și de faptul că, deși unele aspecte ale vieții populației din spațiul geografic al Republicii Moldova au fost abordate în mai multe publicații, deocamdată nu există nici o lucrare în care să fie analizat modul de trai, componentele acestuia în profil regional. Deși cunoscut la prima vedere, modul de trai al populației Republicii Moldova n-a fost studiat decât parțial. Prin această lucrare se propune o viziune nouă asupra studiului populației Republicii Moldova, problematica modului de trai fiind insuficient abordată în literatura de specialitate. Prezenta lucrare se vrea un modest început de cercetare a unei problematice vaste și complexe, bazată pe un suport informațional bogat, care există în trăirile și conștiința populației, dar, deocamdată, nefiind generalizat și popularizat. Reconstruirea tabloului vieții umane, dincolo de evenimentele politice, economice, socio-culturale majore, a fost prerogativa istoricilor și a etnologilor, abordarea geografică făcându-se simțită vădit, știut fiind că cea mai eficientă abordare în evidențierea diferențierilor teritoriale revine geografilor. Un principiu fundamental care străbate întreaga lucrare este de a considera spațiul geografic componenta obligatorie a dezvoltării fenomenelor sociale, element organizat și organizabil.

Lucrarea a apărut din dorința de a cunoaște mai bine care sunt motivațiile populației din teritoriu în luarea diferitelor decizii legate de viața lor. Un alt considerent ce dictează necesitatea investigației survine din interesul străinilor, din dorința lor de a ne cunoaște mai bine, prezentul studiu având scopul să suplinească parțial acest gol informațional.

Gradul de cercetare a temei. O particularitate de ansamblu este raritatea unor studii ample, care să se rializeze, într-o anumită măsură, scopului declarat al lucrării de față. Deși are o istorie lungă de apariție și evoluție, conceptul nu cunoaște un nivel de cercetare științific înalt. Actualmente, în geografia socială, cercetarea modului de trai ocupă un loc modest, dar foarte important și complex. Componentele modului de trai, într-o formă sau alta, au fost obiectul cercetării unor studii sporadice încă din cele mai vechi timpuri. După cum arată cercetările de

geografie istorică, componentele modului de trai al populației, ca elemente de cercetare geografică, au fost tradiționale științei geografice din momentul apariției acesteia. În lucrările savanților din Egiptul și Grecia antică sunt cuprinse reflectări ale particularităților vieții populației în profil regional. Lucrările lui Herodot, Democrit, Eratostene, Strabo descriu manifestările vieții populației și legătura acestora cu locul de trai. Interpretarea greșită a acestor legături au condus savanții la „determinismul geografic”, începutul căruia este pus de Aristotel, Hipocrat. Ideile deterministe au prevalat și în lucrările savanților din Evul Mediu prin descrierea vieții și activității populației anumitor teritorii (Guicciardini, Münster, Bodin, Kempden etc.).

O contribuție esențială în lărgirea conceptului mod de trai a fost adusă de către savanții Ch. Montesquieu, K. Ritter, F. Ratzel, E. Réclus, A. Hettner etc., întemeietorii „antropogeografiei”, care considerau cercetarea modului de trai ca pe o problemă foarte importantă a științei geografice. Ei atribuiă rolul determinant al mediului natural în dezvoltarea societății, economiei, modului de trai al populației.

Problematika modului de trai a devenit obiectul atenției școlii geografice franceze la hotarul dintre secolele XIX și XX, prin „geografia umană”, în care conceptul „*mod de trai*” („*genre de vie*”) a ocupat un loc important (Paul Vidal de la Blache, Briunhes), precum și școlile americane (E. Semple, E. Huntington) și germane (A. Hettner), interpretarea cărora pornește de la principiul „natura propune – omul dispune”, fiind abordată de pe poziții deterministe mai „dure” sau mai „temperate”.

În perioada postbelică, principalele direcții ale studiului geografic al modului de trai și ale elementelor ei au fost cuprinse în tratările lui C. Sauer (teoria landșaftului cultural), geografia comportamentală (Kirk, White, Gold), geografia bunăstării (Bartels) etc.

O contribuție mare în elaborarea bazei metodice și metodologice a conceptului „*mod de trai*” o are școala sovietică și rusă din perioada postbelică. Componentele modului de trai au fost cercetate, într-o formă sau alta, dar, numai în anii '70, apar primele lucrări în geografia socială cu privire la modul de trai (Lauristin M., Raitviir T., Počșșevski V.). Mai multe studii în această perioadă cuprind triada „condiții de trai – nivel de trai – mod de trai”. În geografia habitatului, apar cercetări cu referire la condițiile și modul de viață al populației (Alexeev A., Kovaliov C., Tkacenko A.), iar începând cu anii '80, apar și primele lucrări tematice de studiere a modului de trai (Reghent T., Fedulov S. etc.). Studii similare apar și în Occident, cele mai reprezentative fiind lucrările savanților francezi Paul Claval, Gérard Mermet etc.

Pentru bibliografia românească, vom constata, cu regret, că, fără să lipsească complet, problematica modului de trai nu a fost un domeniu prioritar. Un rol important în sistematizarea studiilor de geografie umană, prin apariția valoroaselor lucrări de geografie a populației și a

așezărilor umane, cu elemente ale modului de trai întâlnim în lucrările savanților (V. Mihăilescu (1927), V. Tufescu (1941), I. Șandru (1969), V. Cucu (1981), Al. Ungureanu (1980), V. Trebici (1991), G. Erdeli (1997), I. Muntele (1998) etc.). Sunt foarte prețioase studiile etnologilor români care au abordat diferite aspecte ale vieții materiale și spirituale a poporului român (I. Vlăduțiu, V. Butură, I. Ghinoiu, Gh. Iordache etc.).

În ceea ce privește studiile de geografie a modului de trai de către autori din Republica Moldova, practic lipsesc, deși ca preocupare a tematicii populației și a aspectelor raportate la diferite manifestări ale vieții le găsim în lucrările sociologilor, etnografilor, filosofilor (A. Timuș, Gh. Călcâi, V. Zelenciuc, E. Postolachi, A. Zavtur, Gh. Bobână, I. Bejan-Volc etc.). Un rol important în aprecierea evoluției dinamice a componentelor modului de trai l-au avut lucrările savanților din diferite timpuri, începând cu cronicarii Gr. Ureche, M. Costin, I. Neculce în secolele XVII-XVIII. O contribuție mare în cercetarea și cunoașterea populației a avut-o D. Cantemir. În timpul dominației Rusiei Țariste, apar lucrări valoroase ale lui Z. Arbore (1898), A. Zașciuk (1863), A. Grosul-Tolstoi (1873), L. Berg (1918) etc.

În perioada postbelică, sub influența școlii geografice sovietice sunt susținute mai multe teze de doctor în geografia populației, cuprinzându-se și elemente ale vieții umane (M. Mâtcu, C. Matei, S. Florea, E. Calmuțcaia etc.).

Cu toate că la sfârșitul secolului XX s-a pus o bază atât teoretică, cât și empirică de cercetare a modului de trai, nu există, deocamdată, un instrumentar metodic și metodologic clar care ar permite efectuarea studiilor regionale ale modului de trai al populației fără echivocuri; rămân mai multe „pete albe” referitoare la problema teoretico-metodologică și metodică de studiu.

Scopul și obiectivele tezei. Scopul de bază al prezentului studiu constă în dezvăluirea conceptului „*mod de trai*” și analiza stării actuale a componentelor lui sub aspect regional; elaborarea metodică și studierea empirică a elementelor modului de trai al populației din Republica Moldova pe medii de trai și pe categorii socio-demografice, socio-culturale; examinarea tendințelor cu privire la evoluția componentelor modului de trai; evidențierea laturilor problematice ale modului de trai, precum și propunerea unor soluții și recomandări în vederea îmbunătățirii lor. Pentru realizarea acestui scop, se cere rezolvarea unui șir de probleme:

- definirea conceptului „*mod de trai*”, dat fiind faptul că nu există o părere unanimă în literatura de specialitate, pendulările terminologice (între mod de trai, nivel de trai, calitatea vieții, stil de viață) provoacă o anumită ambiguitate categorială; precizările de semnificație ale noțiunilor enumerate și identificarea celei mai adecvate noțiuni care ar exprima, fără echivocuri, esența fenomenului în cauză;

- stabilirea factorilor de influență asupra modului de trai și intensitatea cu care aceștia influențează componentele vieții populației în profil regional;
- evidențierea specificului, particularităților modului de trai al populației Republicii Moldova ce o personalizează, în ansamblul vast al spațiului românesc și sud-est european, modul în care populația pune în valoare acest spațiu;
- delimitarea deosebirilor regionale de manifestare ale componentelor modului de trai, în paralel cu disciplinele înrudite, al cărui obiect de studiu îl reprezintă componenta socială;
- caracterizarea stării actuale a componentelor modului de trai, precum și evoluția lor în timp; evidențierea schimbărilor intervenite sub influența mobilității populației, în condițiile unor tendințe tot mai pronunțate de integrare regională și deschidere către exterior, globalizarea vieții economice, politice, culturale; influența progresului tehnico-științific și a urbanizării asupra vieții populației;
- elaborarea chestionarelor și efectuarea studiului empiric al modului de trai al populației rurale, folosind metode geografice tradiționale și metode ale științelor înrudite.

Noutatea științifică și rezultatele obținute. Până nu demult, problematica modului de trai al populației, în virtutea unor circumstanțe, s-a aflat în afara cercetării științifice a geografilor din Republica Moldova, astfel că, la moment, tema reprezintă un subiect nou, superficial cunoscut, dar interesant și incitant, în același timp. Studiul vieții umane sub diferite aspecte devine o necesitate extrem de actuală, deoarece nu totul poate fi rezumat la nivelul evenimentelor, al activității economice, politice, sociale. Imaginea unei țări este incompletă fără reconstituirea tabloului vieții populației, cuprins ipotetic în modul de trai al ei. Este foarte important de a ține cont de faptul ce fac oamenii în anumite condiții de trai, care este comportamentul lor spațial, în procesul participării la viața materială și spirituală, care sunt interesele, necesitățile, orientările, motivațiile și cum se schimbă intensitatea lor în timp. Acest studiu deschide noi perspective pentru cunoașterea noastră, pentru a înțelege mai bine cine suntem și care este locul nostru în cadrul familiei europene.

Ținând cont de caracterul multiaspectual și multidimensional al modului de trai, autorul este conștient că tratarea exhaustivă a problematicii modului de trai este peste puterile unei singure lucrări, iată de ce în studiu ne-am axat pe două direcții de cercetare:

- relevarea factorilor și a condițiilor de influență directă sau indirectă asupra vieții umane;
- abordarea componentelor de bază ale modului de trai al populației din teritoriu, semnificative pentru spațiul geografic al Republicii Moldova.

În linii mari, inovația științifică a lucrării constă în:

- precizarea de conținut a conceptului „*mod de trai*” și locul acestuia în tematica geografiei umane;
- determinarea factorilor și condițiilor care generează formarea modului de trai al populației în timp și spațiu; sistematizarea, clasificarea, tipologizarea informației cu privire la modul de trai, în mare măsură, absentă în statistica oficială;
- efectuarea unor investigații în teritoriu, pe eșantioane reprezentative, în scopul cercetării problematicei modului de trai, a specificului vieții populației;
- analiza dinamică a modului de trai, examinarea tendințelor și direcțiilor de bază ale dezvoltării componentelor acestuia în profil regional; cartarea lor geografică;
- recomandările propuse în scopul depășirii unor probleme, deficiențe, elemente retrograde ce țin de viața populației din Republica Moldova, precum și însușirea unor elemente de modernizare a societății, fără a periclita identitatea proprie.

Semnificația teoretică și valoarea aplicativă a lucrării constă în baza ei teoretică și empirică. Studiarea modului de trai al populației, ca parte componentă a geografiei sociale, are drept scop cercetarea comportamentului spațial al populației în procesul participării la viața materială și spirituală. Pentru aprecierea caracteristicilor de bază și a specificului populației, se cer noi abordări interdisciplinare, geografia prin metoda și metodologia de cercetare trebuie să ocupe un loc important. Considerăm că manifestarea componentei sociale, sub aspect regional, a fost până acum insuficient cercetată, dovadă fiind și numărul limitat de lucrări tematice, studii monografice și, în acest sens, această lucrare s-ar putea înscrie printre lucrările de pionierat. Cu toate că interesul pentru tematica socială în geografie a fost în creștere, studiile apărute s-au referit doar la cercetările demografice, socio-culturale.

În geografia socială, triada conceptuală „condiții de trai – nivel de trai – mod de trai” rămâne a fi o componentă slab cercetată și care cere, în baza experienței obținute mai mult de savanții din străinătate, evaluarea dezvoltării sociale sub aspect regional.

Valoarea aplicativă constă în obținerea unor cunoștințe teoretice și empirice despre problematica modului de trai. Acestea pot servi drept material teoretic și metodologic pentru cercetările ulterioare. Anumite segmente ale lucrării au prezentat interes pentru câteva instituții de stat: Departamentul Sociologie și Statistică (DSS), în elaborarea setului de întrebări pentru viitorul recensământ, Departamentul Analize Regionale din cadrul Guvernului etc. Chestionarele sondajelor pot fi utilizate ca suport pentru cercetarea modului de trai și a componentelor acestuia, în profil regional. Recomandările efectuate pot servi ca suport real în elaborarea politicii regionale de dezvoltare socială, iar materialele studiului pot servi drept suport informațional la cursurile didactice: „*Geografia populației și așezările umane*”, „*Geografia socială*”, „*Sociologie*”,

„Managementul cultural”. Rezultatele investigației sunt sugestive pentru lărgirea cunoștințelor despre ființa noastră, deschid largi perspective pentru cunoașterea populației din spațiul geografic al Republicii Moldova, pentru a înțelege mai bine cine suntem și cine dorim să fim.

Aprobarea rezultatelor investigației. Principalele teze ale lucrării au fost expuse la simpozioane și conferințe științifico-practice din țară și de peste hotare: *Cel de-al XI-lea Colocviu de Geografia populației și așezările umane* de la Târgoviște (România), *Colocviul Național de Geografie a Populației și Așezărilor Umane*, ediția XIV-a (Timișoara-Buziaș), *Simpozionul științific „Dimitrie Cantemir”* în cadrul Universității „Al. I. Cuza”, Iași, *Simpozionul Național de Istorie și Retrologie agrară* de la Bacău și Chișinău, Simpozioanele științifice organizate în cadrul A.S.E.M., Universitatea din Tiraspol cu sediul în Chișinău etc., precum și la seminarele metodologice intra- și intercatedrale. O parte din rezultatele cercetării și ale analizei au servit ca bază în elaborarea proiectului internațional de cercetare a populației sub aspect regional „INTAS”. Tezele au fost expuse în 17 lucrări care însumează 5 coli de autor.

Volumul și structura lucrării. Teza cuprinde introducerea, trei capitole, concluzii și recomandări, bibliografie, 51 tabele, 45 figuri (inclusiv 17 hărți).

Capitolul I. GEOGRAFIA MODULUI DE TRAI – PARTE COMPONENTĂ A GEOGRAFIEI POPULAȚIEI

§ 1.1. Evoluția conceptului „mod de trai” – abordare teoretică

Modernizarea tuturor sferelor vieții în etapa contemporană, dezvoltarea principiilor democratice în condițiile unor transformări profunde ce au loc, practic, în toate statele lumii, scot în evidență un șir de probleme ale societății umane. În condițiile intensificării cercetărilor asupra multiplelor probleme cu care se confruntă umanitatea, crește actualitatea dezvoltării domeniilor științifice ce au drept obiect de studiu populația, în toate manifestările ei. Geografia se înscrie printre acestea, iar studiul geografic al modului de trai al populației, care reprezintă o direcție relativ nouă, își poate aduce contribuția sa în rezolvarea acestora.

Potențialul uman, sau în expresie geografică, populația unui teritoriu, reprezintă, în orice societate, principala sursă și resursă de dezvoltare și creștere economică. Punerea în valoare a acestui potențial reprezintă unul din principalele obiective pentru statele lumii. Progresul economic, în țările dezvoltate ale lumii, s-a datorat, în primul rând, valorificării eficiente a acestui potențial. Cercul specialiștilor, care studiază diferite aspecte ale populației, se lărgeste continuu. Interesul cercetătorilor științifici asupra diverselor manifestări ale populației este firesc, deoarece toate fenomenele și procesele cu caracter economic, politic, social, cultural și de altă natură sunt dirijate de către Om și pentru Om. O contribuție esențială asupra studiului populației o are și geografia, populația fiind considerată parte componentă a mediului geografic. Cunoașterea populației, din punct de vedere geografic, presupune și studierea modului de trai al acesteia. Nu poate fi conceput un studiu asupra unei grupări umane fără a nu se ține seama de elementele modului de trai [1, p. 15]. Populația, în toate perioadele de dezvoltare ale omenirii, a fost și rămâne unul din principalele obiecte de studiu ale geografiei. Definierea obiectului de studiu al geografiei, în general, și al celei umane (sociale, culturale), în particular, a fost una dintre cele mai dificile probleme, deoarece, în calitate de obiect de studiu, pot fi incluse atât fenomenele teritorial-naturale, cât și cele social-teritoriale care se deosebesc după legitățile sale de dezvoltare.

Particularitatea geografiei ca știință este că ea ocupă un loc intermediar între științele naturale și cele sociale. În determinarea rolului sociogeografiei, apărută la conexiunea dintre științele sociale și geografice, un rol important îl deține integrarea, pe de o parte, și diferențierea, pe de altă parte, a acestor două științe. Conform savantului Mereste I., sociogeografia, în egală măsură, se referă la geografie și sociologie, iar integrarea-sinteză dintre geografie și sociologie are loc din considerentele suprapunerii obiectului de studiu: sistemul „populație (societate) – mediu

înconjurător”; comportamentul populației în mediul înconjurător și modul de trai al acesteia [2, p. 158].

În concepția fundamentală a geografiei contemporane, se relevă din ce în ce mai mult aspectul social. Geografia umană (socială) studiază procesele și fenomenele spațiale ale societății, formele de organizare a vieții oamenilor și producției sociale de pe poziția omului – condițiilor de muncă, trai, odihnă, dezvoltarea personalității și reproducerea vieții. În ansamblu, geografia umană analizează aspectul teritorial al comportamentului uman, dând explicație acestui comportament, prognozând modificările acestuia. În viziunea lui V.P. Maxakovski: „Geografia umană studiază totalitatea problemelor sociale, în manifestarea lor spațială, în care se include organizarea teritorială a vieții sociale, particularitățile modului de viață, calitatea vieții” [3, p. 34]. Geografia populației, ca parte componentă a geografiei umane, are legături reciproce cu alte domenii științifice, care studiază diferite aspecte ale populației. Printre acestea se înscriu demografia, sociologia, etnologia etc. La intersecția geografiei populației cu direcțiile implicate, se formează subramuri noi științifice, ca etnodemografia, geodemografia ș. a.

Astfel, în prezent, se poate vorbi despre un întreg sistem de ramuri ale geografiei populației. În prima etapă de constituire a geografiei populației, se diferențiau două subramuri de bază: geografia populației propriu-zisă și geografia așezărilor umane. În cadrul acestor subdiviziuni se conturează direcții științifice separate, precum sunt: geodemografia, geografia serviciilor, geografia migrației, geografia urbană etc., recunoscute de mulți specialiști, ca ramuri de sine stătătoare ale geografiei populației [4, p. 4]. În ultimele decenii, în cadrul geografiei umane, apar noi direcții de cercetare, aflate la diferite niveluri de consolidare cum sunt: „Geografia sferei de deservire”, „Geografia recreațională”, „Geografia medicală”, „Geografia comportamentului uman”, „Geografia modului de trai al populației” etc.

Modul de trai este, în primul rând, un tip specific de viață, obiectiv constituit în interiorul unei societăți, grup de oameni, colectivitate de oameni sau chiar poate să vizeze un individ în parte. În realitate nu există decât modul de trai al indivizilor, pe când cel al colectivităților social-teritoriale sau naționale reprezintă înfățișarea abstractă a trăsăturilor comune ale activităților și opțiunilor populației, întărite în conștiința socială și fixate în anumite standarde, norme de comportament, stereotipuri. La rândul său, modul de trai individual este de origine social-teritorială sau națională, fiind produsul unei conexiuni de factori și condiții comune. Încercarea de a înțelege legătura dintre modul de trai al populației și teritoriul locuit de ea, a fost prezentă în lucrările geografilor din perioada statornicirii geografiei ca știință. Anumite însușiri și particularități ale modului de trai și-au găsit reflectare încă în lucrările savanților antici Herodot (485-425 î.Hr.), Eratostene (275-195 î.Hr.), Strabo (64-20 î.Hr.), Democrit (460-400 î.Hr.), Ptolomeu (90-168 e.n.)

etc., care, în paralel cu alte studii, au cuprins și elemente ale modului de trai al populației asupra teritoriilor cercetate: viața, tradițiile, obiceiurile, ocupațiile de bază etc. [5]. În studiile lor, savanții antici acordau un rol important vieții și activității populației din diferite state și regiuni, încercând să explice dependența modului de trai de condițiile naturale locale. Principalul scop urmărit în aceste studii consta în cunoașterea populației din teritoriile cucerite, pentru o mai eficientă gestionare a resurselor umane. Însă, interpretarea simplistă a acestor dependențe a condus la apariția „determinismului geografic”, concept inițiat de Hipocrat (460-377 î.Hr.) și Aristotel (384-322 î.Hr.) [6, p. 136].

În lucrările autorilor din Evul Mediu, se conține un bogat material cu referință la modul de trai al populației și componentele acestuia. Cercetări ale vieții populației, de pe poziții geografice, se întâlnesc în lucrările savanților Epocii Renașterii: S. Münster, L. Guicciardini, Kempden, Jean Bodin etc. Sebastian Münster încearcă să explice legătura dintre componentele vieții populației și mediul lor de trai. Traducând, în 1542, opera lui C. Ptolomeu, „Geografia universală”, Münster adăugă un comentariu asupra felurilor de trai și obiceiurilor neamurilor din ținuturile descrise. Relațiile dintre natură și om, natură și viața umană au fost prezentate și în operele unor gânditori din secolele XVII-XIX, precum Ch. Montesquieu, care, în lucrarea „L'espri des lois”, face o apreciere a vieții oamenilor ce locuiesc în diferite regiuni climatice. Alături de climă, relief, el mai adaugă și elementele sociale, cum ar fi religia, legile, moravurile, obiceiurile, toate luate împreună alcătuind „*spiritul general al poporului*”. Popoarele, în concepția lui, sunt predestinate în istorie prin poziția lor geografică, care determină atât profilul etnic, cât și ritmurile de dezvoltare în timp [7, p. 60]. Renumitul geograf B. Varenus (1622-1650), în secolul XVII, a emis concepția dezvoltării geografiei, schițând și unele idei cu referire la populație, la ocupațiile ei de bază, insistând asupra introducerii „specificului uman” în studiile geografice [8, p. 131]. O contribuție esențială în fundamentarea teoretică a conceptului „*mod de trai*” au avut-o A. Humboldt (1769-1859) și K. Ritter (1779-1859), care, prin studii empirice asupra unor teritorii, au acordat un rol deosebit relației dintre viața, activitatea umană și diferitele condiții geografice ale populației. Conform opiniei lui A. Humboldt, „omul ocupă locul central în procesul de transformare și valorificare a naturii” [9, p. 22-23]. Neținând cont de concepțiile teologice ale lui K. Ritter, lucrările lui constituie primele încercări de a argumenta teritoriul ca „locuință a speciei umane”, arătând legătura indispensabilă dintre om și mediul înconjurător [10, p. 22]. Un rol important i se atribuie „elementului uman” și modului său de viață în lucrările savantului francez E. Réclus. Contribuția sa la fundamentarea bazelor teoretice ale geografiei umane este considerabilă [11, p. 40-42].

F. Ratzel (1844-1904), adeptul și discipolul lui K. Ritter, unul dintre fondatorii „antropogeografiei”, considera cercetarea modului de trai al populației ca pe o problemă foarte

importantă a acestei științe [12, p. 38]. Ideile savantului german au avut mulți susținători și continuatori: A. Hettner (1859-1941), D. Smidt (1874-1963), E. Semple (1863-1932).

Până la apariția conceptului „*mod de trai*”, în știința geografică contemporană, viața și activitatea oamenilor (care, de altfel, și reprezintă, în sens larg, modul de trai) a fost pe larg tratată în diverse concepte și curente de gândire geografică, cum sunt:

- **Determinismul geografic**, ai cărei adepți au fost Ch. Montesquieu (1689 – 1755), E. Huntington (1876 - 1948), A. Hettner (1859 – 1941), K. Ritter (1779 – 1859), F. Ratzel (1844 – 1904), E. Réclus (1830 – 1905), E. Semple (1863 – 1932) etc. În dezvoltarea societății, economiei, culturii, modului de trai, acești autori atribuiau rolul determinant mediului natural. În ansamblu, această concepție a alcătuit baza teoretică a antropogeografiei germane și a geografiei umane franceze;

- **Teoria posibilismului** (de la engl. *possibility* - posibilitate), a cărei interpretare pornește de la principiul „natura propune – omul dispune”. Adepții acestei teorii susțineau că mediul geografic creează doar premise pentru dezvoltarea societății umane, omul fiind pus în situația de a alege din multiplele variante de valorificare a mediului pe cea variantă care mai mult îl satisface. Paul Vidal de la Blache, adept al acestui curent, în lucrarea „Principes de Géographie Humaine” sesizează legătura strânsă ce există între Pământ, oameni și istoria lor. Diversitatea oamenilor se transpune în diversitatea peisajelor aflate în continuă transformare, iar *modul de trai* (*genre de vie*) nu mai e o consecință insurmontabilă a forțelor naturii, ci o realitate socială [13, p. 26];

- **Indeterminismul geografic** (numit și nihilism geografic) – curent opus determinismului geografic, adepții cărui neagă rolul mediului natural în dezvoltarea societății. N.N. Baranskii (1881-1963) susține că nihilismul geografic, din punct de vedere teoretic, nu este corect, întrucât „scoate societatea umană din mediul în care trăiește și se dezvoltă” [14, p. 53]. De pe poziții critice au apreciat acest curent și alți reprezentanți ai școlii geografice ruse, ca Iu.G. Saușkin, V.A. Anucin ș. a.;

- **Curentul bihaviorist** (de la engl. *behavior* – comportare) – direcție în sociologie și psihologie, care reiese din interpretarea comportamentului uman, ca sumă a reacțiilor de influență asupra mediului, geografii fiind interesați nu de comportamentul oamenilor în general, ci de cel spațial etc.

Modul de trai este un fenomen social multilateral și multiaspectual, care are și spațialitate, ținând de anumite grupuri (colectivități) umane. Cunoașterea legităților de formare și de dezvoltare a modului de trai re apare în etapa contemporană, aceasta fiind determinată de:

- necesitatea evaluării structurii populației după modul de trai, ceea ce ar permite o mai bună gestionare a resurselor umane;
- elaborarea programelor de dezvoltare regională, economică, socială, care vor trebui să țină cont de însușirile și particularitățile modului de viață al grupurilor de oameni, în particular, și al societății, în general;
- impulsionează relațiilor economice și culturale. Se știe că la baza comerțului mondial stă diferența de resurse, tehnologii, dar și gusturile și diversitatea modurilor de trai, cunoașterea cărora ar permite o mai bună valorificare teritorială. În paralel cu valorile culturale întruchipate în monumentele de istorie, arhitectură muzeistică și modul de trai face parte din infrastructura turistică, el fiind determinat de comportamentul populației, manifestările de ospitalitate, cordialitate, de deschidere, respect față de cetățenii altor țări. Fenomenul cultural nu mai este privit doar dintr-o simplă perspectivă utilitară, ci și ca o expresie a unui mod de viață social. În acest context, modul de viață reprezintă nu numai un element de educație și de instruire într-un spirit cultivat, ci devine o activitate economică cu deschidere comercială. Prin activitățile turistice pot fi valorificate toate bunurile și manifestările culturale ale unui popor.

Modul de trai al populației nu este ceva care există de la sine, el este creat, făurit de grupuri de oameni sau persoane aparte. Modul de trai este ceva existent și, în plus, el persistă și devine, schimbându-se în timp și spațiu. V.P. Maxakovski scria că „modul” sau „imaginea” geografică a fenomenelor și proceselor este o formă de reflectare a realității în conștiința umană [3, p. 241]. Deși conceptul „*mod de trai*” este relativ nou în știința geografică, oamenii au fost purtătorii unui anumit mod de viață de la apariția lor, fiecare perioadă istorică aducând corectări în manifestările ei. Noțiunea este acceptabilă și pentru întreg regnul animal. În studiul modului de trai, după N.N. Baranski, aspectului geografic îi revine „cercetarea fenomenului de la loc la loc, în complexitate, în strânsă legătură cu particularitățile teritoriale” [14, p. 36]. Prin urmare, dacă geografia ajunge la om și la societate, constrânsă de însăși natura umană a peisajului geografic, sociologia nu este mai puțin influențată de natura geografică a fenomenului social. În aceasta și constă legătura dintre sociologie și geografie în studiul modului de trai.

Cu toate că, în literatura geografică, abordarea conceptului mod de trai este relativ nouă, lucrările mai multor savanți cuprind principiile teoretice și rezultatele cercetărilor empirice: Vidal de la Blache, F. Ratzel, K. Ritter, D. Gold, P. J. Jonston, J. Mitcel, T. Hägerstrand, precum și savanții ruși și sovietici: N.N. Baranski, V.V. Pokșișevski, A.G. Isacenco, P.M. Kabo, S.A. Kovaliov, U.I. Mereste, T.V. Raitviir, Iu.G. Saușkin, A.I. Alexeev, S.V. Fedulov etc. Ca principiu fundamental în studierea modului de trai, geografii pun relația: individ, grup social, societate – mediu înconjurător. În studiul geografic al modului de viață, un loc important îl ocupă evidențierea

regională a modului de trai al populației după mediul de reședință, influența condițiilor locale asupra grupurilor umane în diferite taxoane geografice. P.M. Kabo, unul dintre primii autori care a definit modul de trai sub aspect socio-geografic scria „*modul de trai* (în sens larg) include nu numai faptul cum trăiesc oamenii, cum obțin mijloace pentru viață, dar și mișcarea lor, scopul și mijloacele pe care le folosesc, repartizarea lor teritorială, crearea orașelor și satelor, locuințelor, caracterul alimentației etc.” [15, p. 16]. Dorind să evidențieze multitudinea factorilor ce determină viața populației, D. Pihtenson menționa că „trăind în aceleași condiții social-economice, grupurile umane se deosebesc prin modul lor de trai, acesta fiind influențat de factorii geografici, istorico-naționali și economici” [16, p. 10]. Aceste condiții se reflectă în predominarea unei sau altei sfere de activitate umană, în formele de organizare a gospodăriei, în specificul tradițiilor locale și al obiceiurilor, în consumul bunurilor materiale și spirituale între diferite grupuri sociale și etnice. Modul de viață poate fi definit și ca o componentă a culturii. În viziunea lui V.P. Maxakovski „Geografia culturii studiază diferențierea regională a culturii și a elementelor ei componente – modul de trai și tradițiile populare, elementele de cultură materială și spirituală” [3, p. 47]. Aceleași idei sunt împărtășite și de Paul Claval [17, p. 14]. Un rol important în compararea modului de trai al diferitelor regiuni ale Franței, precum și al statelor europene revine lucrării lui G. Mermet, „Francoscopie” [18, p. 4].

Modul de trai al populației, ca obiect de cercetare, apare o dată cu civilizația umană, oamenii fiind purtătorii unor moduri diferite de viață în condițiile social-economice, geografice specifice. Este foarte importantă cunoașterea modului de trai al populației unui teritoriu, viață ce există dincolo de istoria evenimentală, dincolo de fapte și date ce reflectă doar parțial viața umană. Studiul geografic al modului de trai trebuie să dea răspuns la întrebările: ce fac și cum trăiesc oamenii în anumite condiții social-demografice, geografice, social-politice, culturale, cum le-a influențat și cum s-au reflectat ele în viața de toate zilele, în creația materială și spirituală. Studiarea modului de viață al populației rămâne actuală pentru toate statele, societățile, indiferent de nivelul de dezvoltare social-economică.

Acest concept este folosit pe larg de cercetătorii din diverse domenii științifice atunci când vorbesc despre o latură sau alta a vieții populației, utilizând, în sens îngust, mai multe tipuri de mod de viață: rural sau urban, sedentar sau nomad, feudal, capitalist sau socialist, tradițional sau contemporan, comunitar, familial sau solitar etc. Fiecare dintre tipurile enumerate are o adresă concretă a unui grup de oameni sau indivizi aparte. Dar toate aceste tipuri înguste sunt manifestări ale modului de trai ca o categorie sociologică cu elemente de geografie, istorie, etnografie etc.

Prin urmare, „*modul de trai*” înseamnă „felul de a fi, de a se manifesta” al populației în anumite condiții socio-geografice. Este prima impresie intuitivă despre sensul acestei îmbinări de

cuvinte. Analizând fenomenul, în continuare, vom vedea că lucrurile nu sunt atât de simple, cum par la prima vedere. Determinarea obiectului de studiu în cercetarea modului de trai al populației unui teritoriu este o problemă dificilă, deoarece condițiile naturale și sociale, sfera materială și spirituală, tehnica și știința, cultura și tradițiile naționale – toate își au reflectare în acest concept. Iată de ce, există un număr mare de interpretări ale conceptului mod de trai, în funcție de scopul urmărit și de punctul de vedere al cercetătorilor.

Modul de trai reprezintă „stereotipul comportamentului în situații standard, fiind o simbioză între gândire și fapte” [19, p. 27]. Mai multe interpretări ale conceptului au la bază comportamentul spațial. Astfel, M. Ielenicz definește *modul de trai* „ca o legătură între condițiile de mediu și comportamentul uman, reprezentat prin obiceiuri, tradiții, structuri sociale, economice și psihologice, reflectând, în particular clasa socială căreia îi aparține individul, vârsta și personalitatea” [20, p. 148]. Modul de trai este privit și ca o formă de identitate social-economică a unui grup social, cu sfera de cuprindere mai amplă decât nivelul de trai, deoarece, pe lângă natura activităților care asigură existența economico-materială, mai include și timpul liber și sociabilitatea, având conotația prezenței calitative și evidențiază tendința de a pune modul de trai în acord cu nivelul de trai și de a menține o anumită coerență între ele [21, p. 67].

Dicționarul sociologic definește *modul de trai* ca „organizarea vieții membrilor unui grup social, colectivități; ceea ce fac indivizii, modul în care se desfășoară viața lor în condiții sociale date” [22, p. 364]. Concepția sociologică a modului de trai se referă la viața oamenilor ca un fapt social, neluându-se în considerație influența factorilor „nesociali” asupra vieții populației. Este foarte greu de apreciat intensitatea cu care un factor determină anumite componente ale vieții populației, iată de ce această formulare pare a fi incompletă. Interpretarea filozofică a noțiunii mod de trai diferă de cea sociologică. *Modul de trai* este privit de filozofi ca o „categorie filozofico-sociologică, care cuprinde totalitatea modalităților de activitate a unui individ, unui grup social, inclusiv a unei clase sau națiuni, a societății în ansamblul ei, activitate ce se analizează în unitate cu condițiile de viață pe care le determină” [23, p. 446]. Activitatea umană, sub diferite forme, este apreciată ca esențială în determinarea vieții populației, neluându-se în considerație natura activităților, schimbarea lor în timp și spațiu. Doar având același scop, de a-și asigura bunăstarea materială și spirituală, oamenii în aceleași condiții social-economice, natural geografice se manifestă diferit. Diferite componente ale modului de trai al populației au fost analizate pe larg de sociologii și economiștii ruși: A. Butenko, V. Kiseliiov, V. Tolstâh, I.V. Bestujev-Lada, L. Gordon, A. Klopov, A. Pisarenko, S. Strumilin, însă nu există opinii comune asupra interpretării conceptului. În cea mai mare parte, lucrările lor cuprind analiza activității în cadrul unui mod de producție,

interpretarea fiind pe larg ideologizată, lucru, parțial, justificat, ținând cont de timpul apariției acestor studii.

În geografia umană, cercetarea modului de trai ocupă un loc modest, dar destul de important și complex. Modul de trai al populației, în corespundere cu condițiile factorilor de mediu, a fost cercetat, într-o formă sau alta de mai mult timp, dar numai în anii '70 ai secolului trecut apar primele lucrări în geografia umană cu privire la gradul de satisfacere al populației cu condițiile de viață. Metodica cercetării modului de trai, în scopul obținerii diferitelor tipologii ale acestora, conform condițiilor diferențiate de trai (habitat, mediu ambiental, structuri socio-demografice, socio-culturale, socio-profesionale etc.), au fost elaborate de către savanții estonieni M. Lauristin, Iu. Cruusvall, T. Raitviir. Ei au elaborat metodica diferențierilor teritoriale ale elementelor modului de trai și, în primul rând, a sistemului „locuință – mediu casnic”; comportamentul populației în diferite tipuri de localități [24, p. 82].

Discuțiile cu privire la conținutul noțiunii „mod de trai” nu sunt încheiate, dar majoritatea autorilor sunt de părerea că principalul, în acest concept, îl reprezintă activitatea umană, care determină mentalitatea lui. Ea, la rândul său, este rezultatul condițiilor de viață, activităților umane și caracteristicilor lui de bază (gen, vârstă, situația familială, apartenența la un grup social etc.). Din aceste considerente, pentru studiul modului de trai este necesară cunoașterea structurii populației, condițiilor de viață și particularităților mentalității populației (sistemul de valori, tradiții, obiceiuri, atitudini etc.). Studiile sociologice și geografice cu privire la modul de trai scot în evidență tipuri concrete de activități și influența lor asupra vieții umane. Astfel, T.V. Raitviir, în studiul empiric al modului de viață al populației Estoniei, apreciază că „modul de trai este un mod de satisfacere a necesităților personale ale unui grup de oameni cu ajutorul activităților zilnice în condiții geografice și social-economice concrete” [25, p. 17]. Activitățile umane sunt structurate după „nevoile fundamentale”: muncă, alimentație, igienă și odihnă, obținerea informației, educația copiilor, pregătirea obiectelor necesare în gospodărie, activitatea recreațională etc. În acest studiu, modul de viață este analizat prin prisma interdependenței familiei și a mediului casnic, iar unul dintre principiile de bază în tipologia creată a fost relația dintre munca în gospodărie și cea din afara ei. Indicatorul de bază analizat prin sistemul „locuință – mediu casnic” este considerat ca determinant pentru celelalte activități și comportamente ale oamenilor.

În a doua jumătate a secolului XX, mai multe studii sunt realizate în triada conceptuală „condiții – nivel – mod de trai”. În geografia habitatului rural, necesitatea studierii condițiilor și a modului de trai au fost abordate în lucrările savanților ruși A.I. Alexeev, S.A. Kovaliov, A.A. Tkacenko [26]. Monografia lui A.I. Alexeev a dat, pentru prima dată, o imagine clară dezvoltării socio-teritoriale a localităților rurale de diferite tipuri; diversitatea factorilor de influență asupra

modului de trai, pe care autorul le reprezintă prin schema „subiect – condiție – activitate – conștiință” [27, p. 36]. Între anii '80 – '90, apar primele cercetări empirice ale modului de trai elaborate de T. M. Reghent [28], S.A. Fedulov [29]. În aceste lucrări, accentul este pus nu atât pe dezvoltarea socio-teritorială, cât pe corelarea componentelor modului de trai, ceea ce este foarte important în conceperea conținutului și dinamicii modului de trai.

„Modul de trai”, ca concept sintetic și generalizator, a fost cercetat pe larg și de reprezentanții școlii sovietice de sociologie din Novosibirsk sub conducerea savanților T.I. Zaslavskaia și R.V. Râvkina. În abordarea sociologică, s-au folosit, pe larg, principiile și metodele geografice ca urmare a cercetărilor expediționale. Din geografie în sociologie a fost introdus conceptul dezvoltării sistemice a comunităților social-teritoriale conform factorilor de influență: așezarea geografică, habitatul, specializarea, condițiile ambientale etc. [30]. Modul de trai a fost cercetat pe larg, în baza populației Siberiei de Vest, fiind cuprinse totalitatea formelor de activitate umană în diferite manifestări (munca, odihna, reproducerea, consumul, conducerea, activitatea social-politică etc.) [31, p. 30].

Din cele mai vechi timpuri, modul de trai al populației din spațiul geografic al Republicii Moldova, a fost obiectul cercetării, prin prisma diferitelor aspecte și unghiuri de vedere. Diferite manifestări ale vieții populației au fost reflectate în lucrările savanților din diferite timpuri și domenii. Descrierea elementelor vieții materiale și spirituale o găsim în lucrările cronicarilor Gr. Ureche, M. Costin, I. Neculce în secolele XVII-XVIII. O contribuție esențială la cercetarea și cunoașterea populației ținutului a avut-o Dimitrie Cantemir, în memorabila lucrare „Descrierea Moldovei”, care cuprinde și aspecte ce țin de „năravurile moldovenilor”, de felul lor de a fi, de preferințe, tradiții etc. D. Cantemir face o diferențiere a firii moldovenilor din sudul și nordul țării, încercând să dea o explicație a stării lor de spirit, a felului de a-și organiza gospodăria, locuința, de a respecta „obiceiurile pământului” etc., aducând mai multe probe materiale ale existenței istorice milenare, a cărei conștiință se sprijină pe tradiția populară [32, p. 198]. Prin această lucrare, D. Cantemir prezintă o primă schiță de caracteristică psiho-etnică a românilor-moldoveni, punând și bazele științelor geografice în Moldova și spațiu românesc, în ansamblu. Prin conținutul și structura sa, „Descrierea Moldovei” apare ca o lucrare a unei profunde gândiri și documentări istorice, geografice, etnografice, politice, sociale etc. La sfârșitul secolului XVIII, informații sporadice cu privire la elementele vieții populației apar în lucrările unor diplomați, călători și misionari străini.

În secolul XIX, în timpul dominației Rusiei Țariste, apar câteva studii consacrate populației și teritoriului Basarabiei, prin prisma obligațiunilor avute, de către militarii ruși P. Svinin (1816), A. Zașciuk (1863), P. Grosul-Tolstoi (1873). Astfel, A. Zașciuk analizează diferite aspecte ale vieții populației din Basarabia, sintetizând informația cu privire la anumite manifestări ale modului de

trai, cum ar fi organizarea gospodăriei, caracterul alimentației, al portului național, al trăsăturilor de caracter distincte [33]. Un șir de lucrări valoroase apar la hotarul dintre secolele XIX – XX, având aceeași tematică – specificul și particularitățile Basarabiei și ale basarabenilor: Z. Arbore (1898), P. Krușevan (1903), P. Sârcu (1914).

Cea mai completă caracteristică a genotipului poporului român aparține lui D. Drăghicescu, în lucrarea „Din psihologia poporului român”. Autorul afirmă că „modul de trai al populației este ecoul vieții sociale, iar caracterul unui popor reproduce și oglindește forma și structurile sociale pe care el le formează [34, p. 86]. Cu toate că, în explicarea mai multor trăsături specifice românilor, se conduce de principii deterministe, totuși, este relevant tabloul prezentat al populației, al influențelor interne și externe, a rolului factorilor fizici, sociali, economici în manifestările vieții poporului român. Se menționează rolul mediului natural în formarea caracterului poporului român, apreciindu-l ca unul foarte important care a determinat caracterul adaptiv, conciliant al românilor la schimbările din exterior. Popoarelor sudice, din care face parte și cel român, li s-a creat obișnuința de a trăi mai mult în afară, ceea ce le-a impus o percepere naturalistă, holistă a lumii și a omului. Colectivismul este o particularitate a spiritului acestora, contrar popoarelor nordice, care pun accentul pe individualism.

Conceptul *mod de trai* cuprinde valori atât de diverse încât este dificil de sintetizat într-o singură definiție. Dificultatea nu ține de imposibilitatea de a cunoaște în general ce este modul de trai, ci de polisemia conceptului. Există foarte multe interpretări ale modului de trai, conținutul lor variind după timpul, locul și tipul societății luat în considerație, dar și în funcție de perspectiva științifică de abordare. Diferiți autori tratează din diferite unghiuri de vedere esența conceptului mod de trai, evidențiind, de regulă, o componentă sau alta a vieții, determinantă pentru celelalte componente. Definirea modului de trai de către specialiști din diverse domenii au rolul de a îmbogăți registrul de accepții ale conceptului. În opinia noastră, viziunea asupra acestui concept trebuie să fie complexă, multiaspectuală, integratoare. În acest context, ni se pare oportună următoarea definiție a conceptului: „*modul de trai* reprezintă o categorie socio-geografică ce exprimă legăturile stabilite între condițiile de mediu și comportamentul uman, fiind influențat de o complexitate de factori, ce determină activitățile economice și cele din afara lor, exprimate prin creația materială și spirituală, ca parte componentă a vieții lor” [35, p. 278]. În unanimitate, se recunoaște că *modul de trai* este indicatorul cel mai generalizator al vieții umane și că individul, grupurile sociale, colectivitățile umane sunt finalitatea modului de trai, în timp ce societatea reprezintă cauzalitatea ei, spațiul geografic aducându-și contribuția în perceperea conceptului ca structură integratoare. Fiind o categorie dinamică, modul de trai urmează a fi concretizat în spațiu și timp. Studiile empirice urmează a da răspuns la mai multe întrebări ce țin de această ramură tânără

a geografiei umane – *geografia modului de trai*. Originalitatea științifică a studiului constă în abordarea unei teme puțin studiate, în dorința de a ne cunoaște mai bine, căci așa cum spunea renumitul sociolog român Dimitrie Gusti: „A cunoaște țara, înseamnă a o sluji cu credință”.

§ 1.2. Cuantificarea modului de trai în context interdisciplinar

Analiza populației unui teritoriu constituie o componentă distinctă a oricărui studiu de geografie umană. Cunoașterea populației, din punct de vedere geografic, nu se limitează doar la fenomenele demografice propriu-zise. Geografia umană studiază modul de organizare teritorială, modul de viață al populației care concentrează comportamente, atitudini, preferințe și reprezintă felul lor de a fi, de a se manifesta în condiții teritoriale concrete. Perceperea modului de trai al populației în aspect teritorial, creează premise în plus de cunoaștere a populației, în paralel cu componentele tradiționale studiate pe larg de geografia umană - structura demografică, etnică, confesională, socio-economică etc.

Modul de viață al populației vizează omul, grupurile sociale, colectivitatea umană a unui teritoriu și locul central pe care-l ocupă acestea în mediul geografic, orientând toate celelalte variabile ale dezvoltării unui teritoriu în jurul lor. În urma adaptării omului la mediul înconjurător, în decursul timpului, s-au stabilit diverse moduri de trai. Se știe, însă, că un mod de viață, stabilit pentru o comunitate de oameni, se extinde și la alte grupuri sociale, etnice.

Modul de trai poate fi considerat un element al geografiei umane complexe, în care intervin mai multe componente sau factori de mediu externi și interni: mediul natural, mediul socio-demografic, mediul tehnologic, mediul economic, mediul politic, mediul cultural, mediul instituțional etc.

Mediul natural reprezintă factorul inițial în formarea unui mod de trai specific unei comunități umane. Cu toate acestea, el determină alegerea temporară sau permanentă a locului de trai, potențează anumite activități umane, privite ca o realizare a sistemului de necesități în condiții concrete, stimulând sau împiedicând realizarea lor. Dorind să aprecieze legătura dintre factorul mediu și modul de trai P. George menționează: „Adaptarea grupurilor sociale la condițiile naturale se face prin modul lor de trai” [36, p. 16]. Condițiile și resursele naturale locale influențează, în mare măsură, mai multe componente ale vieții umane materiale și spirituale. Abordarea geografică a conceptului *mod de trai* se face din perspectiva identificării legăturii vieții populației cu condițiile mediului înconjurător. Inițial, modul de trai era explicat doar de pe poziția factorilor geografici „determinism geografic”, ca, mai târziu, o dată cu acumularea informației și cu dezvoltarea geografiei umane, să fie luați în calcul și factorii sociali, economici și de altă natură, care își spun cuvântul asupra constituirii unor moduri de trai distincte. Evaluând semnificația factorilor naturali asupra vieții umane, constatăm că, deși rolul acestora s-a diminuat în timp, dependența de

condițiile naturale rămâne constantă, în special, pentru populația rurală (agricolă), ritmul vieții căreia, în mare măsură, este racordat la ritmul naturii.

Mediul socio-demografic este un component extrem de important pentru proiectarea anumitor tipuri de mod de trai. Mediul social exprimat prin calitatea relațiilor sociale măsurate prin indicatori de coeziune socială, valori general-umane, solidaritate, ajutor reciproc, prezența sau lipsa unor factori de patologie socială, prezintă o importanță mare pentru viața umană, fie că e vorba de colectivități de diferite dimensiuni și structuri, fie de societate în întregime. Elementele componente ale vieții populației unui teritoriu nu pot fi concepute fără prefigurarea adresabilității ei, pe baza informațiilor despre caracteristica demografică a populației: structura pe categorii de vârstă, sex, nivel de instruire, număr de locuitori etc. Unii autori insistă asupra studierii structurii demografice a populației – ca mod de trai [37, p. 122].

Mediul tehnologic. Dimensiunea tehnologiei este una dintre cele mai dinamice componente și pentru modul de trai. Schimbările foarte rapide ale tehnicii și tehnologiei introduc „corectări” în conceptul *mod de trai*. Dezvoltarea tehnologiei informaționale, spre exemplu, prin schimbările radicale și modul în care se creează, se acumulează și se transmite informația, a eliminat un șir de practici umane în relațiile și comunicarea interumană, contribuind la reconsiderarea unor valori umane. În acest context este tot mai dificilă tipologizarea modului de trai pentru anumite segmente de populație, pentru că schimbările intervenite în plan tehnologic modifică mult mai rapid anumite componente ale vieții, cuantificarea lor fiind din ce în ce mai dificilă.

Mediul economic. Modul de trai al populației e în strânsă legătură și cu condițiile economice, sistemul economic, cu legitățile de dezvoltare ale acestuia. Caracteristica unui spațiu economic se definește cu ajutorul unor indicatori care reflectă condițiile economice ale bunăstării sociale. Acești indicatori se referă la tipul economic, structurile economiei naționale, nivelul de dezvoltare al diverselor sectoare și ramuri, gradul de ocupare a resurselor umane, la prezența și valorificarea anumitor resurse naturale și materiale etc. Mediul economic include mai multe categorii de indicatori care pot influența direct și indirect componentele modului de trai: veniturile, consumul, proprietatea, înzestrarea gospodăriei etc. În explicarea modului de trai al populației unui teritoriu, este evident că factorul economic are un rol esențial.

În literatura de specialitate, se operează, adesea, cu noțiunile *nivelul și calitatea vieții, standard de viață, stil de viață*. Deși există tangențe între noțiunile menționate și *modul de trai*, ultimul este un concept mai complex, de la care derivă celelalte. *Nivelul și calitatea vieții, standardul de viață*, reflectă nivelul de satisfacere a necesităților materiale și spirituale ale populației din punct de vedere calitativ și cantitativ, gradul în care populația este sau nu satisfăcută de condițiile de viață. Condițiile, calitatea și nivelul vieții, în interdependența lor, dau un anumit

temei în caracterizarea modului de trai, dar nu reprezintă o măsură a ei. În ceea ce privește stilul de viață, ca și modul de trai se referă la totalitatea activităților care compun viața unor persoane, grupuri, colectivități, dintr-o perspectivă normativă și structurală, în timp ce modul de trai – dintr-o perspectivă descriptiv-explicativă. Stilul de viață reprezintă mai mult o opțiune, modul de trai – o constatare reală a vieții populației în spațiu și timp.

Mediul politic influențează modul de trai, mai întâi, prin caracteristicile climatului politic de stabilitate sau tensiune. El include, de asemenea, instituțiile legislative și executive, partidele și grupurile politice, ce influențează asupra activităților umane individuale și colective. Mediul politic și-a spus cuvântul asupra mentalității și psihologiei naționale. Circa 200 de ani, teritoriul actual al Republicii Moldova a trăit o epocă a „golurilor istorice”. Schimbarea rapidă a regimurilor politice, situația geopolitică instabilă, incertitudinea guvernărilor, precum și tinerețea statului și-au spus cuvântul asupra manifestării și organizării vieții populației în teritoriu. Bazele statalității și, în consecință, calitatea de subiect de drept internațional a Republicii Moldova au fost puse prin adaptarea Declarației de Suveranitate (23 iunie 1990) și a Declarației de Independență (27 august 1991). Teritoriul actual al Republicii Moldova s-a aflat și se mai află la răspântia ambițiilor politice, la intersecția dintre civilizații. Această poziție a fost clar definită de înaintașii noștri. Cronicarul Ion Neculce aprecia poziția noastră în lume: „Moldova este așezată în calea tuturor răutăților”, iar Dimitrie Cantemir, dorind să accentueze influențele din exterior, menționa: „Aici și-au lăsat amprenta cele mai diferite popoare”. Gh. Brătianu a precizat clar poziția noastră pe glob: „Suntem ca o stână mioritică la un vad de lupi” [38, p. 7]. Noi am trăit sub trei imperii în calitate de semicolonii și colonii clasice. Mentalitatea populației din teritoriu a fost influențată puternic de ideologiile „stăpânilor acestui teritoriu”. Se știe, însă, că mentalitatea dictează comportamentele populației, iată de ce mai multe trăsături de caracter, comportamente ale modului de trai al populației sunt rezultatul trecutului istoric, care a fost vitreg pentru populația băștinașă. Dezvoltarea într-un cadru politic totalitar, întemeiat pe constrângere, pe lipsă de inițiativă, pe reprimarea dreptului, pe recunoașterea unui singur model de gândire și comportament, a unei singure ideologii și-au spus cuvântul asupra vieții populației. Se știe, însă, că un neam „obosit” de istorie e mai flegmatic și are o reacție mai întârziată la condițiile de schimbare prin care trecem actualmente. Populația din teritoriul actual al Republicii Moldova nu este pregătită pentru să accepte, fără rezerve, restructurarea democratică a societății. Conștiința și gândirea socială mai rămân intoxicate de falsele clișee totalitare. La acceptarea noastră în rândul familiei europene trebuie să se țină cont, în mod obligatoriu, de această situație.

Mediul politic este determinat și de instituționalitatea statului. Relația dintre instituțiile statului, privite de populație cu puțină încredere, cel mai adesea lipsite de autoritate, corupte, nu se

bazează, deocamdată, pe respect, nu există primatul legii și respectul față de autoritățile statului. Lipsa încrederii în putere este o caracteristică a populației, având rădăcini adânci în istorie.

Mediul cultural este constituit din ansamblul valorilor, normelor, credințelor și tradițiilor, la care se raportează membrii unei societăți, precum și din sistemul serviciilor culturale existente într-un spațiu socio-geografic determinat: țară, regiune, localitate. Mediul cultural include norme și instituții culturale ce influențează valorile și preferințele populației, normele de comportament. Fiecare colectivitate umană se caracterizează printr-un sistem de valori, norme, credințe, stereotipuri care determină și caracterul relațiilor interumane. Modul de trai al populației, în ansamblu, sau al grupurilor umane, în parte, poartă pecetea culturală moștenită și transmisă din generație în generație. Pentru teritoriul Republicii Moldova, caracteristicile de bază ale mediului cultural cu influență asupra modului de trai sunt: diversitatea formelor și structurilor culturale, bogăția formelor culturale ale etniilor conlocuitoare și schimbul reciproc dintre ele, îmbinarea formelor tradiționale culturale cu cele moderne etc.

Factorii care au favorizat și continuă să favorizeze conservarea culturală tradițională sunt: ponderea înaltă a populației rurale (54%); preponderența orașenilor în primă generație, care mai păstrează mentalitatea rurală etc. Structura tradițiilor populare moldovenești și componentele lor se disting prin belșug, plinătate și diversitate: obiceiurile, ritualurile, ceremoniile de sărbătoare se sprijină pe o înaltă cultură – materială și spirituală – a modului de trai, a muncii și creației.

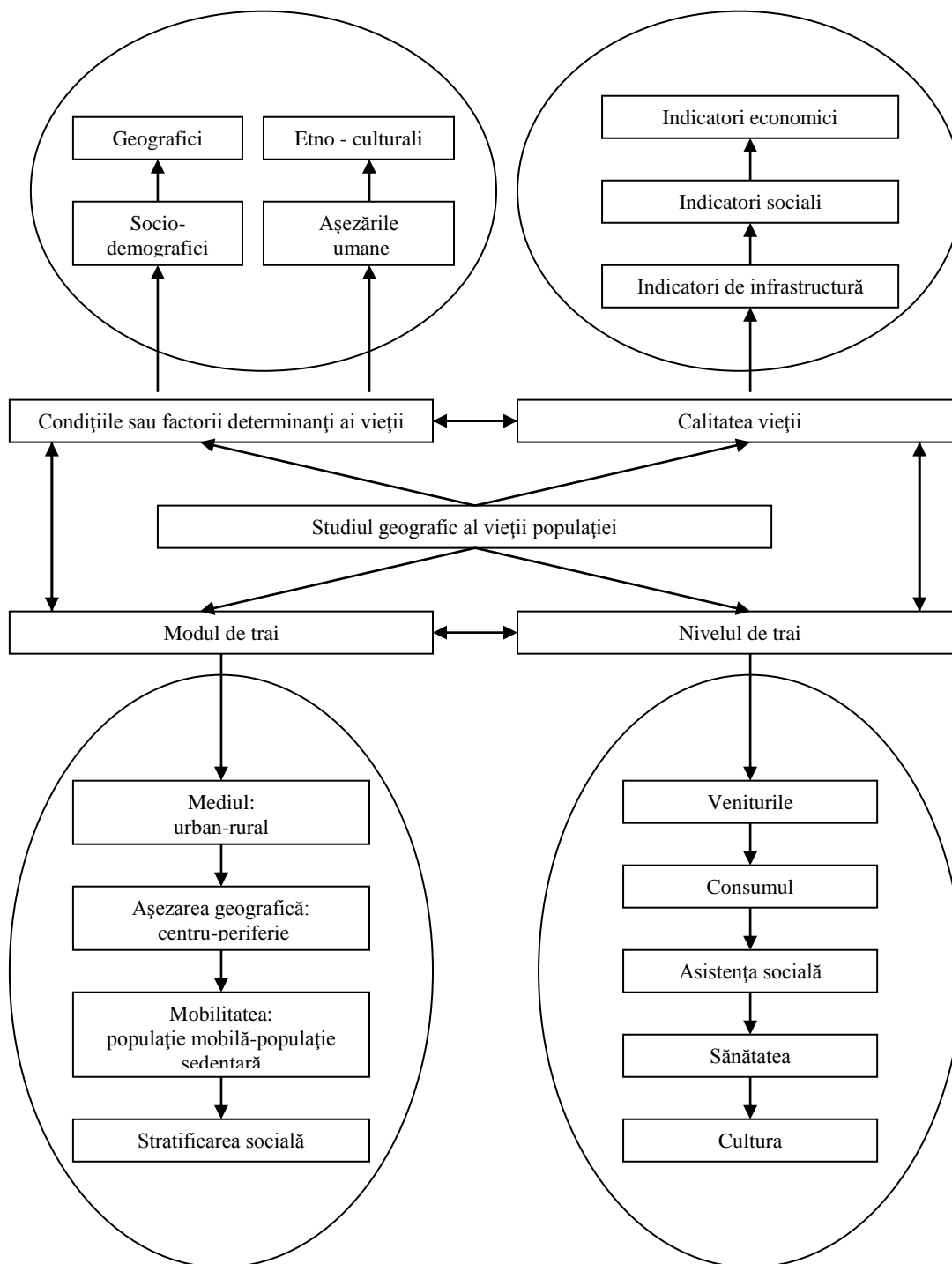
Aprecierea modului de trai nu poate fi realizată cu ajutorul unuia sau câtorva indicatori, oricât ar fi aceștia de agregați. Nu există nici un indicator care ar îndeplini rolul de „indice unic al modului de trai”. Ceea ce este valabil pentru un individ, un grup, o colectivitate nu poate fi atribuit, în mod obligatoriu, societății în întregime. Cu toate acestea, în studiu, vom încerca să identificăm modul de trai al „cetățeanului mediu”, în baza studiului componentelor ce îl constituie, ceea ce ne-ar permite să constituim tabloul general al vieții populației. În sensul cel mai general, prin indicator se înțelege un element explicativ în raport cu un anumit domeniu, supus atenției în momentul dat [22, p. 291].

În literatură, nu s-a elaborat un sistem de indicatori ai modului de viață, întrucât rămân discutabile problemele relației dintre forma și condițiile de viață, național și internațional, cantitativ și calitativ, subiectiv și obiectiv în modul de trai. Deși fiecare individ în parte este purtătorul unui mod de viață individual determinat de nivelul de instruire, cultură, poziție socială, calificare profesională etc., trăind într-un mediu social, el acceptă normele de viață instituite în colectivitate sau societate în întregime. Ele întrec cel mai adesea hotarele localităților, regiunilor geografice sau chiar a statelor. În societatea contemporană, în condițiile extinderii și realizării progresului tehnico-

științific, modul de viață are tendințe de apropiere sau uniformizare chiar, devenind din ce în ce mai cosmopolit.

Ca obiect de studiu, a fost ales modul de trai al populației celor două medii de reședință: rural-urban. O atenție mai mare s-a atras populației rurale, care reflectă cel mai veridic condițiile regionale, ca bază în studiul geografic, în care viața decurge după anumite legități generale și specific teritoriale. Localitățile rurale reprezintă acel mediu, în care se formează un mod de trai distinct, exprimat atât prin reflectări materiale, ca gospodăria și locuința, modul de câștigare a existenței prin anumite activități, caracterul consumului etc., cât și spirituale: interese, comportamente, stereotipuri, sistem de valori. Aceste reflectări, ce întruchipează viața populației, reprezintă obiectul de studiu al lucrării. Studiul geografic al modului de trai cuprinde evidențierea condițiilor de viață și influența lor asupra constituirii unui mod de trai, calitatea vieții, nivelul vieții și însuși modul de trai – ca noțiune colectoare: cumulative de la naștere și până la moarte – totul se cuprinde în modul de trai (figura 1).

Ca fenomen socio-geografic de sinteză, modul de trai este determinat de mai multe componente (elemente), care pot influența viața populației separat, sau în strânsa lor interdependență. În studiul dat, componentele modului de trai vor fi analizate din perspectiva explicativ-predictivă, pornindu-se de la o componentă (element) presupusă a fi determinantă; încercându-se de a se aprecia influența acesteia asupra modului de trai, în calitate de concept integru. Studiul pornește de la individ și familie, de la care se încearcă prelevarea trăsăturilor comune, caracteristice întregii societăți. Deși fiecare individ se caracterizează printr-un comportament, atitudini, opțiuni individuale, el este ghidat de normele stabilite în societate. În lucrare, accentul este pus pe evidențierea particularităților comune ale grupurilor sociale după componentele modului de trai. Modul de trai poartă pecetea timpului și locului și ține de particularitățile biologice, psihice, sociale ale individului. Dintre multitudinea componentelor (elementelor) ce constituie modul de trai, au fost selectate acelea, care reflectă veridic particularitățile teritoriale ale vieții grupurilor umane ce locuiesc compact în sistemul localităților: gospodăria și locuința, caracterul ocupațional, consumul alimentară și informațional. Alegerea acestor patru componente de bază se datorează și locului pe care-l ocupă acestea în sistemul de valori al populației.

Sursa: adaptare după [39].

Figura 1. Studiul geografic al vieții populației

În calitate de componentă de bază, ce influențează, în mare măsură, modul de trai al populației Republicii Moldova, este inclus sistemul „*Locuința și gospodăria individuală*”. Locuința și gospodăria reprezintă elemente ale peisajului geografic care exprimă nivelul valorificării și dezvoltării mediului. Locuința reflectă aspectul vieții fizice, spirituale și morale a mediului, ea constituind expresia exteriorizată a modului de trai și a standardului la care s-a putut ridica acest mediu. Locuința și gospodăria reprezintă elementele esențiale care caracterizează specificul unui popor, evoluția acestuia, redând însăși istoria și civilizația lui. Ele reprezintă elementele vieții și activității umane, schimbul de materie dintre om și natură, ce satisfac anumite cerințe sociale. Raportul locuință-gospodărie individuală interesează, în sensul funcționalității, adaptării la condițiile mediului înconjurător, dimensiunea, dotarea, prezența anumitor anexe, ce țin de specializarea gospodăriilor, precum și gradul autenticității gospodăriei, izolării locuinței și locului pe care-l ocupă aceasta în sistemul de valori al populației. Mediul construit influențează modul de trai al populației în toate componentele sale materiale și spirituale, reprezentând unul dintre punctele de reper în viața fiecărui individ. În sistemul de valori al populației Republicii Moldova, relația casă-gospodărie are o semnificație aparte, reprezentând cartea de vizită a fiecărei familii, fiind și un sistem al bunăstării și afirmării în societate.

O altă componentă a modului de trai o reprezintă *activitatea de muncă*. Activitatea economică și ocupațiile în gospodăria casnică reprezintă metode universale de transformare a mediului și societății, ele stând la baza formării și dezvoltării diferitelor tipuri de mod de trai. Modul de trai caracterizează diferite activități ale populației, dar cu ele nu se epuizează conținutul lor. Tipurile de activități ale oamenilor sunt determinate de condițiile istorice, modul de acțiune în câmpul muncii atât în sectorul real al economiei, cât și-n cel casnic. Cea mai mare parte a vieții este consacrată activității de muncă, care determină existența umană. În studiu, vor fi analizate tipurile de activități ale populației influențate de factorul mediu, care determină un anumit mod de trai. În acest context, a fost divizată munca în sectorul obștesc și în gospodăria individuală (auxiliară), ocupațiile determinate de diviziunea socială a muncii sau îndreptate spre îndeplinirea necesităților materiale, ocupațiile ce țin de reproducerea condițiilor materiale de viață, precum și de starea fizică și sănătatea indivizilor și a familiilor lor. Dat fiind faptul că informația privind activitățile în gospodăria individuală este foarte săracă și că nu există indicatori direcți, în instrumentarul sociologic utilizat, au fost incluse mai multe întrebări referitor la regimul de muncă, repartizarea muncii pe anotimpuri, caracterul „dublu” al muncii, precum și condițiile, factorii ce influențează caracterul muncii.

Consumul alimentar, cea de-a treia componentă a vieții, cuprinsă în studiu, este analizată în contextul satisfacerii necesităților vitale, precum și ca parte constitutivă a civilizației populației

din teritoriu. Elucidarea legăturilor dintre populație și mediul înconjurător, cu privire la consum, se prezintă ca un principiu fundamental în studiul modului de trai. În lucrare, consumul alimentar va fi abordat prin prisma diferențierii teritoriale a nivelului și structurii consumului, a obiceiurilor alimentare ale populației și legătura lor cu normele indicate de către specialiștii nutriționiști, raportul dintre specializarea agricolă, caracterul natural al gospodăriilor agricole și alimentație, particularitățile consumului alimentar, în general, și pe principalele grupuri etnice, în particular etc.

Consumul informațional – o ultimă componentă supusă cercetării, prezintă interes, în condițiile actuale de constituire a unei societăți informaționale și a cunoașterii. În prezent, toate componentele vieții și activității au un aspect informațional. Ținând cont de creșterea importanței informării populației, realizată pe diferite căi, în tendința constituirii unei societăți democratice, s-a considerat necesar, includerea acestei componente în studiul modului de trai. Principalele obiective propuse spre cercetare au fost evidențierea formelor de manifestare a comunicării populației Republicii Moldova și influența, pe care o au asupra vieții lor, gradul de „conectare” a populației la mediul informațional existent, schimbările calitative asupra populației, ca rezultat al consumului informațional etc.

În elaborarea conceptului mod de trai s-a creat un spectru larg de interpretări. Specialiștii din diverse domenii absolutizează direcția studiată. În aprecierea modului de trai se pot integra destul de bine noțiuni și concepte din științe limitrofe. Din demografie, pentru explicarea modului de trai, sunt împrumutate conceptele: populare, migrație, structură a populației. Din economie – noțiunile: venituri, cerere, sector și ramură de activitate etc. Psihologia socială completează conceptul mod de trai cu astfel de noțiuni, ca reprezentare mentală a spațiului, actori ai amenajării spațiului etc.

Modul de trai, vizând grupuri sau colectivități de oameni, se încadrează și în câmpul de cercetare al *sociologiei*. Concepția sociologică asupra modului de trai se referă la viața oamenilor ca fapt social, neluându-se în considerație influența factorilor „nesociali”. Sociologia analizează condițiile sociale în care se desfășoară viața oamenilor. Unele metode de cercetare a modului de trai, cum ar fi sondajul sociologic, ancheta sociologică sunt împrumutate de la sociologie, ele oferind informații prețioase în studiul modului de trai, cu atât mai mult, cu cât statistica oficială nu ține o evidență asupra componentelor ei. Sociologia este o știință socială prin excelență, studiind relațiile om-om, om-societate, geografia adăugând substratul teritorial, colaborarea interdisciplinară a sociologiei cu geografia a devenit nu numai recomandabilă, dar și inevitabilă, ca o condiție esențială a dezvoltării fiecăreia dintre ele.

Modul de trai, fiind o categorie complexă, nu poate fi explicat doar prin factorii geografici, contează mult și fenomenele sociale. Societățile, grupurile umane sunt localizate precis în timp și-și dezvoltă viața și activitatea în raport cu mediul geografic. Dacă geografia ajunge la om și la

societate, fiind constrânsă de însăși natura umană a peisajului geografic, de prezența civilizației, ca fenomen spațial și agent geografic, sociologia nu este mai puțin constrânsă de natura geografică a fenomenului social să ajungă în cadrul natural în care acesta se desfășoară și, în cele din urmă, la problema fundamentală a spațialității fenomenelor sociale [40, p. 18].

În explicarea modului de trai, geografia împrumută de la sociologie date despre viața socială a omului. Factorul geografic acționează asupra societății în funcție de organizarea socială, de gradul de cultură și civilizație, de nivelul de dezvoltare a forțelor și relațiilor de producție. Nici prin cauză, nici prin influență și, cu atât mai mult, prin structură și funcțiune, societatea nu poate fi redusă la factorii geografici, după cum nici factorii geografici nu se reduc la cei sociologici. Indiferent de efectele societății asupra mediului geografic sau de efectele factorului geografic asupra societății, în prezent, se conturează, tot mai clar, adevărul că fenomenele umane se petrec în spațiu sau au spațialitate. De aici și rezultă dificultatea elaborării tipologiei modului de trai pentru spații geografice concrete, limitate spațial, actualmente existând o tendință tot mai pronunțată de globalizare, care întrece hotare, limite de state, iar componentele modului de trai devin tot mai cosmopolite.

În cercetarea modului de trai, se include și *etnografia*, care desprinde din peisajul geografic, așezările omenești, locuința și gospodăria, ocupațiile și meșteșugurile etc. Omul, în neîntrerupta sa activitate de transformare a naturii în hrană, adăpost și alte elemente necesare vieții, depune un efort artistic, ingeniozitate și spirit creativ, evidențierea cărora ține de competența etnologiei. Etnologia, ca știință, prin excelență, socială, se subordonează raporturilor obiective existente între mediul geografic și societate. Problemele majore ale cercetării etnografice: continuitatea și discontinuitatea fenomenelor etnografice, interferențele etnoculturale, zonarea etnografică pot fi explicate, dacă sunt raportate la spațiul geografic.

În studierea modului de trai, interesează schimbul de materie dintre om și natură, întru chipurile materiale și spirituale, acestea reprezentând valori care satisfac anumite cerințe sociale. Baza colaborării dintre geografie și etnografie, în diferențierea conceptului mod de viață, se află în structura specifică a mediului geografic. Elementele cercetării etnografice pot fi apreciate, doar, cunoscându-se particularitățile mediului geografic. Cadrul natural este transformat prin activitatea omului, în hrană, îmbrăcăminte, adăpost și alte elemente necesare vieții, dar prin mijloace și procedee diferite de la o epocă la alta. Așadar, modul de trai al populației unui teritoriu poate fi identificat, tipologizat, folosindu-se metodele de cercetare ale diferitelor științe. Fiind conștienți de faptul că studiul nu este unul exhaustiv, dat fiind complexitatea conceptului mod de trai, urmează noi completări, în mare parte, realizabile în context interdisciplinar.

1.3. Baza informațională și metodică studierii modului de trai al populației

Conceptul *modul de trai* se înscrie într-un sistem integru de studiere a populației unui teritoriu. El concentrează comportamente, atitudini, preferințe ale populației și este felul lor de a fi, de a se manifesta în anumite condiții concrete de trai, însumând sinteza alegerilor (opțiunilor) și a activităților lor. Studiarea modului de trai al populației revine specialiștilor preocupați de componenta socială a oricărui teritoriu. Este de datoria savanților geografii, sociologi, etnografi, filosofi și ai altor domenii științifice de a descifra, descrie, dezvolta conceptul mod de trai, existent în limbajul tuturor popoarelor lumii, pe cât de simplu, la prima vedere, pe atât de complex și dificil de realizat empiric.

Dat fiind faptul că nu există unități de măsură, care ar defini modul de trai, în studiul dat, vor fi probate mai multe metode de cercetare utilizate în științele naturale și cele sociale. Cercetarea modului de trai necesită o abordare interdisciplinară și trebuie să cuprindă aspecte sociale, economice, psihologice, geografice, etnologice etc. pentru constituirea cât mai veridică a tabloului vieții populației.

Prin evidența particularităților modului de trai, prin cercetare multidisciplinară, pot fi obținute răspunsuri la un șir de întrebări ce țin de dezvoltarea populației unui teritoriu ca sistem. Studiarea componentelor modului de trai, gradul de dezvoltare și tendințele schimbării lor, în noile condiții social-economice, precum și influența pe care o are procesul de urbanizare, mobilitatea intensă a populației asupra vieții, reprezintă una dintre sarcinile de bază ale studiului.

Cercetarea modului de trai al populației Republicii Moldova cuprinde, în cea mai mare parte, populația din mediul rural, mai omogenă din punct de vedere structural, care se impune prin activități, ritm de viață și comportament specific, tradițional. Conceptul pare a fi mai puțin adaptat analizei societății urbane, în care activitățile și rolurile sociale sunt prea diverse, practic, fiind imposibilă tipologizarea lor. Segmentul urban al populației va fi cuprins, în studiu, din perspectiva analizei comparative cu cel rural, ultimul având o pondere decisivă.

Cu toate că modul de trai se caracterizează printr-un dinamism pronunțat, fiind constituit într-o țară, regiune, la o comunitate, acesta se întărește în conștiința socială. El se fixează în anumite standarde, norme de comportament, care se răspândesc între membrii societății. Dificultatea tipologizării modului de trai pentru anumite categorii sociale sau spațiale rezidă și în faptul că orice individ aparține unui grup sau unei categorii diferite de oameni, poartă cu sine un anumit program mental, un anumit mod de trai, corespunzător unor standarde diferite, respectiv:

- unui standard național, corespunzător țării în care trăiește sau în care s-a născut;

- unui standard local, subregional sau regional, corespunzător localității, raionului (județului) în care trăiește;
- unui standard etnic și confesional, corespunzător grupului din care face parte o persoană în cadrul spațiului național;
- unui standard de sex și vârstă;
- unui standard de generație;
- unui standard de clasă socială, de categorie socio-profesională etc.

Prin procesul de socializare, oamenilor li se impune un anumit statut corespunzător în societate, li se formează anumite deprinderi, convingeri, cunoștințe, li se transmit valori, norme, comportamente care constituie, în fond, modul lor de trai.

Având în vedere această situație, am considerat necesar ca, din perspectiva metodologică, să includem în studiu fiecare dintre standardele în care se cuprinde populația Republicii Moldova și care, în mare parte, îl determină, fiind evidențiate prin factori și condiții de influență asupra modului de trai. Au fost selectați factorii care creează premise favorabile pentru constituirea unui mod de trai, determinând caracterul lui. În viziunea noastră factorii și condițiile care influențează și determină formarea unui mod de trai nu sunt similari. Condițiile sunt punctele de pornire care anticipează un proces sau altul, îl însoțesc, creează posibilități favorabile sau nefavorabile pentru dezvoltarea lui. Factorii sunt promotori activi, incluși nemijlocit în proces și determină caracterul lui. Din multitudinea factorilor ce influențează modul de trai al populației Republicii Moldova, în studiu, au fost incluși factorii naturali, socio-culturali, socio-demografici și habitatul uman.

Statistica oficială oferă puține informații referitoare la componentele vieții populației. Lipsesc și studiile teoretice și empirice ale modului de trai ale populației din teritoriu, cu mici excepții. Din aceste considerente, în studiul empiric al modului de trai, s-a recurs atât la metodele tradiționale geografice, cum ar fi metoda expediției, observației, descrierii, cartografică, comparativă, cât și la metode generale: istorică, sociologică, statistică etc. Fiecare dintre cele patru componente de bază ale modului de trai sunt determinate de anumite coordonate (caracteristici). Diferite aspecte ale vieții, condiționate de componentele ei, vor fi exprimate prin „*gradul de dezvoltare*”, „*gradul de utilizare*”, „*gradul de diferențiere*”, „*gradul de repetabilitate*” (cu referire la întreaga populație), încercându-se, astfel, a se constitui tabloul general al vieții populației.

Metodologia cercetării s-a bazat pe utilizarea unui șir de principii (repartiția geografică, cauzalitate, conexiune directă și/sau inversă, cronologie etc.) și metode geografice tradiționale și moderne, generale și specifice:

- **metoda comparativă** – în cazul cercetării componentelor modului de trai atât între unitățile teritorial-administrative ale republicii, cât și în comparație cu indicatorii similari ai statelor vecine și a unor țări europene, în scopul evidențierii legităților, tendințelor de evoluție proceselor și fenomenelor ce țin de modul de trai;

- **metoda cartografică** – în scopul evidențierii deosebirilor teritoriale ale modului de trai, a componentelor acestuia, a factorilor ce influențează manifestările populației în aspect regional;

- **metoda expediției** – utilizată în cadrul realizării celor două sondaje sociologice în mai multe localități rurale ale republicii;

- **metoda sistemică** – în cazul cercetării relațiilor dintre componentele modului de trai;

- **metoda statistico-matematică** – în scopul analizei fenomenelor socio-geografice, ce țin de modul de trai, prin analiza cantitativă de detaliu, în scopul înregistrării, prelucrării, generalizării unui volum mare de informație acumulat.

În analiza modului de trai, a fost folosită, pe larg, **metoda istorică**. Abordarea istorică este determinată de rolul ei în dezvăluirea componentelor modului de trai, prin prisma evoluției în timp. Starea, la un moment dat, a modului de trai, este rezultatul evoluției în timp, și pentru a înțelege mai bine conținutul și cauzele care o determină, dimensiunile calitative și cantitative ale lui, s-a folosit pe larg această metodă. Istorismul permite urmărirea formării și stabilirii fenomenelor socio-geografice, relevarea legităților și tendințelor evoluției lor, dezvăluirea aspectelor temporale și stabile în evoluția modului de trai, dezvoltarea evoluționistă și revoluționistă. Studiarea modului de trai al populației are șanse de a fi apreciată obiectiv doar prin cercetarea succesivă, repetată a componentelor, prin compararea lor evolutivă.

Dat fiind caracterul schimbător, ascuns, contradictoriu al componentelor modului de trai, se face dificilă aprecierea lor, doar în baza statisticii oficiale și, de aceea, în studiu s-au folosite pe larg și alte metode, ca: observația, descrierea, analiza, sinteza, deducția, inducția, sondajul etc.

Baza informațională. Pentru analiza modului de trai, aprecierea componentelor sale constituente și manifestarea lor spațială și temporală, este necesar un suport informațional vast. Deși conceptul *mod de trai* este unul foarte vechi, nu există deocamdată păreri unice referitoare la definirea lui și la conținutul pe care-l are acesta. Nu există nici indicatori sau unități de măsură care l-ar defini exact, prin caracterul multiaspectual pe care-l are și, de aceea, abordarea interdisciplinară pare oportună în cazul studiului modului de trai, iar utilizarea surselor informaționale ale geografiei, în combinație cu cele ale disciplinelor tangențiale, reprezintă o necesitate obiectivă. Studiile monografice cu privire la modul de trai al populației lipsesc, fiind rare și alte categorii de lucrări de acest gen, ce ar viza modul de trai ca un concept integrat sau în anumite manifestări ale sale. Cel mai adesea conceptul este întâlnit în lucrările cu caracter de popularizare, enciclopedic și dicționare, care

se rezumă doar la aprecierile conceptului [19-23]. Atenția principală a fost acordată materialelor cu caracter geografic și celor tangențiale lor: sociologice, statistice, etnologice etc., pentru a suprapune scopul declarat în acest demers: identificarea diferențelor spațiale ale modului de trai prin componentele sale, precum și stabilirea factorilor cu influență directă și indirectă asupra ei, evidențierea schimbărilor cantitativ-calitative intervenite în timp și spațiu etc.

Ca sursă informațională primară, au fost utilizate materialele recensământurilor populației realizate în teritoriu, începând cu cel mai complet ca structură – Recensământul general al populației din 1930 – și cele patru recensământuri efectuate în perioada sovietică – 1959, 1970, 1979, 1989. Această informație, doar parțial, suplinește necesarul de informație pentru a defini anumite aspecte ale vieții populației din teritoriu, fiind dificilă caracterizarea componentelor vieții populației și, cu atât mai mult, tipologizarea lor. Abordarea problematicii modului de trai al populației în aspect regional a fost foarte dificilă din considerentele că timp de 15 ani, în teritoriul actual al Republicii Moldova, nu s-a efectuat recensământul populației. La aceasta se mai adaugă izolarea informațională a teritoriilor din stânga Nistrului, care n-au fost incluse nici în sondajele sociologice realizate.

O altă sursă importantă de informare a constituit-o cea colectată de la structurile statale, preocupate parțial și de această problematică: ministere, departamente, servicii de pe lângă Guvernul Republicii Moldova etc. Printre acestea se numără DSS (Departamentul Sociologie și Statistică), cu studiile direcționate (sondajele bugetelor gospodăriilor casnice, ancheta forței de muncă, studiul activității agricole a gospodăriilor personale auxiliare ale cetățenilor și a gospodăriilor țărănești); Serviciul Analiză Regională, Serviciul de Stat pentru Problemele Cultelor de pe lângă Guvernul Republicii Moldova etc. S-au consultat, de asemenea, monografiile localităților Republicii Moldova (peste 20), în care, secvențial, sunt incluse și unele particularități ale modului de trai, presa periodică din ultimii 3 ani, precum și paginile *web* ale diferitelor organizații, structuri statale și nonguvernamentale.

Informația acumulată cu mare dificultate este, cel mai des, secvențială, locală, extrapolarea căreia nu ar convinge întotdeauna. Materialele prezentate furnizează și o serie de ipoteze, rod al intuiției, bazate pe observațiile de teren și al multiplelor discuții purtate cu reprezentanții diferitelor regiuni ale republicii.

Caracterul foarte succint informațional asupra modului de trai al populației în literatura științifică și cea statistică, a determinat efectuarea a *două sondaje sociologice*. Funcția principală a instrumentarelor lor a constat în asigurarea cu informație de genul celei care lipsește în statistica oficială pentru studiul modului de trai, în corespundere cu concepția teoretică expusă într-un sistem de termeni științifici. *Primul sondaj* se include în proiectul de studiu al populației din zonele rurale

ale Republicii Moldova - „INTAS” și a fost efectuat în perioada aprilie - iunie 2000. El a cuprins 784 familii din 14 localități rurale situate în șase județe ale Republicii Moldova (tabelul 1, anexa 1). Sondajul cuprinde 50 de întrebări pentru studiul socio-economic al populației, din care, circa 1/2 au tangență cu aprecierea componentelor modului de trai (anexa 2). Al doilea sondaj „Modul de trai al populației Republicii Moldova” a fost efectuat în perioada iarnă-primăvară 2002-2003, cuprinzând 450 familii rurale din 15 localități ale Republicii Moldova, situate în toate regiunile, cu excepția teritoriului din stânga Nistrului (tabelul 2). Cel de-al doilea sondaj a fost efectuat cu scopul de a preciza anumite date concrete referitoare la componentele modului de trai, care nu au fost incluse în primul. Ca punct de plecare în formarea instrumentarelor au servit acele subsisteme care reflectă conceptul teoretic al modului de trai: munca, gospodăria individuală și locuința, consumul alimentar și consumul informațional (anexa 3).

Alegerea și dimensionarea eșantioanelor. Alegerea eșantionului reprezentativ constituie una din modalitățile de obținere a unei informații veridice. În calitate de unitate primară de studiu a fost aleasă familia, deoarece ea reprezintă baza, în limitele căreia se formează comportamentele în toate sferile de activitate. În selectarea familiilor investigate s-au folosit atât procedeul aleatoriu, cât și metoda cotelor, ținând cont de repartitia populației pe diferite criterii (vârstă, ocupație, structura etnică, confesională, socială) apelând, în acest caz, la ajutorul primarilor, al pedagogilor pentru selectarea familiilor care corespund anumitor criterii. Pentru completarea răspunsurilor la unele întrebări, s-a recurs și la metoda voluntariatului prin publicarea chestionarului în presă [41], dar ținând cont de tirajul relativ mic, precum și difuzarea în arii restrânse ale republicii, răspunsurile au servit doar pentru completarea și concretizarea anumitor poziții.

În sondajele sociologice realizate în teritoriu s-a folosit tehnica chestionarelor realizate prin administrarea cu ajutorul operatorilor de teren, scopul principal fiind cel al obținerii informației care lipsește în statistica oficială. Tehnica chestionarelor a fost dublată de cea a observației directe sau indirecte (prin cercetarea documentelor de la autoritățile locale). La fel s-au purtat discuții cu persoane alogene care locuiesc în localitățile investigate de mai mult timp și care sesizează cel mai bine diferențele elementelor modului de trai. S-au investigat în medie fiecare a 7-a – 25-a familie din localitățile incluse în sondaj, sau 3,4% și, respectiv 3,07% din totalul familiilor (tabelele 1, 2). S-a utilizat chestionarul standartizat, aplicat prin metoda interviului „față în față” la domiciliu, ca regulă, respondentul fiind capul familiei sau înlocuitorul lui, gospodăriile fiind selectate aleatoriu prin metoda multistadială.

Tabelul 1

Componenta teritorial-administrativă și demografică a populației Republicii Moldova cuprinsă în proiectul „INTAS”

Regiunea	Județul	Comuna	Numărul total de:		Ponderea familiilor supuse sondajului
			locuitori	familii	%
Centru	Chișinău	Costești	10242	3900	1,5
		Răzeni	6912	1700	2,8
		Suruceni	2508	1673	3,0
		Gălești	3200	1110	6,5
	Ungheni	Pitușca	4100	1480	3,5
		Unțești	2956	764	3,9
Sud	Cahul	Găvănoasa	2424	900	5,8
		Vadul-lui-Isac	2874	957	3,3
	Lăpușna	Abaclia	5431	1920	3,3
		Ciuciuleni	6192	2643	2,0
Nord	Edineț	Baraboi	3597	1500	3,0
		Cernoleuca	2421	1200	3,9
	Soroca	Nicoreni	3700	2000	7,2
		Ochiul Alb	3199	1348	3,0
Total	6	14	59094	23091	3,4

Tabelul 2

Componenta teritorial-administrativă și demografică a populației Republicii Moldova cuprinsă în sondajul „Modul de trai al populației Republicii Moldova 2002-2003”

Regiunea	Comuna	Numărul total de:		Ponderea familiilor supuse sondajului (%)
		locuitori	familii	
Centru	Trușeni	9200	3407	1,2
	Gălești	3160	1100	4,2
	Țâpala	4260	1380	1,4
	Pelivan	2450	860	3,5
	Neculăieuca	1484	500	4,2
	Ivancea	2145	915	2,9
	Chițcanii Vechi	2730	856	2,3
	Pitușca	4100	1480	6,7
	Hirova	2080	670	3,0
Sud	Tănătari	3229	980	3,7
	Filipeni	3816	971	2,0
Nord	Pohoarna	892	307	2,5
	Prajila	1218	468	1,6
	Hlinaia	798	275	2,5
	Izvoare	783	261	2,6
Total	15	33153	12580	3,06

În ceea ce privește selectarea localităților s-a recurs la două criterii importante: numărul de locuitori și așezarea geografică a lor. În cadrul ambelor sondaje, au fost selectate 2-9 localități din toate regiunile republicii (cu excepția localităților din stânga Nistrului) tipice pentru județ, sector și pentru Republica Moldova, în ansamblu. De regulă, au fost selectate localitățile cu numărul populației cuprins între 3-5 mii locuitori, care constituie majoritatea, dar și unele localități foarte mari și mici ca număr de locuitori. Alegerea localităților din punct de vedere al așezării geografice s-a făcut atât pentru cele cu o poziție favorabilă față de centre și orașe mari, magistrale de transport, cât și localități mai izolate. Numărul mai mic de localități incluse în sondaj din regiunea de Sud și de Nord, precum și ponderea diferită a numărului de familii supuse sondajului, se datorează anumitor factori subiectivi (relațiile cu primarii, posibilitatea de a staționa mai multe zile la rând în aceste localități).

Selectarea familiilor pentru investigație a fost un element destul de dificil în efectuarea lucrului pe teren, acest fapt fiind determinat de următoarele situații:

- mai multe familii, în special, cele trecute de vârsta medie, refuză să discute și să ofere informații referitoare la familia și viața lor, fie din teamă, din suspiciune, sau de lipsă de încredere și respect față de autoritățile satului;
- în mai multe familii lipsește unul sau ambii părinți, fiind dificilă obținerea răspunsurilor la toate întrebările incluse în sondaj;
- în zilele lucrătoare, când toată populația este la muncă pe câmp, este greu să găsești pe cineva acasă, iată de ce, timpul petrecerii celui de-al 2-lea sondaj, a fost ales iarna-primăvara devreme, în perioada repausului agricol, fiindu-ne acordat mai mult timp pentru discuție;
- administrația publică locală nu întotdeauna este dispusă pentru ajutor în efectuarea sondajelor, deseori, cerându-ne tot felul de autorizații de la organele superioare de conducere.

Partea de bază a chestionarului o reprezintă întrebările cu referință la cele patru componente de bază ale vieții populației, ceea ce ne-a permis constituirea unui tablou general al modului de trai. S-au folosit întrebări închise (cu variante de răspunsuri simple, având mai multe grade de intensitate) și deschise. Alegerea variantelor de răspuns s-a făcut în așa fel, încât fiecare subiect să se regăsească pe scala propusă după variantele cele mai apropiate aprecierii sale, inclusiv, posibilitatea de a consemna că „nu știe”, „nu cunoaște”, „nu poate aprecia”.

Chestionarul prevede câteva blocuri de întrebări, unul dintre ele fiind cel demografic. Mai multe întrebări cuprinse în sondaje vizează structura demografică, subsistem care determină alte componente ale modului de trai. Repartizarea respondenților după vârstă, categorie socială, socio-profesională, numărul de membri, venituri, s-a selectat în corespundere cu ponderile lor în totalul populației (anexele 4-6).

Majoritatea familiilor investigate consideră bărbatul (soțul) capul familiei (98%) și doar într-un număr redus de familii capul familiei este considerată femeia (soția), bunicul. Familiile se diferențiază și după structura social-demografică. Sondajul a cuprins în majoritatea cazurilor populația căsătorită și doar în unele cazuri au fost supuse sondajului persoane văduve, divorțate, solitare. Din totalul familiilor investigate, cele complete alcătuiesc 94% și numai 6% - familii incomplete, din care 3,5% – văduvi și divorțați și 2,5% – solitari (persoane în vârstă). În structura familială, predomină cele alcătuite din 3 și 4 membri, pe seama cărora revin 60-70% din numărul total. În regiunea de Nord (Edineț, Soroca), ponderea familiilor de până la 4 membri e mai mare decât în celelalte regiuni, pe când, în cea sudică, cota familiilor alcătuite din 5 și mai mulți membri. Este cunoscut faptul că, în Moldova, transformările demografice încep cu raioanele nordice, apoi centrale și finalizează cu cele sudice. Majoritatea familiilor tinere sunt orientate la 1-2 copii și doar 30% la 3 și mai mulți copii. Familiile numeroase sunt foarte limitate ca pondere în toate tipurile de localități și în toate regiunile republicii.

Ultimul set de întrebări vizează aprecierile, atitudinile, opțiunile populației cu privire la viața lor. În lucrare, valorile (sistemul de valori) sunt tratate ca fenomen ce se înscrie în sistemul modului de trai. Sistemul valorilor este o caracteristică a populației dependentă de modul său de trai. Ea se realizează prin gradul de satisfacere a populației cu condițiile și modul de trai, exprimată prin obiectivele și motivările comportamentale, prin sistemul de preferințe, așteptări, planuri de viitor [1, p. 325]. Din multitudinea valorilor care însoțesc viața umană, noi am studiat doar câteva: valoarea satului ca loc de trai și condițiile care asigură un anumit mod de trai, atitudinea față de sat și modul de trai rural (pe fondul atitudinii față de oraș), planurile migraționale și motivațiile lor, caracteristica comparativă a anumitor laturi ale vieții rurale-urbane, precum și atitudinea față de anumite schimbări ce au loc actualmente în perioada de tranziție.

Astfel, la întrebarea „Sunteți satisfăcuți de modul de viață pe care-l aveți?” răspunsurile au oscilat pe o scală între 38.9% – mulțumiți și foarte mulțumiți și 22.1% – nemulțumiți și foarte nemulțumiți (tabelul 3).

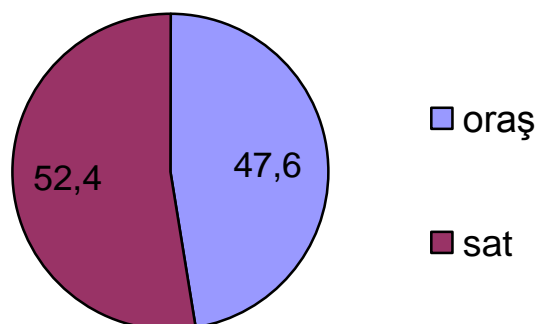
Tabelul 3

Sunteți satisfăcuți de modul de viață pe care-l aveți, (%)

Regiunea	foarte nemulțumit	nu sunt mulțumit	nici mulțumit nici nemulțumit	mulțumit	foarte mulțumit
Regiunea de Nord	5.0	15.0	34.0	41.0	5.0
Regiunea Centru	4.3	10.0	43.0	33.7	5.0
Regiunea Sud	9.5	22.5	44.0	22.0	2.0
Total pe republică	6.3	15.8	38.0	33.6	5.3

Sursa: prelucrare după sondajul „Modul de trai al populației Republicii Moldova”.

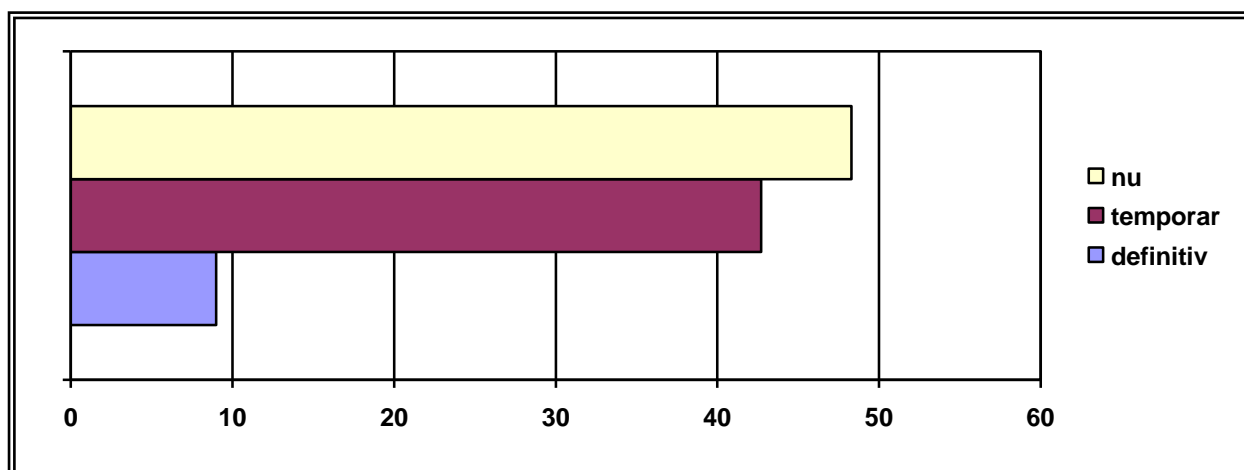
Gradul de satisfacție descrește de la categoria populației în vârstă – cea mai mulțumită de viața pe care o are, modul lor de viață tradițional asigurându-le confortul și echilibrul dorit, la categoria tinerilor, care este cea mai nemulțumită de standardele de viață în care trăiesc. Aceștia din urmă în cea mai mare parte se orientează către migrația internă și externă (figura 2).

Sursa: prelucrare după sondajul „Modul de trai al populației Republicii Moldova”.

Figura 2. Unde credeți că e mai bine de trăit, (%)

Orașul pare mai atractiv pentru populația localităților mai izolate de centrele urbane și pentru tineret. Datele au arătat că 9% din populația rurală este predispusă migrării din localitatea natală definitiv, 42,7% – temporar, iar 50% din respondenți au indicat că nu doresc în viitorul apropiat să-și schimbe locul de trai (figura 3).

Sursa: prelucrare după datele sondajului “Modul de trai al populației Republicii Moldova”.

Figura 3. Sunteți predispus migrării din localitatea natală, (%)

Ponderea mare a celor ce doresc să părăsească localitatea, fie temporar sau definitiv, este destul de mare, ceea ce ne vorbește despre o stagnare în dezvoltarea satului, care nu mai este atractiv ca altădată, cauzele fiind cele de ordin economic și social.

Interes economic și politic prezintă atitudinea populației rurale față de proprietatea privată asupra pământului (tabelul 4).

Tabelul 4

Atitudinea respondenților față de proprietatea privată asupra pământului, (%)

Județul	Pozitivă	Negativă	Indiferentă	Lipsește răspunsurile
Chișinău	50.0	30.4	17.7	1.9
Ungheni	50.0	22.2	28.3	1.6
Lăpușna	49.1	36.0	18.1	1.7
Cahul	48.0	19.1	14.1	1.9
Edineț	66.0	28.0	13.1	1.8
Soroca	50.0	27.7	20.9	1.1
Media pe republică	52.1	25.7	18.5	1.7

Sursa: *prelucrare după datele sondajului realizat în cadrul proiectului „INTAS”.*

Rezultatele sondajului mărturisesc că:

- peste 50% din respondenți au atitudine pozitivă față de proprietatea privată în agricultură, ceea ce oferă speranțe în derularea cu succes a reformei agrare;
- este foarte înaltă și ponderea persoanelor care au o atitudine negativă (25.7%), la care se adaugă și cei peste 18% cu o atitudine indiferentă;
- raportul dintre cei care acceptă privatizarea și cei care nu o acceptă este de 1:1.

Este semnificativ faptul că numărul celor care acceptă proprietatea privată în agricultură este în creștere, iar susținerea din partea statului a agriculturii private ar contribui mult la stabilizarea populației în mediul rural și la consolidarea simțului de gospodar, stăpân, de care au fost privați în perioada sovietică. Prezintă interes și răspunsurile la întrebarea „Care este calea dezvoltării Republicii Moldova în perspectivă?”. Un fapt îmbucurător este că majoritatea respondenților consideră că doar calea democratică este cea, care va asigura dezvoltarea statului în viitor (tabelul 5).

Tabelul 5

Care este calea de viitor în dezvoltarea Republicii Moldova, (%)

Județul	Democratică	Relațiile socialiste	Dictatura	Alte variante
Chișinău	69.6	13.4	10.6	6.4
Ungheni	75.1	14.1	10.1	0.7
Lăpușna	60.3	13.5	21.1	5.1
Cahul	55.8	23.8	13.1	7.3
Edineț	80.1	6.4	12.2	1.3
Soroca	55.7	16.8	15.4	12.1
În medie	67.5	14.5	12.8	5.2

Sursa: *prelucrare după datele sondajului realizat în cadrul proiectului „INTAS”.*

Diferențele regionale sunt destul de mari, populația din județele din regiunea Centrală a republicii optează, într-o mai mare măsură, pentru calea democratică, ceea ce denotă o mai bună informare, referitor la beneficiile pe care le pot avea, prin implementarea sistemului democratic de dezvoltare.

Fără a emite pretenția unei abordări exhaustive a modului de trai, studiul dat, sperăm că va servi ca punct de plecare pentru studii mai profunde, care, actualmente, sunt peste puterea unei singure persoane. Tematica aleasă se vrea doar un început modest de inițiere a unor studii ulterioare, vizate prin conceptul integrator și generalizator, cum este cel al modului de trai, aducând ca noutate analiza, în profil teritorial, a elementelor constitutive ale vieții populației Republicii Moldova. Această lucrare se vrea o bază pentru studii mai detaliate, realizate de echipe de cercetători din diverse domenii, despre ceea ce suntem și cine vrem să fim.

Studierea modului de trai al populației unui teritoriu are o mare importanță, contribuind la cunoașterea ei nu numai sub raporturile cantitative, dar și calitative. Modul de trai trebuie studiat atât în statică, cât și în dinamică. Diferențierea populației după modul de trai ne oferă tabloul static al vieții, abordarea acestei diferențieri în timp ne va permite să trecem la aprecierea ei dinamică. Studiarea dinamicii modului de trai al diferitelor segmente de populație, în particular, și al populației, în general, are o mare importanță prin prisma prognozării evoluției ei. Studiul actual este un început de cale, dificil de realizat empiric, dar foarte necesar în procesul de constituire a unei societăți a cunoașterii și informării.

Capitolul II. FACTORII CARE DETERMINĂ MODUL DE TRAI AL POPULAȚIEI REPUBLICII MOLDOVA

§ 2.1. Factorul natural – premisă inițială cu influență directă asupra modului de trai

Modul de trai al populației, în calitate de concept de sinteză socio-geografic, este influențat de numeroși factori existențiali. Mediul natural, prin calitatea componentelor sale, reprezintă o premisă importantă a vieții și activității populației unui teritoriu, o condiție inițială ce influențează componentele de bază ale modului de trai. Condițiile naturale conferă trăsături specifice, unice modului de trai al populației unui teritoriu. Alegerea locului de trai și valorificarea lui, în corespundere cu condițiile mediului natural, au fost mereu în combinație cu alte condiții social-economice, oferite de anumite spații geografice, dar niciodată n-au fost neglijate. Influența mediului natural, sub formă de condiție a vieții populației, reprezintă una dintre direcțiile relativ noi în geografia umană, cu toate că, încă din antichitate, au fost emise idei deterministe despre cauzalitate, fiind aplicate la raporturile om-natură. Cercetătorii geografi antichi, precum Herodot (485-425 î.Hr.), Hipocrate (460-377 î.Hr.), Strabo (64-20 î.Hr.), Eratostene (275-195 î.Hr.), au remarcat influența condițiilor naturale asupra oamenilor. Idei similare au fost promovate în secolul al XVI-lea de Jean Bodin, Kempden, iar Ch. Montesquieu considera că „influența naturii asupra vieții umane este nu numai la nivel individual, dar și social” [42, p. 240].

Kovaliov S. A. indica necesitatea „studierii mediului natural ca una dintre condițiile vieții și nu numai a activității de producție” [43, p. 56]. Dorind să accentueze rolul mediului în viața umană, Saușkin Iu. G. ș. a. apreciază că „știința economico-geografică atrage o mare atenție mediului geografic al proceselor de producție și mult mai mic rolului acestuia în formarea, constituirea și dezvoltarea localităților și a vieții populației” [44, p. 58]. Această problematică s-a aflat și în atenția altor savanți și școli geografice din lume. Astfel, Vidal de la Blache, în lucrarea „Principes de Géographie Humaine”, face o amplă analiză relației om – societate – mediu natural, influenței acestuia din urmă asupra mai multor laturi ale vieții populației; locului omului în natură; omul ca factor geografic, dezvoltă conceptul „natura propune – omul dispune” etc. [13, p. 210]. Fără a supraaprecia rolul mediului natural asupra diferitelor laturi ale vieții, Paul Claval menționează că „adaptarea grupurilor sociale la condițiile naturale se face prin modul lor de trai” [17, p. 5].

O amplă caracteristică a influenței condițiilor naturale asupra vieții populației a fost efectuată în baza Kazahstanului de E.B. Lopatina și O.R. Nazarevski [45]. Ca punct de reper,

autorii au luat câteva aspecte ale vieții umane: activitățile sub cerul liber, traiul în diferite tipuri de localități, reproducerea populației, sănătatea etc., menționându-se complexitatea problemelor cuprinse în viața umană și necesitatea studiilor interdisciplinare, pentru a avea răspuns complet la întrebări referitoare la comportamentul social, economic, cultural, spațial al populației unui teritoriu, precum și la schimbul de materie dintre om și natură. Autorii dezvoltată ideea că o dată cu creșterea acestui schimb, influența cadrului natural asupra activității umane scade.

Cu toate acestea, considerăm că anumite laturi ale vieții prezintă cerințe diferite față de mediu, aici ținându-se cont de nivelul de dezvoltare economică a teritoriului, de anumite particularități ale structurii populației, în corespundere cu mediul de trai pe axele urban-rural, centru-periferie. Factorul natural influențează modelele culturale ale populației și determină specificul conduitelor în comun. Pentru a supraviețui, omul a elaborat anumite scheme de acțiune, fiindu-i necesare stereotipuri specifice, cu ajutorul cărora să coabiteze cu mediul, în scopul utilizării resurselor și pentru a le lua în calcul în strategiile de producție și de dezvoltare.

Cadrul natural al Republicii Moldova oferă, în linii generale, premise favorabile pentru viața și activitatea economică. Fiind lipsită de mari contraste, în ceea ce privește componentele mediului natural, având un teritoriu relativ mic ca suprafață, este dificilă tipologizarea componentelor modului de trai în corespundere cu ele, totuși influența lor se face simțită, în mod deosebit în mediul rural. Printre condițiile care au influențat constituirea unor arii de concentrare a populației, determinând tipul localităților și al mediului construit, pot fi evidențiate relieful, solurile, apele de suprafață și subterane, vegetația spontană etc. Sistemul selitebic, în republică, este strâns legat de condițiile naturale, combinate cu factorii de natură economică și socială. Ariile joase, luncile și terasele râurilor sunt zone predilecte de concentrare ale populației.

Din punct de vedere *orografic*, teritoriul republicii are un relief predominant de podiș fragmentat și câmpie colinară. Relieful reprezintă suportul material pe care-și desfășoară viața și activitatea populația, determinând, în mare măsură, repartizarea și planimetria localităților, specializarea gospodăriilor. Cu toate că altitudinea medie este de doar 147 m, relieful e destul de variat ca forme și fragmentări. Teritoriul are o înclinare de la nord-vest spre sud-est, fiind mai ridicat în partea centrală (300 m – 400 m), iar altitudinea minimă este în partea de sud (5 m față de nivelul mării). Înclinarea sudică a teritoriului a condiționat prezența mai multor pante calde decât reci. Din punct de vedere hipsometric, relieful se atașează pe câteva etaje convenționale:

– 0 – 40 m – 8%; – 40 m – 80 m – 11%; – 120 m – 160 m – 22%; – 160 m – 200 m – 22%; – 200 m – 400 m – 13,9%; – 210 m – 280 m – 5,9%; – peste 290 m – 1,9% din suprafața republicii [46, p. 56].

Astfel, sunt prezente trei forme distincte de relief: podișuri, câmpii colinare și câmpii joase acumulative. De gradul de fragmentare depinde structura fondului funciar, a vetrelor localităților, structura și configurația caselor de locuit. Densitatea fragmentării reliefului are valori maxime în Podișul Codrilor ($3 - 5 \text{ km/km}^2$) și interfluviul Ialpug – Lunga ($2,5 - 3,5 \text{ km/km}^2$), cea mai mică densitate a fragmentării este pe malul stâng al Câmpiei de terase a Nistrului ($0,5 - 1 \text{ km/km}^2$), câmpia Prutului Inferior ($0,5 - 1 \text{ km/km}^2$). Cele mai extinse areale se circumscriu valorilor de $2 - 3 \text{ km/km}^2$ și aparțin unor fragmentări teritoriale. Energia reliefului este mai mare, de asemenea, în Podișul Codrilor $200 - 300 \text{ m}$ și mai mult, Podișul Ciuluc-Soloneț. Podișul Nistrului și Colinele Tigheciului $150 - 250 \text{ m}$. Valorile minime ale fragmentării se înregistrează în Podișul Moldovei de Nord ($100 - 150 \text{ m}$), Câmpia Bugeacului și Câmpia de terase a Nistrului – sub 50 m [47, p. 31]. Gradul de fragmentare al reliefului a influențat dimensiunea localităților, structura fondului funciar. În Podișul de Nord al Moldovei, spre exemplu, terenurile arabile ocupă $80,8\%$, pe când în Podișul Codrilor doar $51,7\%$, ceea ce a determinat specializarea agricolă în sectorul de stat și mai recent, în cel individual. În relieful contemporan al Republicii Moldova, indiferent de originea formelor de relief, suprafețele versanților cu diferită valoare a pantei constituie 57% , iar a terenurilor plane – 43% din întreg teritoriul țării [48, p.52]. Pantele cu expoziție sudică constituie 34% , vestică – 26% , nordică și estică câte 20% . După formă predomină versanții convecși (39%), concavi (28%) și rectilini (33%). Înclinarea medie a teritoriului, pe care sunt construite vetrele localităților rurale, constituie 9° [49, p. 11]. Poziționarea caselor și gospodăriilor, pe pantele joase și de mijloc, reprezintă o tradiție multiseculară în sistemul de populare moldovenesc. Mai multe localități rurale sunt așezate pe un versant (Pânășești, Purcari, Vișoara, Zâmbreni, Ruseștii Noi etc.), un număr mare de sate sunt așezate pe doi versanți (Gura – Galbenă, Sofia, Bardar etc.). Este mare numărul satelor așezate în hârtoape – element de microrelief, ce apără așezările umane de factorii de risc natural. În general, sistemul de populare este rezultatul pulsațiilor între pantele colinelor, bine apărate și relativ izolate, a râurilor, a surselor de apă, a sectoarelor împădurite, care au și determinat, în mare măsură, funcționalitatea, structura gospodăriilor și a localităților și au imprimat un anumit ritm vieții omenești.

Teritoriul Republicii Moldova este supus continuu proceselor de modelare a reliefului de origine endogenă și exogenă: alunecări de teren, eroziuni, cutremure de pământ. Din cele 65 de localități de tip urban și peste 1600 localități rurale, circa 1000 sunt situate în condiții dificile inginerogeografice, fiind amenințate, în mare parte, de fenomene geografice, geomorfologice, hidrologice, meteorologice și agrometeorologice de risc. Această situație predispune la aplicarea anumitor metode mai sigure în construcția caselor și organizarea gospodăriilor. Dintre aceste fenomene, cutremurele de pământ sunt cele ce afectează cel mai mult teritoriul republicii. Mai mult de 77% din teritoriul este situat în zona unde intensitatea cutremurelor poate atinge magnitudinea de $7 - 8$ grade pe scara

Mercali. Timp de peste 200 ani (1800 – 2003) pe teritoriul Moldovei au avut loc 18 cutremure cu intensitatea de 7 – 9 grade. Intensitatea cutremurelor se micșorează de la hotarul sud-vestic spre cel nord-estic al Republicii Moldova. Acest fenomen s-a reflectat în modul de construire a caselor, folosindu-se anumite tehnici antiseismice în construcție (tehnica construcției din nuiiele împletite susținute de „furci” îngropate în pământ, tehnica în paiantă etc.) și materiale trainice pentru a diminua impactul lor.

O altă componentă naturală o reprezintă *resursele minerale*. Cu toate că subsolul republicii este sărac în ele, peisajul umanizat construit certifică prezența în anumite regiuni a anumitor resurse minerale, aceasta găsindu-și reflectarea în construcția locuințelor, a construcțiilor anexe, a gardurilor, a elementelor de decor, precum și în practicarea unor meșteșuguri legate de valorificarea acestor resurse. Studiul a arătat că dependența, în timp, de aceste resurse a diminuat și că influența cadrului natural asupra vieții și activității umane a fost în continuă descreștere.

Ca și relieful, condițiile *climatice*, într-o mare măsură, influențează direct sau indirect elementele modului de trai. Fenologia și activitățile agricole sunt înrândite de aspectele climatice. Ritmul vieții, în mediu rural, în mare măsură, este direcționat de ritmul naturii.

Clima Republicii Moldova este temperat-continentală cu caracter de tranziție. Poziția la jumătatea distanței dintre Ecuator și Polul Nord, determină receptarea unei cantități mari de căldură. Durata de strălucire a soarelui variază între 1280 ore/an în Nord și 1350 ore/an – în Sud și Sud-Est. Regimul energetic asigură menținerea unei temperaturi medii anuale de 9,5⁰ – 11⁰C. În regiunile Centrală și de Sud ale republicii sunt răspândite pe larg elemente de protecție contra razelor solare (podurile înalte ale caselor, galerii deschise, prispe). Condițiile topodinamice au influențat poziția așezărilor și modelele de exploatare agricolă. Tendința populației rurale de a folosi la maximum energia solară s-a reflectat în modul de construire a caselor și a elementelor lor, cu expunerea fațadelor în direcțiile Sud și Sud-Est. Forma alungită a caselor din sudul republicii, dimensiunea mai mare a ferestrelor caselor din regiunea de Nord a republicii și, deopotrivă, mici în cea de Sud, reprezintă o consecință a aceleiași tendințe.

Cât privește *masele de aer*, teritoriul republicii este influențat de mase temperat-continentale, circa 60-70% din total, temperat-maritime – 20%, iar masele arctice au o frecvență de 10-15% [50, p. 68]. Regimul vânturilor, format sub influența centrelor barice se caracterizează prin viteze mici. Probabilitatea vânturilor cu viteză mai mare de 15 km/oră e de doar 3%. Până la utilizarea masivă a motoarelor cu abur și a celor cu ardere internă, forța vântului a avut o largă aplicare în teritoriu, fiind construite mori de vânt în mai multe localități. În 1901, în gubernia Basarabia erau înregistrate 6208 mori de vânt, distribuite pe județe, astfel: Bălți – 299, Chișinău – 980, Tighina – 901, Soroca – 371, Orhei – 606, Akkerman – 1304, Ismail – 1393 [51, p. 38]. Lipsa surselor energetice tradiționale a

determinat extinderea fenomenului, în perioada interbelică; în mai multe comune existau peste 20 mori de vânt (Lozova – 30, Taraclia – 31, Congaz – 30, Vărzărești – 28, Trușeni – 23 etc.) [52, p. 34].

Drept mărturie a prezenței lor de altădată sunt cele câteva mori de vânt păstrate ca exponate muzeistice, precum și toponimele legate de ele (Dealul Morilor, Valea Morilor, Moreni etc.). Prețurile mici la energia electrică, au eliminat din joc energia eoliană în perioada postbelică. Actualmente dependența mare de sursele energetice de import (96%), prețurile mari ale combustibililor au determinat revizuirea posibilităților de utilizare a surselor energetice de alternativă: eoliană și solară, cu atât mai mult, cu cât există un potențial nevalorificat. Teritoriu de perspectivă în utilizarea energiei solare este, practic, întreg teritoriul republicii, iar al energiei eoliene: Colinele Tigheciului, Podișul Nistrului, Dealurile Ciulucurilor, Podișului Codrilor și o bună parte a teritoriului deluros din sudul republicii, unde numărul zilelor cu vânt și intensitatea vântului este cea mai mare.

Un element indispensabil al vieții îl constituie resursele de apă. Deși omul contemporan utilizează o cantitate mai mare de apă, el este mai puțin legat de apă, în sensul creșterii posibilităților de transportare și deținere a ei. Este dovedit faptul, că populația așezată cu traiul pe malurile râurilor, lacurilor a fost mai puțin afectată de secete, foamete în perioada de grea încercare a istoriei.

Republica Moldova este săracă în *ape de suprafață*. Fondul acvatic alcătuiește 74,0 mii ha sau 2,2% din fondul funciar. Cursurile de ape permanente și temporare depășesc minimumul de 3000 și însumează peste 15000 km lungime. Densitatea medie a rețelei hidrografice este de 0,48 km/km², variind între 0,84 km/km² – la Nord și 0,2 km/km² la Sud și Sud-Est. Râurile interioare se drenează spre patru unități hidrografice colectoare: Prut, Nistru, limanurile dunărene și maritime. În Republica Moldova, există 62 lacuri naturale cu o suprafață totală de 50,5 km² și un volum de apă de 88 mln m³. Deficitul de apă potabilă, cât și suprafața mică a oglinzii apelor a determinat construcția lacurilor de acumulare, construite în principal în luncile râurilor, care alcătuiesc 1% din suprafața republicii. Pe lângă apele de suprafață, resursele de apă ale republicii includ și apele subterane, volumul total al acestora fiind apreciat la 400 – 800 mln m³ anual, ceea ce constituie 4% din resursele totale de apă. Apele subterane sunt de calitate inferioară și doar 25% din total corespund categoriei de apă potabilă, conform standardelor de stat [53, p. 68]. Apele subterane au o pondere de 80% din consumul de apă menajeră și potabilă.

Având în vedere aceste condiții, limitative în general, populația și-a organizat activitățile casnice și industriale legate de consumul de apă. Ca element rar și cu multiple utilizări, apa și-a găsit un loc aparte în viața populației teritoriului prin practicarea anumitor ritualuri și tradiții de secole, având ca simbol apa. Din toate timpurile a existat un cult aparte pentru ape, izvoare, fântâni. Cea mai mare parte a populației rurale se alimentează cu ape freactice din fântâni. În Republica Moldova, există peste 135 mii de fântâni și peste 5,5 mii foraje pentru apă. 75% din populația rurală se alimentează cu

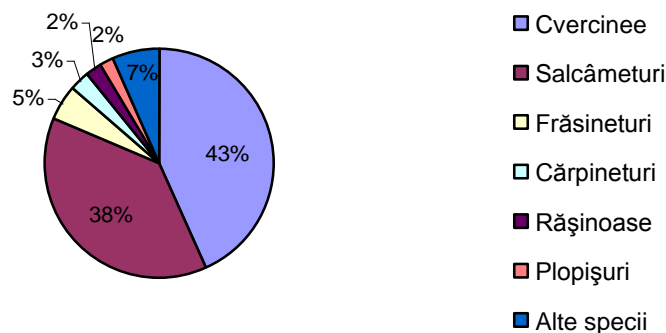
ape din fântâni și izvoare, iar 2/3 dintre locuitori au fântână în comun, în medie revenind câte 1-5 fântâni la 10 gospodării (anexa 7). Numărul mic al fântânilor în regiunea de Sud și Sud-Est este cauzat de adâncimea mare a apelor subterane și a gradului lor înalt de mineralizare. Aceasta a determinat populația să aibă o atitudine deosebită față de apă, manifestată prin construcția fântânilor artificiale, a „ulcioarelor” pentru colectarea apelor de ploaie, utilizarea mai rațională a apei, iar în conștiința populației s-au păstrat anumite obiceiuri de invocare a ploii, întâlnite doar aici (paparuda, caloianul).

În paralel cu alte componente naturale, *vegetația spontană* l-a însoțit pe om de-a lungul secolelor, servindu-l în mai multe ipostaze. Astfel, pădurea i-a oferit lemn pentru construcția caselor, pentru confecționarea uneltelor agricole, pentru încălzirea locuințelor, i-a diversificat consumul alimentar prin potențialul alimentar de care dispune și, nu în ultimul rând, încă din preistorie pădurea a avut rol de adăpost. Cultura națională e penetrată în profunzime de semnificațiile polivalente ale pădurii, în general, și ale arboretului, în particular. Realizarea biomaterială s-a reflectat asupra întregului fond al spiritualității etnice, regnul vegetal și animal constituind un compartiment esențial în istoria culturii naționale.

Vegetația spontană a Republicii Moldova este relativ bogată, numai plante superioare numărând circa 2283 specii [54, p. 32]. Poziția geografică în Europa Central Sud-Estică, relieful fragmentat, specificul climei, al hidrografiei și litologiei au determinat atestarea unei varietăți însemnate de elemente floristice. Teritoriul Republicii Moldova, sub aspectul biodiversității, reprezintă un areal de interferență a elementelor central și vest-european, la care se adaugă cele est-europene, boreale și sudice. Din numărul total de plante superioare 36% sunt mezoxerofite. Unele specii arboricole au limita arealului de răspândire spre Europa de Est: fagul (*Fagus sylvatica*), plopul negru (*Populus nigra*), stejarul pufos (*Quercus pubescens*).

În republică, se întâlnesc trei zone de vegetație: de pădure, silvostepă și stepă. Vegetația spontană deține o suprafață de 792,6 mii ha sau 23,4% din suprafața republicii [54, p. 33]. În cadrul acestui înveliș de floră, se evidențiază două tipuri de vegetație: pădurile și pajiștile.

Suprafețele împădurite ocupă sub 12,4% din teritoriul republicii. Pădurile se întâlnesc sub formă de areale insulare și cuprind circa 800 de sectoare compacte de pădure cu suprafețe de la 5 la 1500 ha, dispersate neuniform în teritoriu. Suprafețele cele mai importante de pădure se găsesc în Podișul Codrilor, Podișul Moldovei de Nord, Colinele Tigheciului, precum și în luncile Nistrului și Prutului. Fondul forestier e reprezentat prin cvercinee, care ocupă 43,2% sau 140,5 mii ha, dintre care stejarul (*Quercus robur*) – 78,2 mii ha, gorunul (*Quercus petraea*) – 56,5 mii ha, stejarul pufos (*Quercus pubescens*) – 4,8 mii ha etc. Restul arboretului este constituit din salcâmete, frâsinete, căprinete, teișuri, plopișuri, făgete, rășinoase etc. (figura 4).

Sursa: www.econdep@mfa.un.md

Figura 4. Varietățile speciilor în fondul forestier al Republicii Moldova

Pădurile primare dețin doar 46% din fondul forestier. Vârsta medie a pădurilor e de 35 ani [54, p. 36]. Cele mai întrebuințate specii de către populație sunt stejarul pentru confecționarea butoaielor, mobilei, parchetului; fagul pentru mobilă, instrumente muzicale etc.

Vegetația spontană, în toate timpurile aflării omului pe aceste meleaguri, l-a servit în diverse scopuri: folosirea produselor accesorii ale pădurii în alimentație, obținerea coloranților pentru vopsitul țesăturilor (în acest scop, populația a folosit peste 100 plante tinctoriale, cunoscute de boiangițe în meșteșugul țesutului de covoare), folosirea plantelor sălbatice pentru podoabe, credințe, leac. Dovadă că poporul român cunoaște și folosește pe larg plantele sălbatice sunt multiplele denumiri populare ale lor, care întrec cu mult pe cel al popoarelor vecine [55, p. 7].

Datorită gradului mic de împădurire și de suprafață împădurită ce revine unui locuitor (Republica Moldova are un grad de împădurire de 3 ori mai mic decât media europeană, fiecărui locuitor revenindu-i doar 0,07 ha de pădure și 8 m³ rezerve de lemn), funcția pădurilor este aproape exclusiv ecologică.

Ca și în cazul vegetației, compoziția și repartitia faunei reflectă particularitățile climatice condiționate de poziția geografică. Fauna republicii include circa 12,5 mii de nevertebrate și 450 specii de vertebrate.

O importanță demnă de menționat o are fauna cinegetică. Vânătoarea, fiind una dintre cele mai vechi ocupații umane a cunoscut o evoluție sinuoasă în teritoriu, căpătând o importanță mai mare sau mai mică pe plan economic și social, dar n-a fost abandonată niciodată de societate. Fauna cinegetică constituie o bogăție naturală regenerabilă, care poate fi exploatată, reprezentând și un element al modului de trai al populației, fie și pentru un număr restrâns al ei. În prezent, ea trebuie să capete alte sensuri, urmând calea țărilor dezvoltate, trecându-se de la vânătoarea pentru subzistență (prezentă la noi) la cea de agrement, distracție sau ecologică.

Solurile reprezintă un element important al învelișului geografic, fiind componenta naturală cea mai importantă pentru populația ținutului, agrară prin excelență. În condițiile în care teritoriul este sărac în alte resurse, solurile, prin caracteristica de bază a lor – fertilitatea, a fost sursa principală de hrană și existență pe tot parcursul dezvoltării sale.

În Moldova, se întâlnesc circa 700 varietăți de soluri [56, p. 128]. Dintre cele peste 20 de state ale lumii care posedă cernoziomuri (soluri molice), considerate cele mai fertile soluri din lume, Republica Moldova ocupă unul dintre primele locuri în ceea ce privește ponderea lor în totalul fondului funciar, Dokuciaev V.V. apreciind solurile Moldovei ca „mai scumpe decât petrolul, cărbunele și chiar aurul” [57, p. 86]. Alături de cernoziomuri, mai sunt prezente solurile brune, cenușii de pădure, aluviale de fânețe etc. În general, solurile au proprietăți fizice, chimice și biologice favorabile pentru tot felul de utilizări, cu precădere pentru cultivarea unei game largi de culturi agricole ale zonei temperate. Putem presupune că Republica Moldova rămâne, în continuare, una dintre cele mai ruralizate și agrare țări europene, grație prezenței acestei bogății naturale. Mult timp, populația având un minim de existență asigurat de terenul agricol disponibil, n-a fost stimulată, probabil, pentru dezvoltarea altor activități mai profitabile, în paralel cu alți factori de conjunctură care au acționat în paralel. Solul este o parte a ființei noastre naționale, o părticică a averii populației, deci și a vieții lor, fiind și locul de odihnă veșnică și de mărturie a prezenței noastre în timp și spațiu.

Factorii naturali reprezintă o parte a vieții populației spațiului geografic al Republicii Moldova, a căror existență este pe larg certificată în cultura materială și spirituală a ei.

§ 2.2. Factorul socio-demografic

Modul de trai include cele mai diverse subiecte și tipuri de activități sociale. În calitate de concept socio-geografic, modul de trai vizează populația unui teritoriu în întregime sau pe anumite segmente de populație, fiecare dintre ele caracterizându-se prin anumite trăsături socio-demografice. Structura demografică a populației se bazează pe gruparea populației în funcție de caracteristicile demografice fundamentale, cum ar fi sexul, vârsta, starea civilă etc. Caracteristica socio-demografică a populației reprezintă un factor important în identificarea ei după modul de trai, constituind baza de dezvoltare a ei. În studiul modului de trai al populației unui teritoriu, pornim de la premisa că orice individ aparține unui grup social sau unei categorii de populație, purtând cu sine un anumit program mintal, un anumit mod de trai și aparține unui standard de gen, de vârstă, de generație. Caracteristicile demografice ale populației au un rol major în definirea importanței și locului fiecărei persoane în procesul reproducerii populației, al activității economice, al organizării sociale.

Procesele demografice în acest studiu vor fi analizate ca premisă în diferențierea și dezvoltarea modului de trai pe segmente de populație.

Se știe că principalii indicatori demografici se află într-o strânsă interdependență cu condițiile vieții social-economice. La rândul lor, nivelul și modul de trai al populației sunt influențate de fenomenele și procesele demografice, acest fapt dându-ne temei să considerăm structura socio-demografică a populației factor important în studiul modului de trai.

Modul de trai al populației este dinamic, întrucât întrunește în sine toate schimbările care au loc la diferite niveluri în plan economic, politic, ideologic. Transformările care au loc în componentele de bază ale modului de trai duc cu sine informația nu numai despre caracterul activității populației, dar și direcția de orientare a țării. Caracterul reproductiv al populației, procesele demografice pot fi considerate și ca indicatori ai stării morale a societății, ca barometru al schimbărilor sociale.

Una dintre legile importante ale progresului social este creșterea permanentă a numărului populației. Între fenomenele importante prin care se manifestă această lege, cu influență asupra modului de trai, se înscriu: schimbarea raportului dintre segmentele populației de o anumită structură, schimbarea raportului numeric sub influența sporului natural și a celui migratoriu, comportamentul reproductiv în evoluție dinamică etc. Numărul populației, la nivel național, reprezintă cel mai general indicator demografic, alcătuind un sistem foarte complex. Sub influența factorilor economici, politici și sociali, evoluția populației a suferit transformări esențiale. Au fost

perioade de creștere intensă, perioade de creștere lentă, iar în ultimii ani se atestă un declin al efectivului numeric al populației (figura 5).

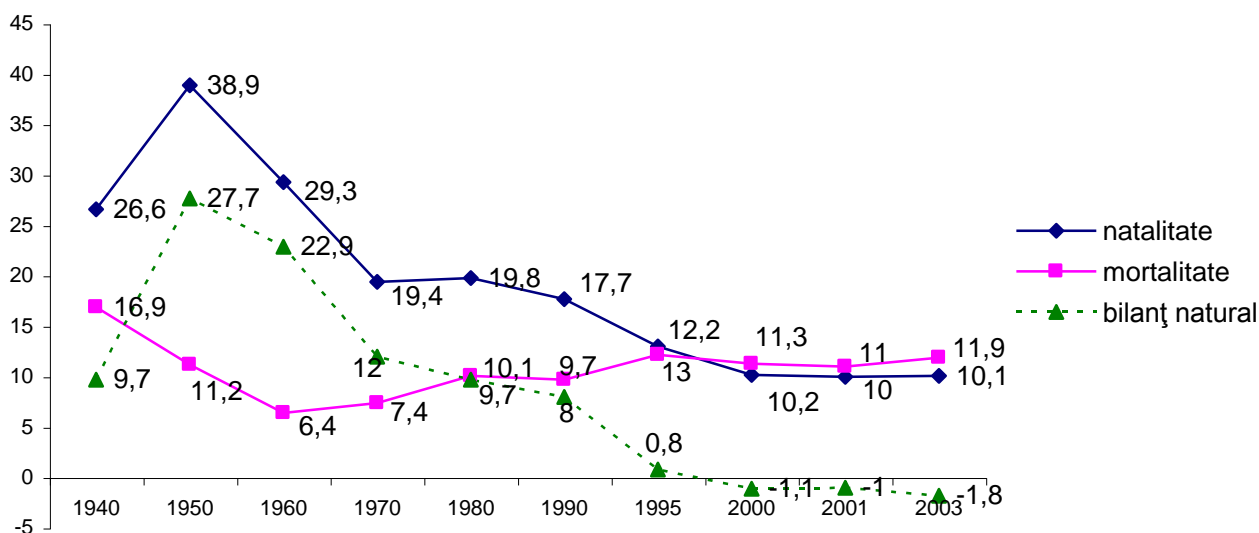

Figura 5. Dinamica natalității, mortalității și a bilanțului natural în Republica Moldova în perioada 1940-2003, (‰)

Din datele figurii 6 se observă clar că populația spațiului actual al Republicii Moldova a evoluat cu ritmuri diferite în perioada 1940-2003. În linii mari, poate fi evidențiată perioada de până la 1970 cu cele mai mari ritmuri de creștere a populației, apoi a urmat o perioadă de creștere lentă în intervalul 1970-1990, după care, în virtutea mai multor factori, în perioada de tranziție la economia de piață, se înregistrează cel mai mic bilanț natural al populației din istoria ținutului (cel puțin în perioada evidenței permanente a populației).

Efectivul numeric al populației nu influențează direct modul de trai, dar numărul mic al unor segmente de populație de o anumită structură, așa cum susțin specialiștii, stimulează instinctul de autoapărare al identității lor, acesta fiind mai dezvoltat la comunitățile mici decât la cele numeroase [58, p. 13].

Creșterea populației a fost asigurată, în principal, în baza bilanțului natural și parțial, pe baza celui migrațional (tabelul 6).

Structura bilanțului general al populației Republicii Moldova

Anii	bilanțul general		inclusiv în baza:			
			bilanțului natural		bilanțului migratoriu	
	mii pers.	%	mii pers.	%	mii pers.	%
1960-1964	336,0	100	306,0	91,0	30,0	9,0
1965-1969	265,2	100	232,3	87,6	32,9	12,4
1970-1974	250,5	100	228,3	91,1	22,2	8,9
1975-1979	258,4	100	156,1	60,4	102,3	39,6
1980-1984	291,2	100	213,2	73,2	78,0	26,8
1985-1989	315,9	100	240,1	76,0	75,8	24,0
1990-1994	80,3	100	116,1	144,5	-35,7	-44,5
1995-1999	-23,0	100	6,8	29,5	-23,0	-129,5
2000-2002	-32,1	100	-14,1	-43,9	-18,0	-56,1
Total 1960-2002	1742,4	100	1484,8	84,9	162,2	15,1

Sursa: calculat în baza datelor arhivei DSS.

Analiza structurii bilanțului general al populației Republicii Moldova, în intervalul 1960-2002, ne permite să concluzionăm:

- populația republicii a crescut, în cea mai mare parte, în baza bilanțului natural, în proporție de 84,9%, comparativ cu 15,1% în baza celui migratoriu. Sub aspect structural, populația n-a suferit mari schimbări;
- cel mai mare bilanț general a coincis perioadei exploziei demografice mondiale, ritmurile relativ înalte de creștere menținându-se până în anii '90, după care se atestă o diminuare a sporului general, generat de reculul natural al populației, dar, în mod deosebit, de cel migrațional;
- schimbul de populație care a contribuit la modificarea structurii ei: în sensul imigrației, atestat până în 1990, iar al emigrației – după 1990.

Un loc important în modul de trai al populației, îl ocupă natalitatea. În studiul de față, ni se pare oportună cercetarea nu a natalității propriu-zise, dar a indicatorilor ce au tangență cu ea și care reflectă, după părerea noastră, schimbările ce au loc în modul de trai la diferite etape de dezvoltare a societății: evoluția vârstei medii reproductive a femeilor, numărul copiilor născuți conform rangului lor în familie, raportul dintre copiii născuți în familie și în afara căsătoriei etc.

Diferite forme de adaptare la condițiile social-economice noi se manifestă prin comportamentul reproductiv. În acest sens, pe fondul diminuării nivelului de trai începând cu anii '90, apare tendințe contradictorii, pe de o parte, apar tendințe de majorare a nașterilor timpurii, iar pe de alta, amânarea nașterilor pentru un termen mai târziu, ceea ce, la prima vedere, conduce la ideea tranziției către sistemul reproductiv occidental (tabelul 7).

Tabelul 7**Rata fertilității pe grupe de vârstă a mamei**

Grupa de vârstă	Ponderea născuților-vii la 1000 femei					
	1979	1989	1995	2000	2004	2004 în % față de 1979
15-19 ani	8,2	11,5	17,6	14,1	14,4	197,5
20-24 ani	38,9	42,0	40,4	40,3	39,8	103,3
25-29 ani	27,2	25,6	15,7	26,3	27,1	97,8
30-34 ani	16,2	13,6	11,3	13,4	13,0	74,7
35-39 ani	7,4	5,8	4,1	4,7	4,5	62,2
40-44 ani	2,2	1,5	0,8	1,0	1,1	50,0
45-49 ani	0,2	0,04	0,9	0,2	0,05	50,0
Total	100	100	100	100	100	100

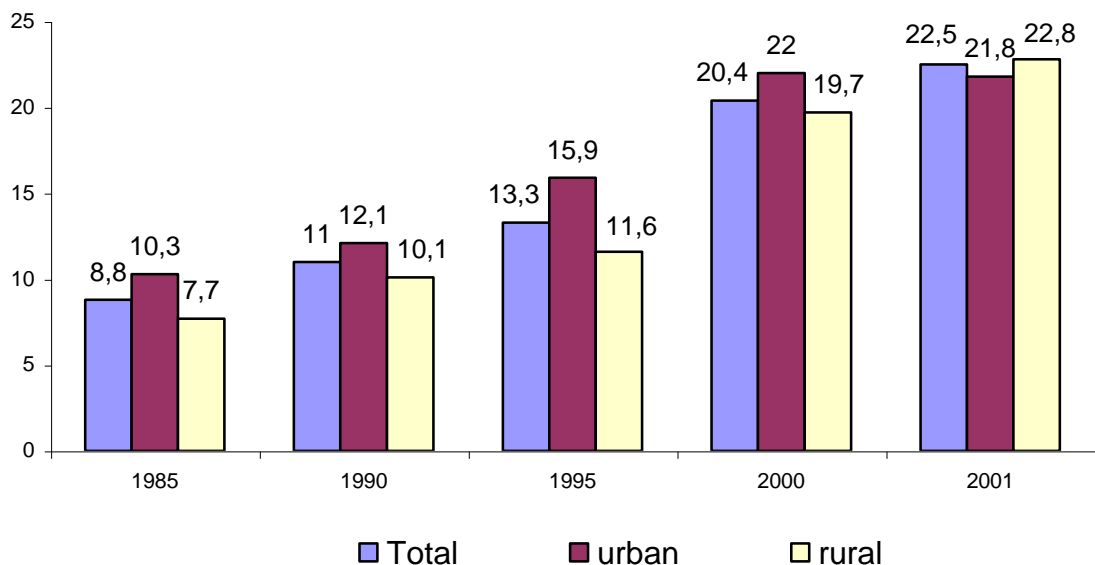
Sursa: calculat după „Moldova în cifre, culegere succintă de informații statistice”, Chișinău, 2003, p.14.

Din datele tabelului 7 putem evidenția câteva concluzii esențiale:

– în intervalul 1979-2004, se atestă o tendință de majorare a nașterilor timpurii la mamele sub 20 ani. Ponderea cea mai mare a copiilor născuți la mamele de această vârstă a fost înregistrată în anul 1995 – 17,6%. În acest an, rata fertilității a grupei de vârstă de la 15-19 ani era de peste 2 ori mai mare decât în 1979. Maternitatea timpurie este o consecință a degradării sociale, aceasta confirmând-o și ponderea mare a copiilor născuți în afara căsătoriei;

– începând cu anul 1995, se atestă o ușoară tendință de amânare a nașterii copiilor și a căsătoriilor. Această situație are la bază, pe de o parte, înrăutățirea nivelului de trai, migrația masivă a populației tinere de vârstă reproductivă, iar pe de altă parte, creșterea nivelului de instruire al femeilor și emanciparea lor. Este dovedit faptul că femeile care petrec o perioadă mai mare la studii, se căsătoresc și nasc copii mai târziu.

Despre degradarea morală a societății ne vorbește și numărul mare al copiilor născuți în afara căsătoriei. Ponderea acestor copii a crescut de peste 2 ori, atingând cota de 22,5 % din totalul copiilor născuți [146, p. 49]. Semnificativ este faptul, că această pondere a fost într-o creștere continuă în ambele medii de trai. Începând cu 2001 se observă egalizarea acestor indici și chiar o mică depășire a numărului de nașteri extraconjugale în mediul rural. Satul, care, până nu demult, se caracteriza printr-un climat moral sănătos, actualmente, a degradat social în egală măsură cu orașul (figura 6).

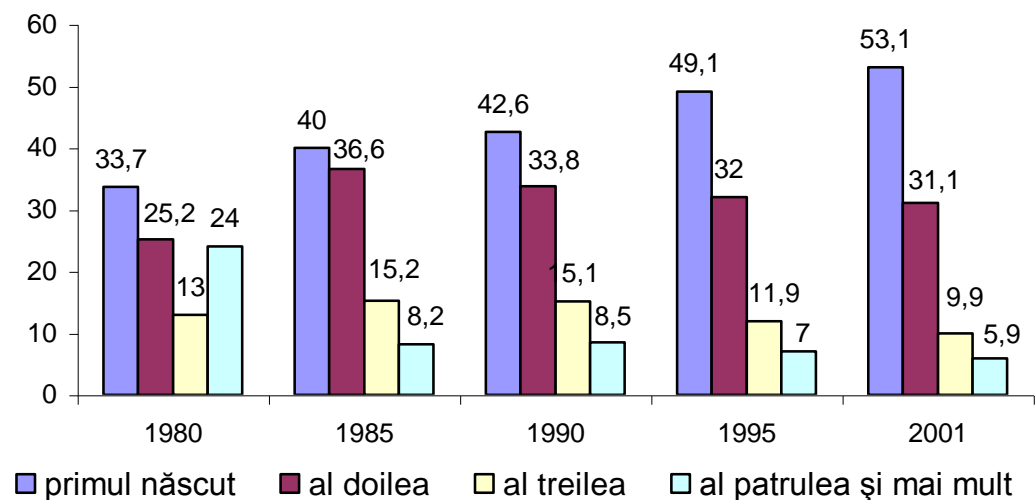

Sursa: calculat pe baza datelor Anuarului statistic al Republicii Moldova, 2002, p. 49.

Figura 6. Ponderea copiilor născuți în afara căsătoriei, (% din total)

Creșterea numărului de copii, născuți în afara căsătoriei, nu are nimic comun cu tendința analogică a țărilor occidentale, în care extinderea fenomenului are la bază emanciparea femeii, creșterea independenței ei economice, precum și modernizarea institutului familiei și răspândirea tot mai largă a cuplurilor neformale.

O altă tendință ce se prefigurează în prezent, legată de natalitate, o reprezintă variația numărului de copii născuți în familie. În acest sens, are loc o creștere a ponderii familiilor cu 1-2 copii și diminuarea celor numeroase (figura 7).

Sursa: prelucrare după Anuarul Statistic al Republicii Moldova, Chișinău, 2003, p. 62.

Figura 7. Repartiția născuților conform rangului născutului, (% din total)

Famiiliile alcătuite din 1-2 copii au crescut, ca pondere, de la 58.9% în 1980, la 76.4% în 1990 până la 84.2% în 2001 sau cu 25.3%, în timp ce famiiliile cu peste 4 copii și mai mult s-au diminuat, respectiv, de la 24% la 8,5% și 5,9%, cauzele fiind cele menționate mai sus. Este

semnificativ faptul că această tendință se urmărește în ambele medii de trai. Trecerea de la modelul familiei numeroase la familia puțin numeroasă implică schimbări esențiale în modul de trai al populației.

O altă componentă demografică, analizată din perspectiva modului de trai, o reprezintă vârsta populației. Particularitatea de vârstă are serioase implicații asupra unor elemente de ordin subiectiv, ca tradițiile, specificul local, modul de trai. O serie de însușiri și evenimente din ciclul vieții sunt asociate cu vârsta. Caracteristica „vârstă” este semnificativă și prin faptul că este legată de fenomene demografice importante, cum ar fi mortalitatea, natalitatea, fertilitatea, nupțialitatea. Toate aceste fenomene variază cu vârsta [59, p. 79]. Tot în dependență de vârstă sunt și așa variabile, precum consumul, caracterul ocupațional, sistemul de valori etc., care se prezintă ca elemente importante ale modului de trai. Diferențierea populației conform relației vârstă-mod de trai, poate fi apreciat potrivit divizărilor făcute de specialiști în structura de vârstă. Astfel, populația unui teritoriu poate fi divizată după generații, alcătuite din numărul născuților-vii într-un an calendaristic. O populație este constituită din circa 100 generații [60, p. 77].

Dezvoltarea unei societăți conform acestei divizări poate fi analizată ca un proces de schimbare a generațiilor sau a cohortelor de vârstă. Analiza generațiilor permite înțelegerea mai profundă a legăturii dintre schimbările în viața populației și schimbările din societate în ansamblu. Diferențierea populației după structura de vârstă permite evidențierea comportamentului și atitudinea față de anumite procese în societate. Perceperea realității, a schimbărilor ce au loc în societate sunt, la fel, asociate cu vârsta, cu apartenența la o generație sau alta. În mentalitatea populară populația este divizată convențional, de regulă, în 3-4 generații: copii – părinți – bunici, fiecare având anumite trăsături distincte. În Republica Moldova, relațiile dintre generații sunt destul de puternice, cauzele fiind de ordin socio-cultural și socio-economic. Familiile tinere, la începutul vieții, sunt ajutate de părinți, iar bătrânii de către copii. Veniturile mici ale tinerilor și ale vârstnicilor contribuie la faptul că generațiile tinere să fie puternic dependente, solidaritatea dintre generații fiind una bine exprimată.

Vârsta, astfel, reprezintă un factor socio-cultural foarte important atât la nivel individual, cât și sistemic. În literatură, se folosesc mai multe criterii de studiere și analiză a vârstei, în funcție de scopul urmărit. Populației îi sunt caracteristice câteva vârste: biologică (starea fiziologică), socială (completul de caracteristici normativ-funcționale, ce derivă din diviziunea socială a muncii și structura socială a societății), psihică (intelectuală, psihosexuală) etc. După unii autori, vârsta reprezintă o interacțiune a dezvoltării biologice și psihologice, într-un mediu socio-cultural în schimbare [61, p. 210]. Dintre alte criterii de evidențiere a populației conform criteriului vârstă, putem evidenția Analiza Tranzacțională a lui Eric Bern. După modelul său de analiză structurală a

personalității, viața umană și personalitatea umană se dezvoltă pe trei straturi psihice, legate principal de cele trei etape parcurse de-a lungul vieții:

- copilăria, lipsită de autonomie și independență;
- vârsta adultă, relativ autonomă și independentă;
- vârsta parentală, al cărui specific constă în respectarea normelor și valorilor morale ale societății [62, p. 48].

Ritmurile înalte de reducere a natalității În Republica Moldova, în perioada de după 1990, precum și migrația accentuată externă au avut drept consecință reducerea ponderii grupurilor de vârstă tânără și majorarea celei vârstnice, ceea ce corespunde tendințelor mondiale generale de îmbătrânire a populației (tabelul 8).

Tabelul 8

**Evoluția structurii pe grupe de vârstă a populației în Republica Moldova,
(%)**

Grupa de vârstă (ani)	1959	1970	1979	1989	1995	2002	2002, în % față de 1959
0 – 15	33,4	32,2	27,0	27,9	27,9	24,8	74,2
16 – 54(59)	58,9	58,1	62,2	59,5	59,3	59,5	101,0
55(60) ani și mai mult	7,7	9,7	10,8	12,6	12,8	15,7	203,8
Total	100	100	100	100	100	100	

Sursa: *Anuarul Statistic al Republicii Moldova*, 2002, p. 39.

Din analiza evoluției structurii populației Republicii Moldova pe grupe de vârste în intervalul 1959-2002 (tabelul 8) constatăm:

– o reducere considerabilă a ponderii grupei de vârstă tânără (0-15 ani), de la 33,4% în 1959 la 24,8% în 2002 sau cu 25,8%, din totalul populației, în mod deosebit, s-a redus grupa de la 0-9 ani cu 12,8 puncte;

– ponderea populației adulte n-a înregistrat modificări cantitative esențiale, dar se constată o diminuare a grupurilor de vârste tinere din cadrul acestei categorii de vârstă și majorarea ponderii grupurilor de vârstă mai mare, fapt ce ne vorbește despre îmbătrânirea demografică a forței de muncă. Randamentul acestor categorii de vârstă este mai mic, ceea ce putem presupune o eficiență economică mai mică în activitatea economică curentă și de perspectivă;

– o majorare continuă a ponderii populației vârstnice de la 7,7% în 1959 la 15,7% în 2002, corespunzător ponderea a crescut mai mult de 2 ori. Trecerea pragului de îmbătrânire demografică (12%) nu ne vorbește atât de mărirea speranței de viață la naștere a populației, care rămâne a fi una

dintre cele mai mici în Europa, cât de majorarea artificială a grupei de vârstă înaintată, pe seama populației pensionate din fostele republici unionale și venite cu traiul în Moldova, ceea ce a condus la un dezechilibru demografic.

Populația rurală a Republicii Moldova se caracterizează printr-o îmbătrânire mult mai accentuată decât cea urbană. Satele au fost „donatoare” de forță de muncă în toate timpurile, procesele fiind intensificate, în ultima perioadă, de o migrație masivă a populației tinere din mediul rural. Astfel, analizând structura populației pe grupe de vârstă și medii, constatăm o îmbătrânire a populației rurale mult mai accentuată decât a celei urbane (tabelul 9).

Tabelul 9

Structura pe grupe de vârstă și pe medii a populației Republicii Moldova, (%)

Grupa de vârstă	1959		1989		2000		2004		2004, total în % față de 1959
	urban	rural	urban	rural	urban	rural	urban	rural	
0 – 9	20,4	27,3	23,7	24,0	14,4	17,5	9,4	12,7	46,3
10 – 19	15,9	16,2	15,1	16,7	17,5	19,0	17,1	19,5	113,4
20 – 29	18,6	16,9	17,2	14,9	16,6	12,3	17,0	17,8	109,2
30 – 39	17,5	14,1	21,9	17,2	17,0	14,0	15,4	11,0	83,5
40 – 49	11,9	9,9	8,7	8,1	15,6	12,8	17,4	14,1	144,5
50 – 59	8,3	7,9	6,1	7,8	8,5	8,7	11,9	9,7	118,7
60 și peste	7,4	7,7	7,0	10,6	10,4	15,7	11,8	15,2	178,8
Total	100	100	100	100	100	100	100	100	

Sursa: *Calculat în baza datelor DSS; „Totalurile recensământului unional al populației din R.S.S.Moldova” din anul 1989, vol. I, cartea II, partea II, p. 631; “Итоги Всесоюзной переписи населения 1959”.– М, 1962 p. 16-17, Anuarul Statistic al Republicii Moldova, 2001.*

Populația Republicii Moldova, pe grupe de vârstă și medii de trai, în ultima jumătate de secol, s-a caracterizat printr-o pronunțată diminuare a populației tinere și majorare a cotei vârstnicilor. Aceasta se explică atât prin micșorarea natalității în ambele medii, cât și prin migrarea populației tinere din sate în orașe și din ambele medii în exterior. Dacă, în 1959, populația vârstnică (60 de ani și mai mult), în ambele medii, avea valori aproximativ egale (7,4% și, respectiv, 7,7%), apoi, în anul 2004, populația vârstnică din mediul rural a crescut de circa 2 ori față de 1959, pe când în mediul urban cu doar 4,1 puncte. Aceasta ne vorbește despre ritmul de îmbătrânire a populației rurale mult mai rapid în sate decât în orașe. Rata de îmbătrânire a populației a crescut cu 178,8% în perioada de referință. În ceea ce privește rata de îmbătrânire a populației pe unități teritorial-administrative, constatăm o îmbătrânire mult mai accentuată a populației rurale din nordul și nord-

vestul republicii, ceea ce corespunde tendinței generale de tranziție demografică începută în nordul țării și extinsă ulterior pe întreg teritoriul (anexa 8).

O altă componentă importantă a structurii demografice o reprezintă structura după sex, care, în mod direct, influențează alți indicatori demografici, precum și o serie de factori socio-economici. Determinarea structurii populației pe sexe are importanță la estimarea ponderii sexului feminin și masculin într-o populație nu numai la nivelul cel mai general, ci și conform grupelor de vârstă. Identificarea modului de trai al populației după criteriul sexelor este dificil, întrucât, de regulă, marea majoritate a populației adulte este cuprinsă în familie, ea constituind substratul de bază în cercetarea modului de trai. Totuși, studierea raportului dintre bărbați și femei ne oferă informații prețioase asupra vieții populației, comportamentului și modului său de trai. Predominarea netă a bărbaților sau a femeilor într-o populație are consecințe nu numai sub aspect economic, dar și socio-cultural.

Structura populației pe sexe poate fi caracterizată prin intermediul raportului de „masculinitate” și „feminitate” [59, p.203]. Evoluția structurii pe sexe a populației Republicii Moldova a fost influențată în timp de fenomene și evenimente cu caracter politic, economic, social. Aceasta poate fi observat prin compararea raportului pe sexe de-a lungul timpului (tabelul 10).

Tabelul 10

Structura populației pe sexe în Republica Moldova

Anii	Populația pe sexe, în % față de total		Raportul de feminitate
	masculin	feminin	
1939	49,6	50,4	102
1959	46,2	53,8	116
1970	46,6	53,4	115
1979	47,1	52,9	112
1988	47,3	52,7	111
1995	47,8	52,2	110
2000	47,8	52,2	109
2003	47,8	52,2	109

Sursa: *Население СССР, 1987, статистический сборник, – М, 1988, p. 54-55; Anuarul Statistic al Republicii Moldova. – Chișinău, 2003 p. 45.*

Datele statistice denotă un dezechilibru în structura pe sexe a populației, cel mai mare fiind înregistrat în perioada postbelică, ca o consecință a celui de-al doilea război mondial. Acest decalaj se micșorează treptat. În ultimii 10-15 ani, se constată o diminuare lentă a subpopulației feminine. Conform studiilor de migrație a populației pe sexe se constată o depășire a numărului de femei în totalul emigrației populației, acestea găsindu-și de lucru mai ușor, având și o securitate mai mare în condițiile migrației ilegale, îndeosebi în țările occidentale [63, p. 32].

În ceea ce privește raportul pe sexe și pe medii de reședință, el are aceeași tendință ca în ansamblu pe republică, numai că ritmul de micșorare a disparităților este mai mare în mediul urban, față de cel rural. În anul 2001, decalajul pe sexe în mediul urban era de 3,2%, în mediul rural – de 4,8%. Decalajul mai mare din mediul rural se datorează procesului de îmbătrânire a satului mai rapid, în care subpopulația feminină deține o pondere mai mare, prin speranța de viață mai mare la femei, în medie cu 5-9 ani. Această situație determină formarea unui segment distinct, în cadrul structurii familiale, cu particularități specifice, ce necesită o tratare aparte în cadrul programului de asistență socială.

Modul de trai al populației este influențat, în mare măsură, și de structura familială. Alegerea familiei în calitate de obiect de cercetare, cu referință la modul de trai, are mai multe explicații: gradul înalt de antrenare a populației în cadrul familiei, unde-și petrece o bună parte a timpului, precum și semnificația familiei în sistemul de valori și, nu în ultimul rând, viața familială interesează din punctul de vedere al comportamentului spațial, sinteza informației despre familie, oferindu-ne date prețioase referitoare la modul de trai în general. Familia, în mod direct sau indirect, reflectă schimbările vieții sociale, ea fiind conectată cu diverse aspecte ale ei, prezentându-se ca un „model” specific al trecutului și prezentului. Pe parcursul existenței sale, populația ținutului a cunoscut diferite forme ale organizării sociale. Dar cea mai trainică formațiune, în raport de timp și spațiu, o reprezintă familia. Cu toate că, pe parcursul evoluției, familia și-a modificat structura, dimensiunea demografică, funcțiile, rolul ei ca structură primară a societății, rămâne a fi instituția fundamentală pe care se sprijină societatea.

Situația familiei în diferite perioade istorice a fost diferită, ea fiind influențată în evoluția sa de factori economici, politici, istorici, juridici, ideologici, sociali. Tendințele evoluției familiei din Republica Moldova sunt similare tendințelor globale: modernizarea familiei, în sensul creșterii numărului de solitari, a familiilor incomplete; planificarea nașterilor, amânarea nașterii copiilor; egalitatea soților, repartizarea egală a funcțiilor etc.

În Republica Moldova, un rol deosebit îl are păstrarea prestigiului familiei tradiționale rurale, mai multe elemente ale ei sunt preluate și de populația urbană, descendentă, în mare parte, din mediul rural. Familia rurală, deși a suferit schimbări în timp, se identifică cu familia tradițională: prin funcții, atribuții, structură de autoritate, mod de conducere, fiind în corespondență strictă cu modul specific de trai. Din punct de vedere al structurii de autoritate, familia moldovenească rurală se apropie mai mult de tipul patriarhal (autoritar), cu dominarea bărbaților în calitate de cap de familie și concentrarea lor în activități extracasnice; cea urbană fiind una mai egalitară (democratică). Actualmente, 93,7% din populație este antrenată în familie [146, p. 26]. Această tendință s-a menținut în timp, ceea ce ne vorbește despre o puternică atracție pentru

căsătorie. Familia contemporană are nu numai menirea de îndeplinire a funcțiilor fundamentale umane, precum cea reproductivă, economică, educațională, dar reprezintă și un mediu de formare a valorilor culturale, sociale, a tradițiilor și obiceiurilor, transmise din generație în generație. Aceasta a permis, în mare măsură, păstrarea identității naționale a populației titulare, în condițiile în care au fost numeroși factori de asimilare și demolare a elementelor naționale.

La baza societății noastre stă familia nucleară, care constituie 84% din totalul familiilor (anul 1989). 16% din familii sunt compuse, dintre care 12% locuiesc împreună cu părinții sau unul dintre părinți [146, p. 16]. Condițiile social-economice și mentalitatea au determinat populația republicii să-și bazeze viața familială pe cea nucleară.

O caracteristică importantă a familiilor o reprezintă dimensiunea ei demografică. Numărul mare al copiilor în familia populației titulare, dar și a alogenilor, a fost un factor tradițional până în anii '80-'90 ai secolului al XX-lea. Dimensiunea demografică a familiei are un rol important în viața populației. Numărul mare sau mic al copiilor, în mare măsură, determină comportamentul economic și demografic al membrilor familiei, consumul, orientarea reproductivă. Acesta determină și trăinicia familiei, sistemul de valori culturale, educaționale, umane, contribuind și la stabilizarea populației în teritoriu. Conform studiilor de migrație a populației, „transplantul de cuiburi” (migrația familială) are o intensitate mult mai mare în cazul familiilor mici, decât la cele numeroase [64, p. 117]. Numărul copiilor influențează și trăinicia cuplurilor. Astfel, intensitatea divorțurilor este de 20 ori mai mare în cazul familiilor cu un copil, față de cele cu 3 copii și de 90 ori mai mare față de familiile cu 4 copii și peste [146, p. 62]. Numărul copiilor în familie s-a schimbat în timp, fiind rezultatul influenței factorilor de natură economică, social-politică și social-culturală (tabelul 11).

Tabelul 11

Dimensiunea familiei în Republica Moldova, (%)

Anii	Mărimea medie a familiei	Ponderea familiilor alcătuite din: %				
		2 pers.	3 pers.	4 pers.	5 pers.	6 și peste
1959	3,8	25,8	25,3	20,5	13,0	15,4
1970	3,8	26,6	24,5	22,1	12,5	14,3
1979	3,4	30,8	28,2	22,2	9,9	8,9
1989	3,4	30,7	25,3	26,8	11,1	5,9

Sursa: calculat în baza „Totalurile recensământului unional al populației din Republica Moldova”. Vol 3, p. 8-9, Chișinău, 1992.

Din datele tabelului 11, se observă că tendința principală în timp a fost de micșorare a familiilor numeroase și de creștere a celor mici, ca o consecință a declinului natural al populației și

al transformărilor profunde din societate. Cele mai numeroase familii sunt în raioanele de Sud și Centrale ale republicii, în care mărimea medie este de 3,7 – 4 persoane, pe când în cele din Nord și municipii – 3,0 – 3,3 persoane (anexa 9). Printre etniile conlocuitoare pe teritoriul republicii, cele mai numeroase familii sunt ale găgăuzilor 3,9 persoane, rușii având cele mai puțin numeroase familii (tabelul 12).

Tabelul 12

Mărimea familiilor în Republica Moldova după naționalitate, 1989

	Mărimea medie a familiei	Ponderea familiilor compuse din: (%)				
		2 pers.	3 pers.	4 pers.	5 pers.	6 și peste
moldoveni (români)	3,4	30,2	24,0	26,9	12,2	6,7
ucraineni	3,0	43,1	36,0	22,3	6,0	2,6
ruși	2,9	42,4	29,6	21,2	5,0	1,8
găgăuzi	3,9	21,3	20,2	27,8	17,3	13,4
bulgari	3,5	32,0	22,1	25,0	13,1	7,8
evrei	3,0	43,0	28,0	24,5	5,7	1,8
Total	3,4	30,7	25,5	26,8	11,1	5,9

Sursa: calculat în baza datelor „Totalurile recensământului unional al populației din Republica Moldova”. Vol 3, p. 20-21, Chișinău, 1992.

Dimensiunea mai mare a familiilor găgăuze și a populației titulare se datorează traiului preponderent în mediul rural, în care modelul planificării familiei a intrat mult mai târziu în viața lor, acestea fiind mai conservatoare în sensul păstrării modelului tradițional de planificare a familiei, cu toate că, actualmente, și modelul reproductiv al lor a suferit schimbări esențiale. Numărul mare al copiilor în trecut în familiile rurale avea justificare prin faptul că populația agricolă miza pe ajutorul copiilor, la activitățile agricole, creșterea fiind stimulată și de politica demografică pronatalistă. Colectivizarea din perioada sovietică a modificat comportamentul reproductiv al familiei rurale, apropiindu-l, în acest sens, de cel urban.

Cuprinderea populației în familie are și o însemnătate socială. Integrarea, recunoașterea socială se face, în primul rând, prin familie. Familia, în trecut, era forma de identitate cea mai importantă pentru populație, în prezent, ea și-a pierdut semnificația de altădată, mai ales în orașe, dar menținută, deocamdată, în mediul rural.

În ceea ce privește nupțialitatea, pentru populația Republicii Moldova, îi sunt caracteristice aceleași forme, ca și pentru „modelul nupțial românesc”: căsătorie universală, atracție puternică pentru căsătorie și vârsta rapidă de încheiere a căsătoriei [59, p. 56], cu toate că, actualmente, se urmărește tendința de majorare a vârstei de căsătorie pentru ambele sexe, medii de reședință și pentru toate etniile conlocuitoare.

Pentru formarea familiei, o importanță mare o are vârsta de încheiere a căsătoriei. Ea este reglată prin lege, fiind determinată și de anumiți factori (tradiții, politică demografică). În Republica Moldova, vârsta matrimonială minimă este de 16 ani pentru femei și de 18 ani pentru bărbați [65, p. 14]. Actualmente, se înregistrează o întârziere în încheierea căsătoriilor. Datele statistice ne vorbesc despre o deosebire esențială a evoluției fenomenului de căsătorie, în funcție de vârstă și sex (tabelul 13).

Tabelul 13

Grupa de vârstă a soților la prima căsătorie, (%)

Vârsta	Bărbați						Femei					
	1959	1970	1979	1989	1995	2001	1959	1970	1979	1989	1995	2001
Total inclusiv:	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
sub 20 ani	11,0	6,8	4,1	3,8	6,1	5,2	31,6	27,7	26,7	31,6	38,2	34,8
20 – 24	51,8	53,5	57,3	54,2	51,2	57,0	44,0	48,4	44,8	41,0	35,6	51,8
25 – 29	22,1	20,1	18,8	22,2	21,0	29,1	11,7	8,7	9,8	11,5	9,4	10,0
30 – 34	5,6	7,3	6,2	7,4	7,6	5,5	5,1	5,1	5,2	5,8	5,3	1,7
35 – 39	2,6	2,9	2,7	3,9	4,3	1,6	3,0	2,8	4,5	3,3	3,5	0,5
peste 40 ani	6,9	9,4	9,5	8,5	9,8	1,6	4,6	7,3	9,0	7,8	8,0	1,2

Sursa: prelucrare după Anuarul Statistic al Republicii Moldova, 2002, p. 60, Демографический ежегодник СССР, Москва, 1990, p. 254 – 255; Загородная Е. М. Семья и общество, Кишинёв, 1983, p. 29.

Concluziile care se impun din analiza datelor tabelului 13:

- există o deosebire considerabilă în ceea ce privește vârsta căsătoriilor la femei și bărbați. Către vârsta de 25 ani - 86,6% (anul 2001) dintre femei sunt căsătorite, comparativ cu 62,2% - bărbați, diferența fiind foarte mare mai ales la vârsta de sub 20 ani;
- vârsta modală de căsătorie atât pentru bărbați cât și pentru femei o reprezintă cea de la 20 - 24 ani - peste 50% în ambele cazuri;
- ponderea bărbaților căsătoriți până la 20 ani s-a micșorat de 2 ori față de 1959, cea a femeilor nu s-a modificat foarte mult, cu toate că există tendința de majorare a vârstei de căsătorie, îndeosebi, în mediul urban și în rândul subpopulației feminine cu un nivel mai înalt de instruire.

Deși ultimele sondaje realizate în teritoriu plasează instituția familiei pe unul dintre primele locuri în ierarhia valorilor, în ultimul timp, se atestă o degradare a acesteia. Temelia familiei devine tot mai șubredă din cauza problemelor sociale, economice, morale și chiar politice. Acestea au determinat majorarea numărului formelor netradiționale de familie: concubinaj, familii incomplete, numărul mare de copii născuți în afara căsătoriei, precum și creșterea considerabilă a numărului de divorțuri (tabelul 14).

Tabelul 14**Evoluția căsătoriilor și a divorțurilor în Republica Moldova**

	Numărul căsătoriilor	Numărul divorțurilor	La 1000 locuitori, (%)	
			Căsătorii	Divorțuri
1940	*	*	9,0	0,5
1959	*	*	9,3	0,9
1970	*	*	9,4	2,1
1979	48004	11142	12.1	2.8
1985	40901	11176	9.7	2.7
1990	39928	12101	9.2	2.9
1995	32775	14617	7.5	3.4
2000	21684	9707	5.1	2.3
2001	21065	10808	4.9	2.5
2002	21738	12934	5.1	3.0

* lipsesc datele

Sursa: *calculat în baza Anuarului Statistic al Republicii Moldova, 1996, p. 86; 2002, p. 62; Народное хозяйство Молдавской ССР 1924-1984, 1984, с. 13.*

Divorțialitatea a crescut foarte mult în ambele medii, ceea ce confirmă diminuarea rolului institutului familiei în societate. Și dacă familia urbană, fiind mai emancipată și în condițiile unui anonim pronunțat, este supusă riscului divorțului mult mai puternic, cea rurală s-a caracterizat mult timp prin valori ridicate de stabilitate, datorită componenților rezistenți, care interacționează și intercomunică conform divizării rolurilor și structurii de autoritate, bine definite și eficiente. Stabilitatea cuplurilor rurale s-a datorat și factorilor de natură economică concretizați în similitudinea statutului profesional, în nivelul relativ mic și uniform al veniturilor realizate în cuplu; factorilor psihologici, care se manifestă prin opinia despre importanța căsniciei, concordanța punctului de vedere asupra familiei mult mai sedimentată și manifestă în comunitatea rurală, precum și teama de „gura lumii” etc. Mobilitatea intensă a populației, urbanizarea vieții rurale, a determinat emanciparea femeii și denaturarea conceptului de familie.

O componentă de bază a structurii familiei, care, în mare măsură, influențează modul de trai al ei, o constituie originea etnică a părinților.

Cercetările familiilor mixte este prerogativa sociologilor și etnologilor, însă, cert este faptul că, în urma acestor căsătorii, are loc procesul de împrumut, asimilare a elementelor constituente ale modului de trai urmând a fi cercetate în context interdisciplinar. Neomogenitatea etnică, în general, reprezintă una dintre condițiile cele mai importante care influențează formarea modului de viață. Oamenii de diferite naționalități posedă, de regulă, obiceiuri și tradiții specifice, au o atitudine diferită față de valorile sociale. Aceasta și determină deosebirile în elementele constituente. Cu cât

mai numeros este grupul etnic, cu atât există mai multe posibilități pentru păstrarea particularităților etnice ale modului de viață și cu atât mai puțin probabilă este asimilarea lor.

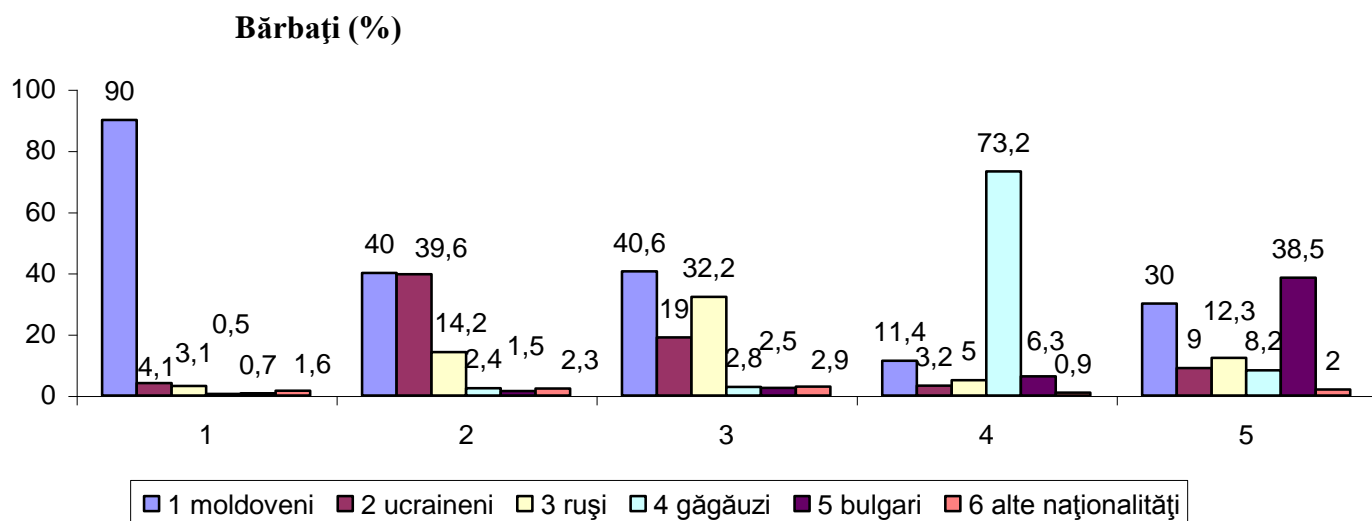
Căsătoriile mixte în Republica Moldova au început prin anii '50 ai secolului trecut. Până atunci familiile mixte erau o raritate și aveau în tot contextul o pondere neînsemnată. Creșterea numărului familiilor mixte, în perioada următoare, a fost condiționată de un șir de factori:

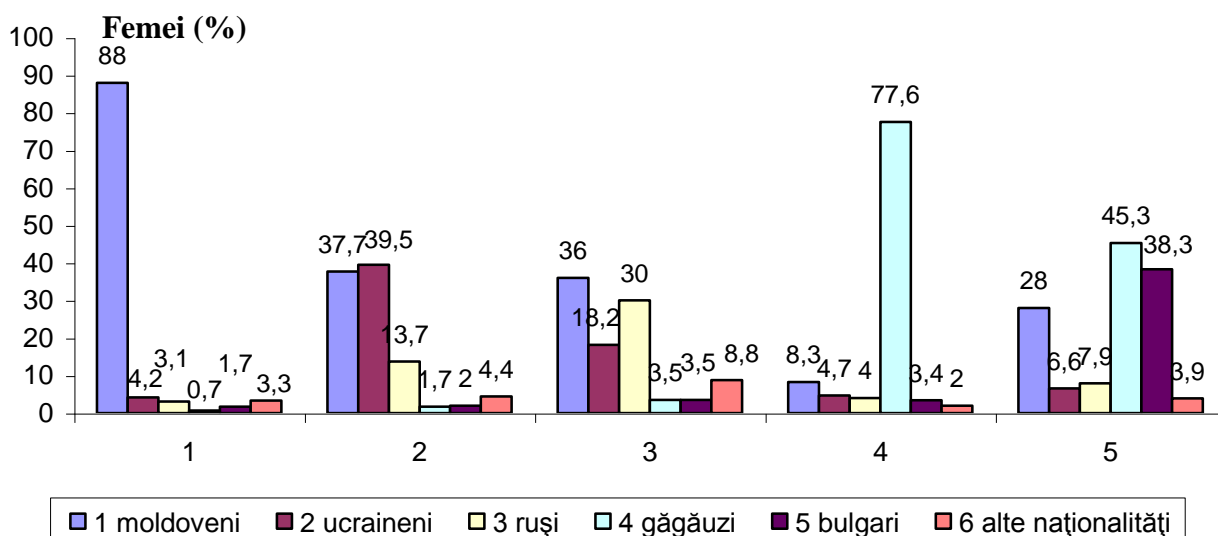
- structura neomogenă a populației republicii, orașele, îndeosebi, caracterizându-se printr-un spectru multiethnic pestrîț;
- intensificarea proceselor de imigrare și emigrare;
- apariția elementelor noi în psihologia umană;
- politica de „internaționalizare” a familiei moldovenești etc.

Din punct de vedere biologic, căsătoriile mixte sunt un fenomen pozitiv. În urma lor, se produce renovarea genelor și îndepărtarea pericolului purificării. Sub aspect socio-etnologic are loc procesul de cunoaștere și contopire a două culturi, precum și întărirea legăturilor dintre popoare [66, p, 36]. Însă partea defavorizată constă în asimilarea unuia dintre soți și a copiilor lor.

Conform datelor recensământului din 1959, căsătoriile mixte constituiau 13.5%, în 1970 - 21%, în 1989 - 24%, în 2003 - 32.4% din totalul căsătoriilor.

De particularitățile etno-psihologice ale grupelor etnice, depinde frecvența încheierii căsătoriilor între persoane de diferite naționalități, fapt ce influențează asupra procesului de formare a trăsăturilor comune ale modului de viață al etniilor care alcătuiesc populația republicii (figura 8).

Sursa: prelucrare după *Anuarul Statistic al Republicii Moldova*, 2002, p. 58.

Figura 8. Căsătoriile conform naționalității soților, (2001)

Din datele figurii 8 putem trage câteva concluzii:

- dintre etniile conlocuitoare, în Republica Moldova, ponderea cea mai mare a căsătoriilor mixte este în rândul etnicilor ruși, atât printre femei, cât și printre bărbați, respectiv 67,8 și 70% din totalul lor, fiind urmați la acest capitol de bulgari și ucraineni. Aceasta se explică, pe de o parte, prin faptul, că etnicii ruși locuiesc preponderent în orașe, în care populația este mai mozaicată structural, iar pe de altă parte, toate etniile de origine slavă se caracterizează printr-o mobilitate mai mare și printr-un spirit mai „internațional”;

- cea mai mică pondere a căsătoriilor mixte este în rândul populației titulare și cea a găgăuzilor. Una dintre explicații ar fi traiul lor preponderent în sate, precum și cauze de ordin psiho-etnologic.

În mediul rural, căsătoriile mixte sunt mai puțin frecvente, ponderea lor variind de la 70% - ruși, 53% - bulgari, 46% - ucraineni, 19% - găgăuzi la doar 5% - moldoveni (români).

Modul de trai al populației este influențat și de mobilitatea spațială a populației. Migrația, sub diversele sale forme de manifestare, are o determinare complexă: economică, socială, juridică, istorică, psihologică etc. Prin migrație are loc modificarea componentelor modului de trai în sensul transiterii sau „împrumutului” elementelor inovaționale pe care le poartă cu sine indivizii. Tot migrația contribuie la modificarea treptată a structurii populației pe grupe de vârstă, sex, mediu de reședință, a celei socio-profesionale etc. În luarea deciziei de migrare, un rol important îl are aprecierea modului de viață urban și rural. Formarea unei păreri, uneori foarte abstracte, despre

superioritatea modului de viață urban reprezintă, premisa importantă în decizia de migrare [66, p. 56].

V.V. Pokșișevski, în studiile consacrate comportamentului spațial al populației, menționează: „mișcarea populației în spațiu, nu este doar o simplă migrație, dar întâi de toate un mod de viață” [67, p. 15]. Prin migrație de navetism, spre exemplu, populația din zonele periurbane sunt antrenate în viața orașelor prin contactul direct cu el, cu valorile sociale, culturale pe care le oferă acesta. Navetiștii sunt acei, care asigură, modificarea modului de trai rural, aducând mai multe elemente ale vieții urbane, aceste schimbări, fiind consemnate în localitățile periurbane, cu cel mai intens flux al migrației de navetism.

Modul de trai al populației este influențat de mobilitatea populației în ambele sensuri oraș-sat, sat-oraș. Măsura în care migranții influențează modul de trai, în sensul aducerii cu sine a elementelor de împrumut, s-a încercat a fi determinată prin cele câteva întrebări incluse în sondaje. Astfel, în urma sondajului „Modul de trai al populației Republicii Moldova”, s-a constatat că 81,5% dintre soți sunt originari din localitate și 18,5% sunt veniți (tabelul 15).

Tabelul 15

Originea soților din localitate, (%)

Localitatea	Numărul total de familii	Din ele ambii soți băștinași	Din ele unul sau ambii soți alogeni:		
			Ambii veniți	Soț băștinaș/ soție venită	Soție băștinașă/ soț alogen
Pohoarna	892	50.7	0.8	39.0	9.5
Hlinaia	798	60.0	1.0	31.0	8.0
Trușeni	1621	53.0	8.9	26.0	12.1
Pitușca	1326	71.0	1.5	22.0	5.5
Gălești	1100	73.0	1.0	20.0	6.0
Pelivan	860	65.0	2.1	28.0	4.9
Neculăeuca	500	51.0	1.6	39.0	8.4
Ivanca	915	87.0	2.0	7.0	4.0
Hirova	670	80.0	0.4	15.9	2.6
Chițcanii Vechi	856	63.0	2.3	30.0	4.7
Filipeni	971	53.1	1.9	25.0	20.0
Total	100	64.8	2.1	25.2	7.8

Sursa: prelucrare după datele sondajului „Modul de trai al populației Republicii Moldova 2002-2003”.

Alte concluzii care se impun, vizavi de rezultatele sondajului:

- numărul migranților stabiliți cu traiul în mediul rural nu este semnificativ.

Majoritatea celor veniți locuiesc de peste 15 ani în localitate, deci pot fi considerați băștinași. Numai 3,2% din persoanele venite sunt din oraș, restul din localități rurale, în cea mai mare parte din satele vecine sau satele județului (sectorului).

Populația urbană se stabilește rar cu traiul în localitățile rurale. În mare parte, cei strămutați în sate sunt vârstnicii, care nu mai pot suporta cheltuielile foarte mari ale vieții urbane, ei, însă, nu au o influență semnificativă asupra modului de trai rural (tabelul 16).

Tabelul 16

Influența migranților asupra modului de viață al populației, (%)

Județele	Care sunt relațiile cu sosiții?			Cum influențează ei asupra vieții D-voastră?		
	pozitive	negative	alte variante	pozitiv	negativ	nici într-un fel
Chișinău	64.1	7.8	34.1	32.1	2.8	65.1
Ungheni	93.0	3.8	3.2	26.0	3.0	71.0
Lăpușna	77.0	6.9	16.1	18.1	7.4	74.5
Cahul	66.1	17.4	16.5	28.1	6.7	65.2
Edineț	45.0	4.0	51.0	35.0	3.9	61.1
Soroca	82.0	2.9	15.1	24.1	21.7	57.2
În medie, pe republică	74.3	8.7	20.0	26.0	15.7	58.3

Sursa: prelucrare după datele sondajului realizat în cadrul proiectului „INTAS”.

Datele sondajului au arătat că cei sosiți au o influență pozitivă sau nu influențează în vreun fel modul de trai al populației din localitate. Satul a fost locul de asimilare și integrare a nou-veniților. În profil teritorial, s-a constatat că populația din sudul republicii are cea mai mare repulsie față de cei veniți, situația având explicația, probabil, prin structura cea mai neomogenă a populației din regiune.

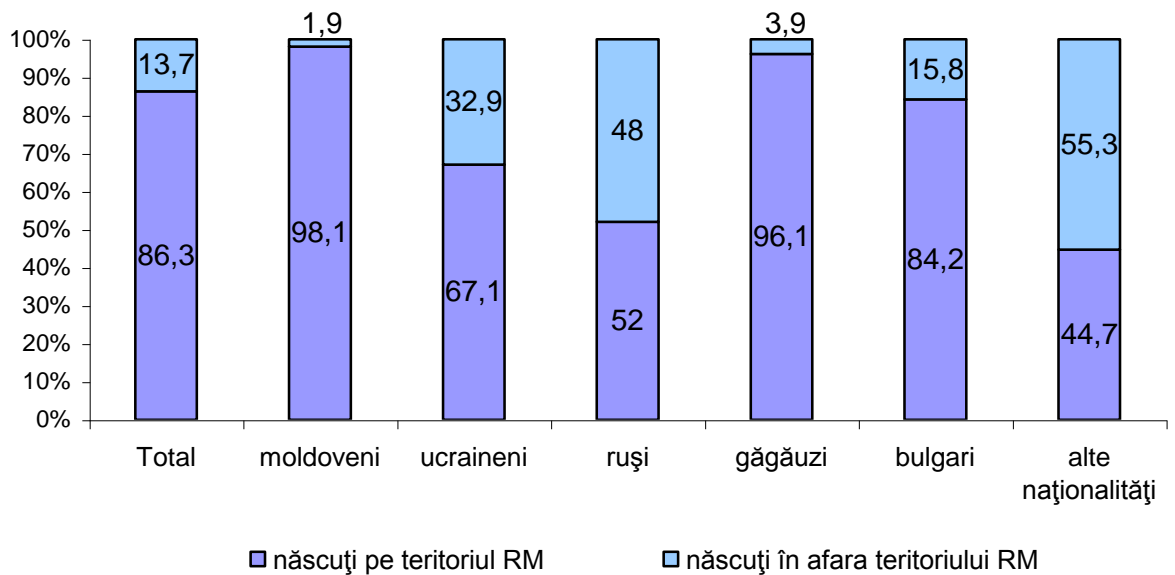
Populația Republicii Moldova s-a caracterizat printr-o mobilitate mare atât internă, cât și externă. Această situație a determinat o structură foarte neomogenă a populației. Studiile proceselor migraționiste au arătat că migrația poate servi și ca indicator al dezvoltării sociale. Intensitatea migrațiilor interne și externe, în anumite perioade, poate servi drept indiciu al stării sociale și economice, favorabilă sau critică. Aceasta a evoluat în timp cu ritmuri diferite și cu o diferențiere esențială pe medii de trai (tabelul 17) .

Intensitatea migrațiilor definitive a populației Republicii Moldova

	Intensitatea migrației (în % față de numărul populației)	inclusiv	
		urban	rural
1960 – 1964	5,7	13,5	3,2
1965 – 1969	5,8	12,8	3,0
1970 – 1974	7,1	14,1	3,7
1975 – 1979	7,3	12,8	4,0
1980 – 1984	8,1	12,1	5,2
1985 – 1989	8,7	10,8	6,9
1990 – 1994	5,3	6,9	4,3
1995 – 1999	3,3	6,4	3,8

Sursa: *Problemele metodologice ale prognozei demografice, Chișinău, 2002, p. 78.*

În intervalul 1960 – 1990, se atestă o diferență mare între intensitatea migrației urbane și a celei rurale, în timp ce, începând cu anii '90 și până în prezent, migrația rurală a crescut destul de mult, o creștere substanțială înregistrând migrația externă. Până în anii '90, evoluția populației rurale s-a realizat în cadrul unei populații, practic, închise, fără migrație în exterior, actualmente, aceasta are un caracter de tip deschis, unde dinamica populației rurale la nivel național sau în profil teritorial este influențată nu numai de mișcarea migratorie internă, dar și cea externă, care a antrenat, cu precădere, segmentul populației rurale. Pe de o parte, statistica oficială prezintă informația care atestă o diminuare a mobilității populației, pe de altă parte, studiile teritoriale și informația indirectă denotă contrariul. Numărul emigranților ilegali conform informației publicate în presă, se estimează de la 600 000 la 1 mln de locuitori, ceea ce depășește cu mult datele oficiale (de 500 mii de emigranți), făcându-se dificilă aprecierea reală a fenomenului și consecințele acestuia asupra vieții populației. Migrația populației, în Republica Moldova, a condus la transformări esențiale atât în efectivul numeric, cât și în structura populației și, implicit, în modul de trai al ei. Analiza rezultatelor ultimului recensământ realizat în teritoriu ne arată că 32,8% din populația republicii a migrat cel puțin o dată pe parcursul vieții, că peste 58% din populația urbană s-a născut în alte localități din interior sau exterior, și că 13,7% din populația Republicii Moldova s-a născut în afara hotarelor ei (figura 9).

Sursa: prelucrare după *Totalurile recensământului unional al populației R.S.S.M., vol. 3, Chișinău, 1992, p. 342.*

Figura 10. Populația Republicii Moldova după locul de naștere

Ținând cont de faptul că, în ultimul timp, se constată un exod puternic al emigranților temporari și permanenți în țările Europei Occidentale, Centrale și de Sud-Est putem presupune că fenomenul în cauză va determina modificări calitative în modul de trai al populației, prin diminuarea elementelor conservativ-tradiționale și înlocuirea lor cu elemente moderne. Important este ca toate schimbările intervenite să nu afecteze valorile sociale, morale ale societății, care s-au constituit timp îndelungat.

§ 2.3. Factorul socio-cultural

Din categoria factorilor socio-culturali cu implicație puternică asupra componentelor modului de trai fac parte religia, nivelul de instruire, particularitățile etno-culturale etc. Rolul lor este deosebit de important în explicarea modului de trai, prin semnificația pe care o au asupra vieții spirituale și materiale a populației.

Viața populației unui teritoriu este polarizată de mai mulți factori esențiali, unul dintre care este religia. Privită în ansamblu, viața umană este ghidată de un șir de factori obiectivi și subiectivi, care, la o anumită etapă de dezvoltare, influențează cu o intensitate diferită asupra ei. Religia reprezintă una dintre componentele tradiționale ale vieții spirituale a populației Republicii Moldova. Rolul ei este major în formarea mentalității populației, fiind apreciat ca „cel mai important element cultural care definește o civilizație” [68, p. 59]. Religia a jucat un rol mare și în consolidarea identității noastre, asigurând, pe parcursul secolelor, păstrarea și multiplicarea valorilor spirituale ale populației. Astfel, religia are pretenția nu numai de conservator al tradițiilor, obiceiurilor, ritualurilor, dar reprezintă un simbol al identității și conservabilității naționale. În condițiile unei structuri neomogene a populației republicii, religia, ca institut social, a jucat un rol important în realizarea unității sociale, a consensului dintre reprezentanții diferitelor etnii conlocuitoare. Așa cum susține Bryan Wilson, „religia este sursa valorilor integrative și a ordinii normative care dă coeziune societății” [69, p. 16]. Valabilitatea acestei afirmații este cu atât mai mare în prezent, în condițiile în care populația teritoriului se află într-o criză nu numai economică, dar și spirituală, determinată de criza identității naționale, de denaturarea conștiinței naționale, acestea fiind influențate de ideologia totalitaristă, regimul ateist „instaurat” timp de mai multe decenii care a lipsit în mod forțat câteva generații de credința adevărată.

Religia este temelia caracterului și spiritualității populației. Societatea moldovenească este puternic ancorată în religie; viața socială, culturală, politică este precumpănită de credință, această realitate fiind consemnată și de înaintașii noștri. Nicolae Iorga scria: „poporul român s-a născut pe pragul Bisericii”, având în vedere faptul că formarea românilor ca popor a coincis în timp cu răspândirea Cultului Ortodox pe teritoriul populat de el, ce i-a permis marelui Eminescu să afirme că „Biserica Ortodoxă este mama poporului român”.

În timp, situația bisericii, cultelor, credințelor și a normelor morale – componente de bază ale religiei, s-au schimbat foarte mult. După o perioadă îndelungată de descurajări ale vieții religioase, de „ateism militant” promovat de către stat prin utilizarea celor mai drastice metode de suprimare și interzicere a manifestărilor de viață religioasă (distrugerea forțată a lăcașelor de cult și a caselor de rugăciuni, închiderea bisericilor, deportarea în masă a slujitorilor cultelor și a

credincioșilor diferitelor confesiuni), în prezent, se înregistrează o reorientare și revenire la religie și religiozitate, la credință și la principiile acesteia, la biserică și la practicile valorilor și normelor religioase. Este firesc să fie așa, chiar dacă se recunoaște că religia este un ansamblu de ideologii destinate să controleze universul psiho-social al umanității, întrucât instituțiile religioase au impus, de-a lungul timpului, nu numai un mod de viață, prin care membrii societății locale s-au raportat la sacru, dar și au servit ca model de conviețuire în colectivități, modele de organizare a așezărilor umane.

Cu toate că, oficial, Biserica (religia) a fost și este separată de stat, în toată perioada sovietică, ea s-a aflat sub controlul direct al autorităților, limitându-se, astfel, posibilitatea bisericii de a influența populația prin atragerea la viața spirituală și valorile eterne pe care le propagă aceasta. În perioada de după anii '90 ai secolului trecut, în condițiile dezvoltării unei societăți democratice (cel puțin la nivel declarativ), libertatea conștiinței și toleranța religioasă reprezintă norme obligatorii, aceste principii fiind reflectate și în Constituția Republicii Moldova (adoptată la 29.07.1994), articolul 31 al căreia garantează libertatea conștiinței și a cultelor religioase, autonomia și separarea acestora de stat, organizarea cultelor conform statutelor proprii, în condițiile legii. Constituția, prin articolul 35 (alin. 8), stipulează că statul asigură, în condițiile legii, libertatea învățământului religios. Actul normativ de bază ce reglementează activitatea confesională și relațiile statului cu reprezentanții cultelor îl constituie Legea despre Culte, adoptată în 1992 [70]. Legea garantează oricărei persoane dreptul de a confesa în mod liber, propria credință religioasă în orice formă, individual sau asociat, de a răspândi această credință, de a exercita în particular sau public cultul, dacă exercițiul lui nu contravine legislației în vigoare. În condițiile actuale de deschidere a Republicii Moldova către exterior, ținându-se cont de transparența hotarelor și de adoptarea Legii despre Culte, mai multe grupări și confesiuni religioase străine, beneficiind de dreptul la predicare, la activități filantropice, culturale au recurs la înregistrarea oficială a lor, construind noi lăcașe de cult sau restaurând fostele lăcașe, viața religioasă în republică având actualmente o perioadă de înflorire sub aspectul diversității ei.

Religia reprezintă unul dintre factorii de structurare a populației unui teritoriu. Ea constituie obiectul de studiu al diverselor discipline socio-umane, geografia înscriindu-se organic printre ele. Rolul geografiei în aprecierea religiozității populației unui teritoriu constă în faptul că aduce dimensiunea specifică studiului – cea a spațialității. Demersul principal în studiul de față este de a aprecia fenomenul religiozității populației conform criteriului de distribuire și structurare spațială a comunităților religioase din republică, evoluția raportului dintre ele, prozelitismul religios, raportul omogenitate-neomogenitate religioasă și modul în care acestea influențează modul de trai al populației.

În mentalitatea moldovenilor, o biserică nu există, dacă nu are clădirea ei. De aceea oamenii acceptă cu greu să viziteze o slujbă care se desfășoară într-o clădire care nu este destinată acestui scop. Pornind de la această prejudecată, majoritatea cultelor care s-au înregistrat oficial au tins să-și extindă influența teritorială prin construcția a noi lăcașe de cult, case de rugăciuni, evoluția acestora în timp, în mare măsură, permite aprecierea fenomenului religiozității populației în teritoriu (figura 10).

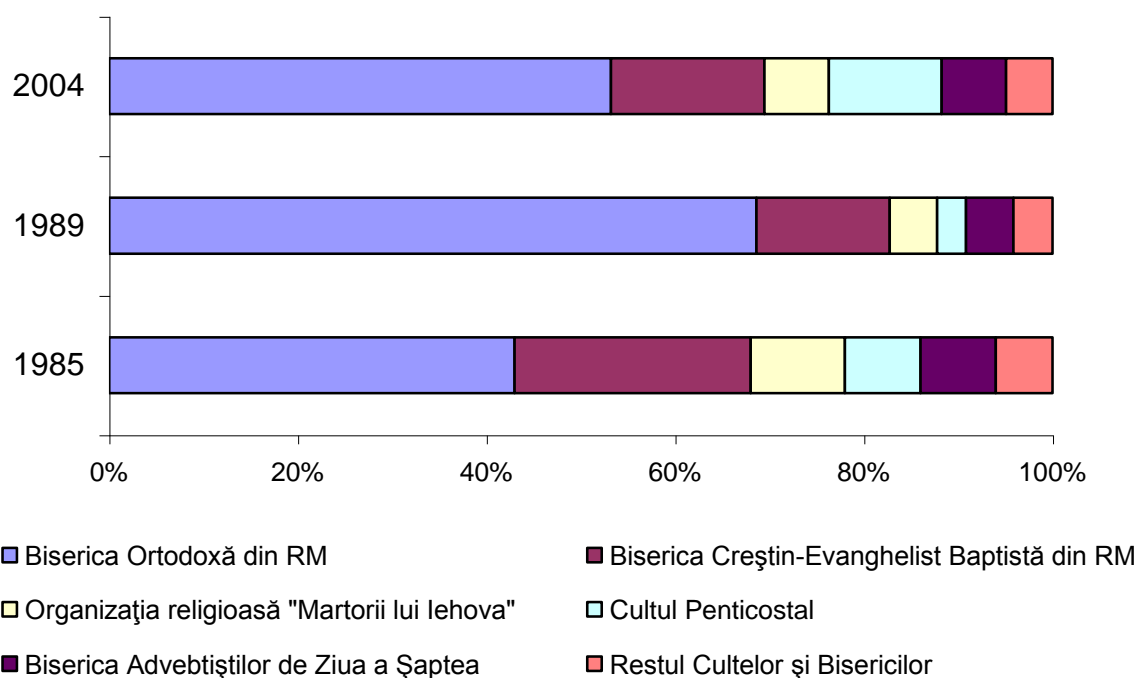

Figura 10. Dinamica ponderii celor mai reprezentative culte de pe teritoriul Republicii Moldova, în numărul total de lăcașe sfinte în perioada 1985-2004

Este dificilă cuantificarea credințelor și sentimentelor religioase ale unui grup uman, interpretarea semnificației credințelor și a practicilor religioase, în context social și cultural, precum și în contextul rolului pe care îl are religia în viața unei comunități. Devine și mai complicat aprecierea fenomenului la nivel național, întrucât, actualmente, nu se înregistrează în nici un act oficial apartenența la vreun cult religios, unele culte consideră chiar, că înregistrarea, numărarea e un păcat (Martorii lui Iehova). Suportul informațional, în aprecierea fenomenului religiozității l-a constituit informația colectată de la Serviciul de Stat pentru Problemele Cultelor de pe lângă Guvernul Republicii Moldova, de la slujitorii cultelor, site-uri Internet, presa periodică, precum și sondajele sociologice efectuate în teren.

Procesul de democratizare a societății, demarat în anii '90 ai secolului trecut a servit drept imbold pentru o dezvoltare în ritmuri accelerate și o extindere a vieții religioase. Această tendință s-

a manifestat atât în cadrul Bisericii Ortodoxe tradiționale, majoritară pentru populația țării (peste 90% din locuitorii Republicii Moldova sunt botezați în Ortodoxie), cât și pentru celelalte culte.

Actualmente, pe teritoriul Republicii Moldova sunt înregistrate 8 confesiuni (culte) și 13 asociații (organizații, societăți) religioase, comparativ cu 14 câte sunt în România [71, p. 14]. Numărul de culte și mișcări religioase mai mare în Republica Moldova este, probabil, consecința situației geopolitice mai complicate, transparenței hotarelor (în special a celui de Est), decât spiritul tolerant al populației față de alte confesiuni. În acest sens, în perioada tranziției aici au prins rădăcini atât culte din Occident, cât și din Orient (anexa 10).

Din cele 1681 localități ale republicii, circa 500 localități nu dispun, în prezent, de un lăcaș de cult, de aceea putem presupune că acestea, în primul rând, au fost ținta prozelitismului religios, la fel și orașele (în special Chișinăul, cu cea mai mozaicată structură confesională la moment) cu structura foarte neomogenă a populației, cu modul de trai al populației dispus spre emancipare mult mai lejer decât ruralul care este mai conservativ în acest sens. Convertirea religioasă și afirmarea unui număr atât de mare de culte este condiționat, în mare măsură, și de scăderea nivelului de trai al populației, populația pauperizată fiind cel mai ușor de convertit, precum și sentimentul religios superficial la tineri și orășeni, la populația educată în „spiritul ateist”.

Timp de secole, Religia Ortodoxă a fost unicul cult răspândit pe teritoriul republicii. Creștinismul, propăvăduit încă din secolul I la Dunărea de Jos de Sfântul Apostol Andrei și ucenicii săi, s-a răspândit și generalizat treptat pe întreg spațiul Carpato-Danubiano-Pontic, devenind un factor esențial în procesul de formare a poporului român, indiferent de statutul juridico-administrativ pe care l-au avut teritoriile ei. Biserica Ortodoxă a fost unica existentă pe teritoriul actual al republicii până în secolul al XIX-lea. Drept mărturie servește înregistrarea lăcașelor de Cult Ortodox în diferite documente și recensământuri care s-au organizat în teritoriu. Astfel, în 1812, în Basarabia existau 749 biserici ortodoxe, în medie revenind câte o biserică la 1500 locuitori sau o biserică la 48 km.², în 1853 – 843 lăcașe, 1897 – peste 900 lăcașe de Cult Ortodox [73, p. 287]. În secolul XX, numărul acestora a variat considerabil, în corespundere cu politica de prigonire sau cea a „ateismului tolerant” față de biserică. Dacă, în 1940, pe teritoriul Basarabiei existau 1080 biserici ortodoxe și 18 mănăstiri, numărul lor a fost într-o continuă descreștere, atingând până la 196 de biserici și o mănăstire (1986). Neținând cont de interdicțiile de tot felul, în perioada regimului totalitar, la politica foarte dură de intimidare, de interzicere, populația, în mare parte, nu s-a dezis de valorile eterne ale religiei, în plus, în perioada așa-numitului „dezgheț”, s-a revenit masiv la credință, chiar dacă, de cele mai multe ori, sentimentul religios este superficial, conținând mai mult ritualul decât credința adevărată. De cele mai multe ori, cu mijloacele și puterile proprii, s-

au redeschis, s-au construit circa 2000 de lăcașe de cult aparținând celor 21 de culte, organizații, asociații și societăți religioase existente pe teritoriul Republicii Moldova (anexa 10)

La 1.01.2004 Biserica Ortodoxă din Republica Moldova îngloba deja 1145 comunități, 30 mănăstiri și 7 schituri monastice. Ortodoxia este religia de bază a majorității populației. Din cele mai vechi timpuri, pe teritoriul republicii, a fost răspândită o altă ramură a creștinătății – catolicismul. Numărul adepților Bisericii Catolice nu s-a schimbat, practic, în intervalul 1930-2004, fiind cultul majorității polonezilor ce locuiesc în republică, precum și a unei părți al etniei ucrainene și ruse. De altfel, recensământul din 1930 este unicul, care a înregistrat structura populației după apartenența la un cult sau altul (tabelul 18).

Tabelul 18

**Structura confesională a populației din Basarabia
după recensământul din 1930**

Nr. crt.	Denumirea cultelor	Numărul adepților	Total (%)
1	Ortodox	2 864 402	87,6
2	Mozaic	206 952	7,2
3	Evangelicști-Luterani	74 870	2,6
4	Lipoveni	31 344	1,1
5	Baptiști	18 861	0,57
6	Romano-Catolici	17 507	0,5
7	Adventiști	1 927	
8	Greco-Catolici	983	
9	Armeano-Grecorian	974	
10	Calviniști, Reformatori	727	
11	Alte religii	3 288	1,1
12	Ateiști	676	
13	Nedeclarați	977	

Sursa: conform datelor Recensământului general al populației din 1930.

Conform analizei comparative a structurii confesionale, în intervalul 1930-2004, constatăm prezența curentelor protestante de toate orientările (evangeliste, luterani, unitarieni), precum și a celor neoprotestante (baptiști, adventiști, pentecostali). Alte culte s-au diminuat (ca număr de biserici) sau și-au redus considerabil numărul de adepți (inochentiștii, cultul mozaic, lipovenii etc.).

Al doilea cult, ca număr de lăcașe și adepți, îl reprezintă Uniunea Bisericilor Creștine Evanghelist-Baptiste care numără 350 comunități și peste 30000 adepți, numărul cărora presupunem că este mai mare¹. Este cel mai numeros și bine organizat cult secundar de pe teritoriul Republicii Moldova, care și-au „câștigat” adepți pe întreg teritoriul republicii (anexa 12).

¹ La ultimele alegeri parlamentare (februarie, 2001), pastorul baptist Ghilețchi Valeriu a acumulat 27511 voturi sau 1,73% din numărul total de voturi, acestea fiind repartizate teritorial în felul următor: jud. Bălți – 6116 (2,80%), municipiul Chișinău – 4500 (1,44%), jud. Cahul – 3469 (4,24%), jud. Lăpușna – 2660 (2,18%), jud. Edineț – 2479 (1,71%), jud. Tighina – 2159 (2,81%), UTA Găgăuzia – 1263 (2,32%), jud. Taraclia – 486 (2,11%), în restul județelor ponderea a fost <1%.

Dintre alte biserici protestante și neoprotestante, cele mai dinamice, în sensul extinderii lor în teritoriu sub formă de comunități religioase, sunt Biserica Penticostală (257), Adventiști de Ziua a Șaptea (148), Organizația Religioasă a Martorilor lui Iehova (147) etc. (anexa 11-12).

Dintre cultele necreștine confesate de către populația republicii cel mai vechi este iudaismul sau cultul mozaic, cult ce ține de populația evreiască. După recensământul din 1897, în Basarabia, existau 228 000 evrei, ceea ce reprezenta 12% din populația guberniei sau 37% din populația urbană. Numai în Chișinău existau 30 sinagogi (în prezent, funcționează patru sinagogi pe întreg teritoriul republicii). La recensământul din 1930, cultul mozaic era confesat de 206 952 sau 7,2% din totalul populației, fiind al doilea ca importanță (tabelul 18). Actualmente, prin emigrarea masivă a etnicilor evrei, ponderea lor a scăzut considerabil.

În perioada 1990-1995, au fost oficializate și alte culte orientale, cum ar fi Societatea Conștiinței Crișna (1 comunitate și 3 filiale în 2004) și cultul Baha'i (6 comunități în 2004). În rândul populației găgăuze, se atestă o tot mai pronunțată apropiere a tineretului de islam [74, p. 77].

Din punct de vedere geografic, distingem patru areale principale de concentrare a cultelor (sectelor) străine [75, 76, p. 219-226];

- *regiunea nordică* – situată în patruleterul Fălești-Sângerei-Edineț-Briceni. Această regiune a cunoscut o expansiune considerabilă a cultelor străine. Cu toate că majoritatea comunităților religioase au fost înregistrate după anii '90 ai secolului XX, adepții cultului Baptist, Adventist, Creștinii după Evanghelie erau cunoscuți aici încă de la sfârșitul secolului XIX, chiar dacă la recensământul populației din 1930 s-au declarat adepți ai acestor confesii mai puțin de 2% din populația ținutului. Cele mai multe comunități, grupuri religioase sunt pe teritoriul raionului Briceni (71) dintre care: Organizația Martorilor lui Iehova – 38, Adventiști de Ziua a Șaptea – 14, Cultul Penticostal – 12 etc., fiind urmat de raionul Edineț cu 58 de comunități și Sângerei – 46 (anexa 13). Pe teritoriul unor sate sunt înregistrate 7-9 comunități (în satul Corjeuți, Briceni, spre exemplu, sunt 5 comunități religioase ale Martorilor lui Iehova și câte o Biserică a Creștinilor Evangheliști-Baptiști, a cultului Penticostal, a Adventiștilor de Ziua a Șaptea și a Mitropoliei Moldovei);
- *regiunea sudică*, unde se evidențiază raionul Cahul cu 47 de comunități religioase străine, UTA Găgăuzia – 38, Cantemir – 20. Spre deosebire de regiunea nordică, aici se înregistrează cel mai mare număr al adepților Uniunii Bisericilor Creștine Evanghelist – Baptiste, a Adventiștilor de Ziua a Șaptea. Una dintre explicații ar putea fi transmiterea confesiunii lor de către foștii coloniști din Bugeac populației băștinașe, precum și minorităților găgăuză și bulgară;

- *regiunea cursului inferior al Nistrului* cu cel mai mare număr de adepți ai Bisericii Evanghelică-Luterană, ai cultului Penticostal și ai Bisericii Romano-Catolice, localizate, cu predilecție, în orașele Tighina, Tiraspol și fostul raion Grigoriopol;
- *regiunea centrală* a republicii cu 2 mari contraste: pe de o parte, cel mai mic număr de comunități religioase în raioanele cu populație titulară majoritară (Criuleni – 6, Nisporeni – 7, Călărași – 11), iar pe de altă parte Chișinăul, cu cea mai mozaicată structură religioasă – peste 110 comunități înregistrate cu o tendință accentuată de extindere spre zona periurbană (Ialoveni – 19, Anenii-Noi – 20) (anexele 11, 13).

Cu toate că majoritatea cultelor, organizațiilor și grupurilor religioase sprijină schimbările progresive și democratice, care au loc în republică și nu propovăduiesc lucruri interzise, considerăm că apartenența la un cult și religiozitate este o prerogativă individuală, ce ține de libertatea conștiinței, mai mult ca atât, legea despre culte garantează libertatea confesională a tuturor cetățenilor țării, dar atragerea unui număr tot mai mare de cetățeni în aceste culte (secte), prin diferite metode, va contribui la o fragmentare socială, ceea ce va periclita ideea de unitate națională. Societatea moldovenească, deocamdată, nu este pregătită pentru acceptarea necondiționată a tuturor mișcărilor religioase care doresc să-și lărgească aria de influență, ținând cont de modul cum o fac unele culte străine spiritualității noastre.

Sectele, în calitatea lor de unitate diferită de un grup independent, se disting prin caracterul lor selectiv („elita religioasă”), punând intensitatea cultului confesat mai presus decât principiile universale, având uneori tendința de a păstra atitudini radicale, lipsite de compromisuri în raport cu reprezentanții altor culte. Principiul democratic „unitate prin diversitate” nu este, deocamdată, întru totul valabil realității noastre. Aici trebuie să-și aducă contribuția statul cu instituțiile sale, familia, societatea civilă, pentru păstrarea integrității spirituale prin religie, premisă importantă și pentru integritatea teritorială. Transmiterea modelului religios și asigurarea continuității vieții spirituale este tot atât de important, ca și ideea integrării neamului. Religia are o influență mare asupra vieții populației, cu toate că este dificil de apreciat rolul ei în dimensiuni calitative. Ceea ce contează cel mai mult este faptul că religia, direct sau indirect, influențează diferite laturi ale vieții, contribuind la ridicarea nivelului cultural. Contribuția bisericii la dezvoltarea culturii este fundamentală. Civilizația modernă, în tendința ei de secularizare a fost dezvoltată din valori religioase și cu sprijinul bisericii. Majoritatea comunităților religioase propagă cultul muncii, valorile etice și estetice [77, p. 96]. O influență directă religia o are și asupra ritmului vieții. Populația rurală, în mare măsură, își organizează viața și activitatea conform calendarului bisericesc. Ea influențează și caracterul ocupațional al populației, regimul alimentar. Restricțiile alimentare, prin post sau dezlegări, au efecte benefice asupra sănătății, medicina contemporană nu neagă această ordine.

Printre alte efecte ale religiilor confesate și ale învățămintelor lor asupra vieții populației, desprinse din discuțiile purtate cu slujitorii cultelor din Republica Moldova:

- este remarcabilă contribuția majorității cultelor în vederea asigurării vitalității demografice, știut fiind că învățămintele lor au o influență mare asupra politicii pronataliste (episcopul superior al cultului Penticostal din Republica Moldova susține că avorturile în rândul adeptilor acestui cult sunt improprii, iar familiile lor sunt cele mai numeroase);

- tot în plan demografic, contribuția religiei este semnificativă în menținerea și trăinicia cuplurilor. Pe fonul unei creșteri esențiale a divorțialității, rata divorțialității la cultele neoprotestante este aproape nulă. În condițiile actuale de degradare a institutului familiei, prescripțiile religioase, în acest sens, sunt benefice;

- datorită caracterului ei puternic comunitar, religia are o contribuție mare la configurarea comportamentului uman, având o mare contribuție asupra formării personalității și a mai multor trăsături de caracter;

- este incontestabil rolul religiei în păstrarea tradițiilor și a obiceiurilor, populația creștină, în mare măsură, își organizează viața conform tradiției bisericești, în special cea rurală. Nu poate fi neglijat rolul cultelor în organizarea nu numai a vieții de familie, dar și a societății, ținând cont de credibilitatea mare pe care o au acestea în rândul instituțiilor statale;

- cultele religioase netradiționale au o contribuție mare și în distribuția spațială a populației, știut fiind faptul că fenomenul migrației s-a intensificat în rândul sectanților (semnificative, în acest sens, sunt exemplele „transplanturilor de cuiburi” din mai multe localități ale republicii, locuitorii satelor Răspopeni (Rezina) și Țânțăreni (Anenii Noi) au creat o comunitate de bapțiști în S.U.A. ș. a.) [78].

Biserica continuă să aibă cea mai mare credibilitate printre instituțiile statului. Toate sondajele de opinie au atestat Biserica ca cea mai credibilă instituție socială (tabelul 19).

Tabelul 19

Aprecierea credibilității instituțiilor sociale de către populația Republicii Moldova, (%)

Instituții sociale	2001		2002		2003	
	februarie	noiembrie	martie	noiembrie	aprilie	noiembrie
Parlamentul	10	30	39	40	39	36
Biserica	77	79	80	78	78	71
Armata	38	45	48	50	44	40
Partidele politice	11	15	21	16	19	24

Sursa: după datele IMAS, [79].

Religia reprezintă un element de personificare a populației din spațiul geografic al Republicii Moldova, care trebuie încurajat și întărit, în condițiile tot mai pronunțate de universalizare a elementelor vieții spirituale și materiale.

Problematica structurii religioase a populației, a impactului social al bisericii este una care merită un studiu amănunțit. Ceea ce a fost prezentat se vrea doar o selectare a problemelor puse pe seama evoluției populației sub aspectul structurii religioase, în corespundere cu gradul de accesibilitate la materialul informativ.

O altă problemă socio-culturală o constituie nivelul instruirii populației. Fără a intra în detalii, menționăm, că nivelul instruirii populației reprezintă una din prioritățile de dezvoltare socio-economică a oricărui teritoriu. Baza calitativă a mai multor indicatori o constituie nivelul de instruire al populației. La scară mondială, cererea socială asupra instruirii crește continuu, iată de ce sistemul de învățământ este declarat unul prioritar în politica socială a tuturor statelor lumii.

Republica Moldova se caracterizează printr-un potențial uman înalt, care este determinat nu numai de indicatori cantitativi, dar și calitativi, care includ în sine nivelul instruirii, gradul și calitatea învățământului, durata studiilor, recunoașterea calificării specialiștilor pe plan regional și mondial etc. După statistica oficială nivelul alfabetizării populației adulte constituie 96% (anul 2000), ocupând poziția a 35-a în lume, întrecând un șir de state europene, ca Grecia, Portugalia, Bulgaria, Ucraina, Turcia etc. Acest indicator a fost în creștere pe parcursul secolului trecut: de la 25% populație alfabetizată la începutul secolului, la 45,9% - 1940, 99,3% - 1970; 96% - 2000 [80, p. 26].

Cu toate reproșurile ce pot fi făcute sistemului educațional sovietic, s-au înregistrat progrese vizibile în ceea ce privește accesul la instruire și calitatea învățământului. Sistemul de învățământ actual al Republicii Moldova include trei niveluri: primar, secundar și terțiar (tabelul 20).

Tabelul 20

Organizarea învățământului în Republica Moldova și evoluția lui în intervalul 1990-2004

Tipul instituțiilor de învățământ	1990-1991		2002-2003			2003-2004		
	Nr. instit. de învăț.	Nr. elevi, studenți (mii)	Nr. instit. de învățământ		Nr. de elevi, studenți (mii)	Nr. instit. de învățământ		Nr. elevi, studenți (mii)
			publice	private		publice	private	
Total instituții	1837	907,7	1746	59	770,9	1766	80	724,2
dintre care:								
școli, gimnazii, licee	1664	743,5	1565	20	645,2	1541	35	578,7
învățământul secundar profesional	114	59,4	83	3	23,0	76	7	22,8

colegii	50	50,1	57	10	25,4	45	15	18,7
instituții superioare de învățământ	9	54,7	43	26	77,3	17	23	104,0

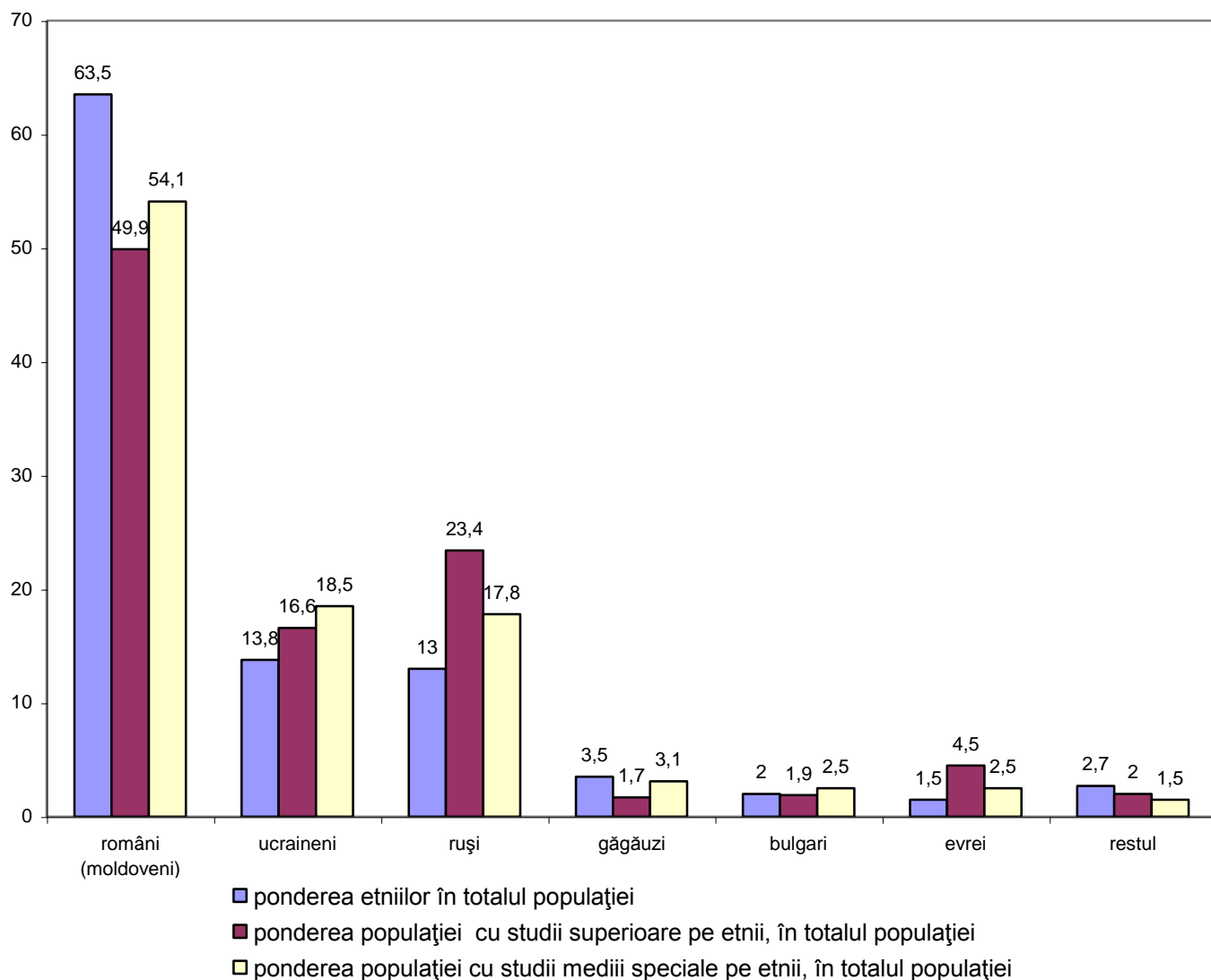
Sursa: *Raportul național al Dezvoltării Umane, 2000. – Chișinău, 2001.*

Așa cum se observă din datele tabelului 20, principalele tendințe în evoluția dinamică a învățământului în intervalul 1990-2000 sunt:

- micșorarea numărului de instituții de învățământ de la 1837 la 1746 sau cu 5%;
- diminuarea a cuprins doar învățământul mediu și mediu profesional;
- în acest interval a scăzut numărul elevilor și studenților de la 907,7 mii la 770,4 mii sau cu 15,1%, cel mai mare recul l-a înregistrat nivelul mediu profesional (de 2,6 ori) și colegiile (de 2 ori);
- mărirea numărului de colegii și instituții de învățământ superior, ultimele au crescut de 4,8 ori. Din 51 de instituții de învățământ de tip universitar, 26 sunt private;
- majorarea numărului de studenți la instituțiile de învățământ superior.

Sistemul de învățământ actual se află în stadiul de reformare, diversificare și orientare către standardele europene. În paralel cu învățământul public, are loc dezvoltarea învățământului privat. Cu toate că există mari rezerve în calitatea studiilor studenților ambele direcții – public sau privat, iar de la cantitate la calitate mai este o cale lungă, totuși, tendința de investire în studii este una încurajatoare. Aceasta ar trebui să aibă susținere și din partea statului, care are tendință inversă. Cheltuielile pentru învățământ au constituit circa 5% din PIB (2000), comparativ cu 10% (1997). Cheltuielile pentru un student care învață pe contul statului constituie doar 220\$ pe an, ceea ce reprezintă mult mai puțin, în comparație cu statele dezvoltate ale lumii (Franța cheltuie 6 569\$, Suedia – 13 168\$). Această situație poate avea repercusiuni pe termen mediu și lung, influențând mult nu numai piața muncii, dar și capitalul uman în întregime. Având un potențial înalt, Republica Moldova rămâne cu mult în urmă în ceea ce privește indicatorii ce caracterizează resursele umane. Astfel, doar 25% din populația adultă are studii superioare și medii speciale. La 10 000 de locuitori revin în medie 217 studenți, nivel mult inferior statelor dezvoltate [81].

Studiile referitoare la instruirea populației în aspect regional sunt limitate. O informație mai detaliată a nivelului de instruire, raportată la etniile conlocuitoare pe teritoriul Republicii Moldova, o întâlnim în materialele recensământului din 1989. Aceste date (ulterior, studii la acest nivel nu s-au efectuat) atestă o situație diferită a nivelului instruirii principalelor etnii, ceea ce ne permite să le plasăm, ipotetic, la diferite stadii de modernizare, măsurat, printre altele, prin instruire (figura 11).

Sursa: arhiva curentă a DSS.

Figura 11. Raportul dintre structura etnică a populației Republicii Moldova și nivelul de instruire

Din datele figurii 11 putem desprinde unele concluzii:

- cel mai înalt nivel al instruirii (făcând abstracție de calitatea studiilor) îl au evreii, care întrec de 3 ori nivelul persoanelor cu studii superioare raportat la ponderea lor în total, fiind urmați de ruși – 1,8 ori, ucraineni – 1,2, celelalte etnii fiind în recul la acest capitol. Situația poate avea explicații de ordin atât obiectiv, cât și subiectiv: ponderea acestor etnii mai mare în populația urbană, ponderea lor mai mare pe seama imigranților cu studii superioare, dar și interesul mai mare pentru studii, în mod special, al evreilor și al rușilor;

- nivelul mai scăzut al instruirii populației titulare și cea a găgăuzilor ar putea avea explicație prin ponderea lor mare în mediul rural, în care calitatea instruirii este inferioară celei urbane, dar și atractivitatea către obținerea studiilor mai scăzută.

Modul de trai al populației este influențat și de mediul cultural care reprezintă ansamblul valorilor, normelor, credințelor și tradițiilor la care se raportează populația unui teritoriu. Pentru Republica Moldova, principalele caracteristici ale mediului cultural cu influență asupra vieții populației sunt: diversitatea formelor și structurilor culturale, bogăția arsenalului cultural al etniilor conlocuitoare, îmbinarea formelor tradiționale cu cele moderne etc. Tradițiile, obiceiurile, ritualurile foarte bogate în conținut se sprijină, în mare parte, pe cultura materială și spirituală a populației, pe modul său de trai. Spațiul geografic al Republicii Moldova se distinge printr-o conservare a culturii tradiționale, aceasta fiind determinată de: ponderea mare a populației rurale (54%), preponderența orășenilor în prima generație care mai păstrează mentalitatea agrară, neomogenitatea populației, dorința etniilor conlocuitoare de a-și păstra identitatea națională etc.

Deși cultura nu are hotare, ea nu este a unui spațiu geografic concret ci a timpului respectiv sau a unei persoane, grup, comunitate, etnie. Totuși, societățile, trăind într-un anumit mediu cultural, poartă pecetea culturală moștenită și transmisă din generație în generație. Influența culturii asupra ființei umane, asupra structurii sale psihice, depășesc ca importanță și pondere influența mediului natural [82, p. 26].

Fiind la intersecția civilizațiilor și a culturilor diferite, între popoarele slave și latine, între lumea Occidentală și Orientală, populația Republicii Moldova a beneficiat de diversitate culturală, însușind mai multe elemente culturale, multe dintre ele devenind tradiționale. În acest sens, cel mai bine ne-a definit scriitorul francez Le Cler „Rasa românilor este occidentală, căci amintește în privința limbii și fizionomiei pe italieni și spanioli, tradițiile și obiceiurile sunt orientale” [83, p. 174]. Mediul cultural autohton s-a format în condițiile pluralismului cultural, societatea pluriethnică de aici fiind bazată pe rădăcinile istorice seculare și experiența de coexistență comună.

Tradițiile au un șir de funcții importante în consolidarea socială și teritorială și anume: ele reglează relațiile dintre oameni în colectiv, comunitate, societate în întregime, îndeplinesc funcția de asigurare a continuității generațiilor umane, asigurând transmiterea experienței sociale, a codului comunicativ în baza principiilor de colectivism, produce emoții pozitive. Ea se accentuează, în mod special, în prezent, în noile condiții social-economice prin care trece republica.

Particularitățile etno-culturale sunt la fel de importante în aprecierea modului de trai, întrucât Republica Moldova este o țară multinațională cu tradiții, iar diversitatea normelor și valorilor, a rolurilor socio-culturale influențează adaptabilitatea lor în mediul cultural autohton. Diferențierile etno-culturale trebuie făcute în coordonatele „tradițional-modern”. În acest sens, divizarea grupurilor etnice pe medii de trai are o importanță mare, întrucât populația rural-agrară, mai puțin „modernizată”, este una bazată pe colectivitate, pe tradiții sociale și familiale puternice, pe spiritul cooperant, pe când cea urbană este una individualizată, cu relații familiale, comunitare

slăbite, cu pierderea tradițiilor. Omogenitatea sau heterogenitatea membrilor unei comunități sunt elemente demne de luat în seamă în aprecierea modului de trai. În acest sens, orașele Republicii Moldova au fost întemeiate în mare măsură de alogeni și felul lor de-a fi, de-a simți, judeca e diferit, ei fiind emancipați cultural atât în raport cu valorile culturale ale etniilor care aparțin, cât și în raport cu populația titulară. Alogenii, cu toate că trăiesc din cele mai vechi timpuri aici, nu s-au integrat decât parțial în mediul cultural autohton, majoritatea fiind „conectați” la mediul cultural și informațional rusesc. Această apreciere o deducem din datele cu privire la repartizarea populației conform criteriului limbii vorbite, acesta fiind unul dintre elementele culturale de bază (tabelul 21).

Tabelul 21

Repartizarea populației Republicii Moldova conform naționalității și limbii materne (% , după recensământul din 1989)

Limba maternă	Total populație	inclusiv					
		moldoveni (români)	ucraineni	ruși	găgăuzi	bulgari	evrei
A etniei sale	88,9	95,4	61,6	99,1	91,2	78,7	25,9
Română	0,5	-	1,6	0,6	1,2	2,4	0,8
Rusă	10,3	4,3	36,7	-	7,4	18,1	72,9
Altă limbă	0,3	0,3	0,1	0,3	0,3	0,8	0,4

Sursa: arhiva curentă a DSS

Din datele tabelului 21, desprindem că 88,9% din populație consideră limba maternă limba naționalității de care aparține, iar 11,1% - limba altor etnii ce locuiesc în republică. Pentru 62% din populație, limba maternă este română, 23,1% - rusă, 8,7% - ucraineană, 3,3% - găgăuză, 1,6% - bulgară.

§ 2.4 Așezările umane și urbanizarea ca mod de trai

Sistemul de localități din spațiul actual al Republicii Moldova a evoluat continuu, de la cele mai vechi forme de locuire permanentă – bordeiul, casa cu ocol întărit, amenajări gospodărești sezoniere (crama, stâna etc.), la așezări compacte, cu gospodării bine organizate și amenajate. Așezările umane actuale sunt parte integrantă a peisajului geografic, fiind formate în rezultatul diviziunii teritoriale a muncii, cu continuitate și dinamism în peisajul general al țării. Activitatea economică și politică a populației, susținută de dezvoltarea culturală, a transformat profund mediul înconjurător, dându-i o pecete umană. Condițiile naturale prielnice, poziția geografică avantajoasă, precum și vechimea populării au determinat un înalt grad de valorificare a teritoriului actual al Republicii Moldova. Încă din secolul al XIX-lea acest spațiu se deosebea printr-un înalt grad de valorificare a teritoriului. Actualmente, circa 10% din teritoriu este ocupat de localități, indice destul de înalt atât în Europa, cât și în lume. Baza rețelei de localități în Republica Moldova o constituie cele 1615 sate și 65 orașe și municipii. Ponderea populației care locuiește în prezent în mediul rural e de 54,7% (2003), Republica Moldova având, în acest sens, unul dintre cele mai ruralizate medii din Europa [80, p. 45].

Orașele și satele, ca forme de organizare teritorială, sunt diferite ca personalitate, ca mediu de trai pentru populația pe care o grupează, conferind unele trăsături specifice modului de trai al populației. Cu toate că există o legătură strânsă între aceste două categorii de localități, că orașele în dezvoltarea lor au repetat traiectoria parcursă de sate, că populația actuală a orașelor, în mare parte, este descendentă din sate, există și numeroase deosebiri în modul de trai al populației rurale și urbane. Aceasta ține, în primul rând, de dezvoltarea social-economică diferită a orașului și satului.

Pornind de la ideea că modul de trai este o sinteză a activităților și a opțiunilor, a comportamentului populației, omul, trăind într-un mediu concret, nu merge prea departe de la comportamentul general, acesta influențându-i foarte mult modul său de trai. Omul, ca agent geografic, nu activează răzleț, ci întotdeauna asociat cu alții, cu societatea în care trăiește. Adevăratul agent transformator al mediului nu este omul izolat, individual, ci grupurile de oameni, societățile, singure în stare să dezvolte o civilizație și să se desprindă prin trăsături caracteristice de viață [40, p. 26]. Iată de ce am considerat așezările umane ca factor important în constituirea modului de trai al populației.

Localitățile rurale și urbane cuprind grupuri sociale cu trăsături comune ale vieții lor, acestea fiind determinate de vecinătate, contactul permanent, de participarea în comun la viața economică, social-culturală. Așezările umane se sprijină în dezvoltarea lor pe unitatea factorilor socio-geografici, materiali, spirituali, culturali și organizatorici. Pentru a răspunde cerințelor particulare

ale modului de trai, omul și-a creat un anumit mod de așezare, care se deosebește de celelalte prin anumite caracteristici deduse din condițiile specifice de „loc” și de „timp”. Alegerea vetrelor localităților n-a fost întâmplătoare. Prezența, într-un loc sau altul, a satelor și orașelor este legată prin veacuri de puterea omului de intuire și de valorificare a unor variate condiții geografice, în cadrul cărora, în toate epocile istorice, s-au găsit condiții favorabile de dezvoltare, iar populația lor a putut să se afirme ca un factor de continuitate, activitate și progres.

Aceste condiții particulare au generat anumite practici în rândul populației, care includ în sine elemente ale modului de trai ale populației în expresie materială (locuințe, gospodării, infrastructură), sau spirituală (credințe, tradiții, stereotipuri etc.). Obiectivul principal în caracterizarea sistemului de localități, ca factor al modului de trai, constă în analiza așezărilor umane în complexitate și pe categorii distincte și influența lor asupra modului de trai, precum și deosebiri teritoriale ale elementelor modului de trai pe cele două medii de trai, determinate de condițiile de viață diferite, care sunt cuprinse în noțiunea de „așezări umane”. Relațiile sociale, spirituale, în care sunt antrenați membrii societății, prin diversele activități pe care le desfășoară, influențează componentele modului de trai, preferințele, atitudinile, opțiunile acestora. Sistemul de așezări umane din republică se caracterizează prin mai multe particularități care-și găsesc reflectare în modul de trai al populației:

- În rețeaua de așezări umane, locul dominant revine *localităților rurale*, care reprezintă forma caracteristică de viață. Satul moldovenesc constituie o unitate organică, unde în toate timpurile a fost necesară respectarea normelor sociale și spirituale de viață. Mediul rural a demonstrat întotdeauna un fenomen de conștiință socială, concretizată în ideea de neam, rudenie, vecinătate. Trăind de secole după anumite legități și tradiții nescrise, care vin de la: cerințele și însușirile pământului, nevoile vieții omului și aspectele muncii sale, utilizarea sistemului de rudenie ca un instrument de reglementare a raporturilor între indivizi în familie și societate etc., satul a format la membrii săi anumite deprinderi, convingeri, credințe, stereotipuri și un mod de viață distinct. În mediul rural, sunt constituite interpătrunderea formelor civilizației materiale și spirituale, determinându-se reciproc.

- Divizarea modului de trai pe axa urban-rural este convențională. O parte din populația orașelor o constituie descendenții mediului rural, care continuă să țină legătura cu satul, purtând amprenta modului de viață tradițional. Urbanizarea modului de trai al populației a decurs lent pentru descendenții rurali, aceștia purtând cu sine elementele vieții rurale. Populația orășenească, originară din sate, are mai multe trăsături proprii modului de trai rural: preocuparea, uneori exagerată, de aprovizionare cu produse alimentare, folosind în acest scop uneori terenuri agricole din afara orașelor, sau chiar terenuri din fața blocurilor de locuit, atitudinea negativă față de proprietatea

privată, atitudinea negativă față de inegalitatea socială etc. Mentalitatea agrară a orașenilor este manifestată prin comportamentul lor, exprimat prin „etica supraviețuirii”, bazată pe asigurarea securității alimentare a familiei [85, p. 261]. Legătura dintre populația urbană și cea rurală se face și prin creșterea interacțiunii economice a familiilor celor două medii. Studiul sociologic a arătat, că în medie familia rurală transmite rudelor din orașe până la 10% din recolta agricolă pentru consum, cât și pentru realizare. Acest ajutor este compensat de participarea rudelor din orașe la muncile agricole, în special în perioada concediilor, pe care majoritatea le petrec la țară. Această situație e și mai accentuată în orașele mici ale republicii, în care ruralizarea modului de trai e mai evidentă;

- *Repartizarea relativ compactă a localităților* pe întreg teritoriul republicii. La 100 km² revin, în medie, câte 5 localități, distanța dintre ele fiind de doar 2-7 km. Doar 10% dintre localități au o distanță medie mai mare de 5-7 km față de alte localități [87, p. 34]. Mai multe localități au congrescut ori s-au apropiat foarte mult prin extinderea lor. Această situație presupune un contact strâns între locuitorii acestor sate. Intensitatea migrațiilor interne pe direcția sat-sat este destul de mare. Conform studiilor de migrație, cele pe direcția sat-sat în actele migrației interne constituie principalul tip de migrațiune în intervalul 1960 - 1995 (de la 43,8% - 1960; 32,7% - 1970; 40,1% - 1980; 30% - 1990; la 44,2% - 1996) [88, p. 33]. Și chiar dacă în evidența migrațiilor rurale o parte din migranți au fost înregistrați de două ori, atât ca plecați, cât și ca sosiți, totuși, schimbul intercomunitar este destul de mare. Această concluzie o desprindem și din analiza rezultatelor sondajului sociologic. Circa 47% din respondenți au indicat că pleacă des în satele vecine, iar la 35,2% din populație unul dintre soți este alogen, în cea mai mare parte din localitățile rurale vecine (tabelul 15). Această situație a contribuit la împrumutul elementelor ce constituie modul de trai;

- Altă caracteristică este *predominarea așezărilor mari rurale*. Satele cu o populație numerică mai mare de 500 locuitori alcătuiesc 70,1% din numărul total de așezări rurale și concentrează 95% din totalul populației rurale, pe când cele cu un efectiv numeric mai mic de 500 oameni - respectiv 29,9% și 4,4% din total. Cu toate că localitățile mici și foarte mici (sub 100 locuitori) sau majorat ca pondere, în anul 2003, acestea cuprind doar 0,4% din populația republicii (tabelul 22).

La această realitate, în Republica Moldova, există condiții sociale, economice pentru dezvoltarea mediului rural și corespunzător crearea condițiilor favorabile pentru un trai decent, cu atât mai mult cu cât casele în intravilan, în majoritatea localităților, sunt situate destul de compact. Pe de altă parte, lipsa infrastructurii sociale, a comodităților locative influențează pe larg decizia de migrare intensă în perioadele de criză economică.

Tabelul 22

Evoluția localităților rurale din Republicii Moldova după numărul populației, în perioada 1959 – 2003

Populația (loc.)	Numărul localităților rurale				% din total			
	1959	1970	1989	2003	1959	1970	1989	2003
până la 100	207	89	91	132	11,2	5,3	5,7	8,2
101 – 500	501	384	356	351	26,9	23,2	12,5	21,7
501 – 1000	379	346	318	322	20,4	20,9	20,1	20,0
1001 – 2000	418	413	397	422	22,5	25,0	25,1	26,1
2001 – 5000	310	366	358	323	16,6	19,0	22,5	20,0
peste 5000	44	60	65	64	2,4	3,6	4,1	4,0
Total	1859	1658	1585	1614	100	100	100	100

Sursa: După materialele recensământurilor din anii 1959, 1970, 1989; prelucrare în baza datelor DSS.

Dimensiunea așezărilor umane poate fi considerat drept criteriu de influență asupra elementelor modului de trai. Localitățile mari, sub aspectul efectivului numeric, se caracterizează printr-o vitalitate mai mare. Acestea și-au diminuat efectivul numeric într-o proporție mai mică decât localitățile mici și medii. Acestea din urmă se caracterizează printr-un anonim mai restrâns, printr-un grad înalt de comunicare și sociabilitate între vecini și rude. Membrii comunităților medii și mici trăiesc viața unei „familii mari”, aceasta făcându-i mai responsabili de comportament și faptele comise, teama de „gura lumii” mai rămâne valabilă. Modul de trai bazat pe colectivism a folosit toate modalitățile de influență asupra personalității. Simțul responsabilității față de colectiv este echivalent cu simțul rușinii. Elementele de „împrumut social” sunt foarte răspândite în rândul populației rurale.

Apariția elementelor noi în construcția caselor, amenajarea și organizarea gospodăriei se răspândesc foarte repede la vecini, aceasta, probabil, fiind una din explicațiile asemănării gospodăriilor din localitățile rurale. Elementele inovaționale, fiind aduse de anumite categorii de populație, se răspândesc, ulterior, destul de rapid în întreaga comunitate, spiritul imitativ fiind unul foarte dezvoltat la moldoveni;

- Altă caracteristică o reprezintă *gradul de aglomerare mare a localităților în jurul municipiilor și de-a lungul magistralelor de transport auto și feroviar* (în special pe linia Tiraspol – Ungheni). Pe această axă de polarizare a populației, actualmente, locuiesc 1,8 mln. locuitori, sau circa 45% din efectivul total al populației [63, p. 17]. Contactul populației acestor localități cu orașul este frecvent, prin migrație de navetism sau prin apelarea la serviciile economice, culturale ale acestora. Așezările din jurul municipiilor și orașelor mari, precum și cele situate în apropierea magistralelor de transport au o intensitate mai mare a migrației de navetism. De regulă, cele situate în raza de 20 – 25 km au o intensitate care variază de la 5 la 20% din populația aptă de muncă [89,

p. 101]. Astfel, ponderea populației economic activă ce lucrează în Chișinău se micșorează odată cu depărtarea de capitală: Trușeni (45%), Cojușna (26%), Sireț (17%), Gălești (4%) [89, p. 137]. Migrația de navetism se reduce cu mult în situația în care localitățile se află la o distanță de 25-40 km, iar peste această distanță, intensitatea se reduce la 0.

Contactul permanent sau temporar al populației rurale cu cea urbană prin navetism contribuie la urbanizarea modului de viață rural. Cercetările au demonstrat că urbanizarea persoanelor (populației) întrece ca ritm urbanizarea mediului rural, or aceasta din urmă este și consecința migrației sub diferitele sale forme [90, p. 184]. Contactul populației rurale cu cea urbană joacă un rol mare în reconstrucția așezărilor rurale, a răspândirii normelor și standardelor vieții urbane, a apropierei celor două medii de viață distincte. Aceste schimbări pot fi urmărite în peisajul geografic al Republicii Moldova în sistemul „centru-periferie”. În perioada actuală de tranziție localitățile periurbane rămân a fi cele mai stabile din categoria localităților rurale. Populația regiunilor periurbane, datorită faptului că poate beneficia de potențialul economic și cultural al orașelor, se caracterizează printr-o stabilitate mai mare. Pe măsura depărtării de oraș, de regulă, crește diferențierea dintre localitățile rurale după condițiile de viață, reflectată prin contraste în calitatea mediului construit, prin micșorarea „nivelării” influenței orașului;

- Așezările umane influențează modul de trai al populației și prin prisma *funcționalității* lor, care poate fi determinată de mai mulți indicatori: „profesia” localității – ca rezultat al structurii socio-profesionale a populației, destinația localității în raport cu societatea. R. Kabo definea funcția localității ca „profesie exercitată de ea”, distingând, în acest sens, localități cu funcții generale și funcții specifice [91, p. 42]. În procesul diviziunii teritoriale a muncii, cele două tipuri de localități distincte: orașul și satul, și-au însușit funcții specifice. Condițiile istorice, naturale, sociale și economice au imprimat așezărilor umane un anumit specific, care a și determinat funcționalitatea lor. În cadrul localităților rurale ale Republicii Moldova, se evidențiază patru tipuri de așezări funcționale: *agricole, agroindustriale, neagricole și cu rol de cazare a forței de muncă* [87, p. 47]. În cadrul fiecărui tip, se delimitează mai multe subtipuri, determinate de specializări diferite și care și-au găsit reflectarea în modul de trai al populației exprimat prin structura gospodăriilor, practici de lucru, utilaje și instrumente de lucru etc.

Funcțiile localității determină nu numai caracterul activităților de muncă, dar și alte categorii de activități și, în primul rând, acelea ce determină infrastructura sferei de deservire socială: prezența sau lipsa lor, în mare măsură, influențează alte laturi ale vieții. În localitățile de dimensiuni mici sunt limitate sau lipsesc instituțiile sferei de deservire socială: școli, biserici, biblioteci, spitale, magazine etc. Lipsa acestor servicii determină populația către obținerea lor în alte localități sau orașe. Astfel , la

întrebarea „Care este scopul călătoriei și frecvența circulației în capitală?”, rezultatele au arătat următoarea situație (tabelul 23).

Tabelul 23

Repartizarea respondenților după scopul călătoriilor în capitală, (%)

Județele	Scopul plecării în orașul Chișinău			Cât de des plecați cu 10 ani în urmă?			
	lucru	cumpărături	alte servicii	Zilnic	2-3 ori pe săptămână	o dată pe săptămână	foarte rar, deloc
Chișinău							
Ungheni	27.0	58.3	14.7	55,8	25,5	16.2	2.5
Lăpușna	13.1	57.5	19.4	13,0	61,2	25.8	-
Cahul	20.4	66.1	13.5	36,4	46,1	15.4	2.0
Edineț	20.3	55.1	25.9	-	42.8	17.9	39.3
Soroca	12.8	33.0	54.2	-	46.0	30.2	23.8
	13.1	41.2	45.7	-	20.2	35.7	44.1
Total	20.7	57.4	21.9	41,9	26.8	11.8	20.5

Sursa: prelucrare după sondajul realizat în cadrul proiectului „INTAS”.

Orașul Chișinău, în toată perioada îndeplinirii funcției sale administrative de capitală, a fost și rămâne centrul principal de polarizare teritorială. În cea mai mare parte, scopul călătoriei poartă un caracter comercial, determinat de necesitatea efectuării cumpărăturilor (57%). În localitățile situate la o distanță mai mare față de capitală, ratele călătoriilor în acest scop se înscriu în limitele de 30-40%, pe când în cele mai apropiate – 60-67%.

În localitățile din județele apropiate de capitală, este destul de mare rata călătoriilor în scop de serviciu și studii (20-27%). Totodată, se constată o diminuare a călătoriilor în capitală în scopul efectuării cumpărăturilor prin lărgirea rețelei comerciale locale, această situație fiind mai accentuată în regiunea Centrală a republicii. Este un semnal pozitiv al stabilirii populației în aceste sate, prin dezvoltarea infrastructurii comerciale, sociale.

Cu toate că localitățile mari dispun de un set modest de servicii sociale, calitatea joasă a lor, precum și nivelul scăzut de trai al populației, în perioada de tranziție, a determinat, în mare măsură, decizia de migrare. Actualmente, tranziția către un nou sistem economic va influența și funcționalitatea așezărilor umane. Dezvoltarea sectorului particular în agricultură va genera dezvoltarea funcției comerciale a mai multor localități, care se va asocia cu alte funcții viabile, generate de o serie de activități economice și servicii, capabile să reziste concurenței și să prospere financiar. Această nouă situație va genera corectări în viața populației republicii.

Orașele reprezintă mediul cu condiții specifice pentru modul de trai al populației în comparație cu satul. Rețeaua urbană este mult mai tânără decât cea rurală, procesul de dezvoltare a orașelor reflectă evoluția socio-economică de-a lungul mai multor secole. Apariția orașelor și, implicit, a modului de viață urban s-au datorat, în mare măsură, dezvoltării meșteșugurilor și comerțului,

poziției geografiei față de căile comerciale, construcției cetăților de apărare (Soroca, Tighina), dezvoltarea micii industrii, în paralel cu dezvoltarea relațiilor de producție capitalistă.

În secolul al XIX-lea rețeaua de orașe din Basarabia era slab dezvoltată, datorită caracterului agrar al economiei. În etapa contemporană, creșterea numărului de orașe și a dimensiunilor lor s-a datorat accelerării ritmurilor forțate de industrializare și urbanizare din perioada sovietică. Prin localizarea lor, orașele asigură polarizarea întregului teritoriu, dar cu intensități diferite de la o unitate la alta. Majoritatea localităților rurale se află, mai mult sau mai puțin, sub influența unor orașe, atât în sfera relațiilor economice, cât și în sfera relațiilor socio-culturale etc. În medie, fiecărui oraș (municipiu) i-ar reveni, pentru polarizare, o suprafață de circa 518 km², 24 comune (sate). Situația pe raioane se schimbă foarte mult, datorită numărului diferit de orașe și gradului de atractivitate, legat de mărimea lor ca efectiv numeric și importanță ca centru. Capitala – municipiul Chișinău are, în acest sens, cel mai mare pol de atracție, pe când numărul mic de orașe în regiunea de Sud a determinat o mobilitate mult mai mică a populației și un nivel al ruralizării mai mare. Orașul, din cele mai vechi timpuri, a fost un punct de atracție prin faptul că acordă multiple priorități sociale în complexitate și nu dispersat ca satul. Viața comunității sociale urbane diferă de cea rurală. Prin înseși noțiunea de „urban” se înțelege, de regulă, „cadrul și modul de viață caracteristic populației care trăiește în așezări ce oferă un confort social ridicat, diferențiat și specific locuitorilor săi sub aspectul muncii, cazării, serviciilor, echipării tehnice și recreării” [1, p. 175].

În Republica Moldova, numărul populației urbane a crescut de la 13% în 1940 la 46% în 2003. În prezent, rețeaua urbană este alcătuită din 65 orașe și municipii, dar majoritatea sunt mici ca efectiv numeric (10 000 – 20 000 locuitori), iar ca nivel de amenajare teritorială și socială nu corespund standardului de localitate urbană. Viața urbană se caracterizează printr-un ritm mult mai accelerat, spre deosebire de cel rural, unde „ritmul naturii” dirijează gradul de activitate al populației și ritmul de viață. Între alte caracteristici ale modului de viață urban, în contrapondere cu cel rural, se includ:

- contactul vizual cu un număr impunător de oameni, pe de o parte și gradul de vecinătate slab, pe de altă parte;
- stratificarea socială în orașe nu este atât de pronunțată și nu are o importanță atât de mare ca în sate;
- concentrarea pe spații limitate a orașenilor, valorificarea intensivă a spațiilor a determinat limitarea contactului cu natura, cu legile ei;
- mobilitatea și gradul de informare mai mare al populației din orașe a determinat însușirea unor elemente noi în modul de trai, transmise, ulterior, radiar către periferie;

- structura mult mai neomogenă a populației, formată ca rezultat a migrației interne și externe, a contribuit mult la îndepărtarea de modul tradițional de viață, acesta fiind înlocuit cu unul, uneori, impropriu.

Asupra modului de trai al populației unui teritoriu își pune amprenta și vechimea constituirii și populării așezărilor omenești. Localitățile Republicii Moldova, în cea mai mare parte, au fost atestate documentar între secolele XV - XIX (84%), dintre care 60% – în secolele XV-XVIII [92]. În această perioadă deja existau majoritatea așezărilor umane și, evident, multe altele care nu au fost atestate în documente. Argumentele istoriei demonstrează popularea străveche și neîntreruptă, așezările umane permanente s-au menținut pe aceleași vetre multisekulare, în ciuda multiplelor evenimente nefaste ale timpului. Vechimea populării pe anumite vetre ne vorbește despre înrădăcinarea tradițiilor și obiceiurilor, a modului de viață tradițional, a gradului de rudenie mare. Despre caracterul sedentar al populației în anumite vetre, denotă și numărul mare al numelui de familie identic, în aceste localități. În satul Gălești (Strășeni), spre exemplu, 102 familii poartă numele Roadedeal, 78 - Oprea, 72 - Ursu, 65 - Cortac [93, p. 69].

În concluzie, se cere precizată măsura în care mediul rural influențează (și va influența) modul de trai al populației, în comparație cu cel urban, și dacă aceste diferențe vor fi reduse în condițiile transformării social-economice care au loc în republică. Numărul mai mic al populației și posibilitățile reduse de afirmare a populației determinate de funcțiile limitate ale localităților rurale, caracterul mediului construit, în mare măsură, determină menținerea elementelor modului de viață tradițional. Aceasta constă în posibilități reduse de alegere a locului de muncă, predominarea muncii fizice, regimul nereglementat al muncii, consum mare de muncă în gospodăria individuală, lipsa timpului liber și o integrare redusă în aria de influență urbană. Modul tradițional de viață mai înseamnă și accesul limitat la serviciile instituțiilor social-culturale, și la cele ale sferei de deservire socială, un spațiu al dezinformării prin numărul limitat al surselor informaționale veridice. Pe de altă parte, anumite laturi ale vieții rurale tradiționale rămân atractive pentru săteni: ritmul mai lent al vieții, relații comunicaționale dezvoltate între rude și vecini, mediul înconjurător nepoluat, liniștit etc.

Este importantă asigurarea condițiilor social-economice atractive pentru ambele medii, în condițiile unui mod de viață diferit. În condițiile actuale de tranziție, susținută de criza economică și incertitudine, statul a lăsat cetățenii să se descurce singuri într-o școală dură a capitalismului nestructurat. Mediul rural din Republica Moldova, cu mici excepții, este în afara postmodernismului, cu toate acestea, majoritatea colectivităților rurale și-au construit identitățile teritoriale la scară locală, rezistența lor depășindu-o pe cea regională sau națională. Satul a fost și rămâne vectorul normelor de viață socială și spirituală.

Capitolul III. DIFERENȚIERILE REGIONALE ALE COMPONENTELOR DE BAZĂ CE CONSTITUIE MODUL DE TRAI § 3.1. Locuința și gospodăria individuală

Casa (locuința) și gospodăria reprezintă expresia materială fundamentală în conștiința populației Republicii Moldova. În paralel cu consumul alimentară, informațional, cu gradul său de cultură și civilizație, locuința reprezintă elementul esențial ce determină condițiile de viață ale populației și modul său de trai. Pe bună dreptate, s-a afirmat că locuința personifică, în sine, „o sinteză în miniatură a vieții rurale” [94, p. 188].

Locuința reflectă aspectul vieții fizice, spirituale și morale a mediului rural, ea constituie expresia exteriorizată a modului de trai și a standardului la care s-a putut ridica acest mediu. Totodată, locuința și gospodăria reprezintă elemente esențiale ce caracterizează specificul unui popor, evoluția acestora, redând însăși istoria și civilizația oricărei națiuni.

Alegerea mediului locativ în calitate de componentă a modului de trai a fost determinată de caracteristicile acestuia și de influența directă și indirectă pe care o are asupra preferințelor, aspirațiilor, sistemului de valori al populației acestui spațiu geografic. Structura mediului construit, calitatea și confortul locuinței, gradul de înzestrare cu mijloace tehnice, începând cu materialele de construcție utilizate, suprafața construită și cea utilă, suprafața locuibilă – reprezintă elemente demne de luat în considerație în cercetarea modului de trai al populației.

Locuința reprezintă punctul de legătură dintre om – familie, pe de o parte, și locuință - mediu înconjurător, pe de alta. Această din urmă relație interesează geograful din punctul de vedere al acomodării la condițiile de mediu, al gradul de autenticitate al gospodăriei, al evoluției dinamice a gospodăriei, precum și factorii ce au influențat schimbările calitative și cantitative ale acesteia.

„Casa e aidoma vegetației naturale”, - afirma T. Brunhes, în sensul că o casă este perfect adaptată mediului fizico-geografic local [95, p. 101].

Mediul locativ influențează modul de trai al populației în toate componentele sale materiale și spirituale, reprezentând unul dintre punctele de reper esențiale în viața fiecărui om. Viața fiecărui individ, sub aspectul trecerii în timp, poate fi divizată convențional în timpul petrecut în mediul casnic și în cel exterior lui. Cea mai mare parte a vieții o petrecem în locuința, gospodăria pe care o construim. Este locul care ne unește ca familie, comunitate, neam, locul unde primim educație, ne formăm ca personalitate, de aici poate că reiese și locul important pe care-l ocupă casa în sistemul de valori al populației.

Locuința (casa), gospodăria reprezintă cartea de vizită a fiecărei familii, semn al bunăstării și al afirmării în societate. Acest lucru este cu atât mai semnificativ pentru populația rurală, care este mai conservatoare, care-și durează casa de sine stătător, și care, până nu demult, se caracteriza

printr-un înalt grad al statorniciei, iar gospodăria aici având o evoluție constantă fără regres. Întemeierea unui cămin familial propriu rămâne a fi una dintre aspirațiile de bază ale familiei moldovenești, construirea și finisarea căruia cuprinde adesea un întreg ciclu de viață. Locuința reprezintă nu numai loc de reședință, dar și loc de odihnă, iar în mediul rural adesea servește și ca loc de muncă. Locuința, la fel ca multe alte elemente ale economiei țărănești, constituie o reflectare a mediului ambiant și a adaptării populației rurale la el. Mai multe componente ale locuinței și gospodăriei țărănești sunt un rezultat al modului său de viață, expresia exteriorizată a sa. Construirea caselor, în general, ține de producerea mijloacelor pentru viață, în care se reflectă condițiile și resursele naturale, nivelul de dezvoltare al tehnicii și științei, gusturile populației și, implicit, modul său de viață. Motivele menționate ne dau temei de a include în studiul realizat locuința și gospodăria – drept componentă a modului de trai al populației.

Dintre multiplele sensuri ale cuvântului „casă”, în literatura științifică, sunt sesizate cele cu sensul general de construcție - arhitectură, cu sensul particular de familie - demografie, cu sensul de dotări materiale - etnografie, iar cu sensul mod de trai - noi propunem analiza elementelor distinctive, specifice ale casei, locuinței, ca rezultat al unei conviețuiri îndelungate, pe acest teritoriu, a comunităților urbane și rurale, sesizarea acomodărilor la condițiile locale și la modul de viață specific, precum și modul de utilizare și de dimensionare a spațiilor funcționale etc. În acest sens, propunem propriul demers de cercetare în context interdisciplinar în colaborare cu urbanismul, arhitectura, demografia, etnologia etc. Cu toate că reprezintă structuri individuale, casele și gospodăriile, prin elementele constituente, pot fi sistematizate pe zone geografice. Deosebirile teritoriale, cauzate de numeroși factori, constituie demersul principal al studiului locuinței și al gospodăriei.

Scopul urmărit în acest studiu este de a aprecia măsura în care sistemul locuință-gospodărie, prin toate componentele sale influențează modul de trai al populației, pe de o parte, și viceversa, gradul în care, viața populației, determinată de ocupațiile ei, de modul de câștigare a existenței, și-au spus cuvântul asupra introducerii și înrădăcinării unor elemente ce țin de structura și funcționalitatea casei și a gospodăriei. Dintre multiplele caracteristici ale sistemului casă-gospodărie ne-am axat pe cele ce constituie specificul local și sunt în legătură directă sau indirectă cu modul de trai: structura, gradul de dotare, elementele distinctive înregistrate pe axele urban-rural, centru-periferie, elemente de evoluție și involuție etc. Un alt obiectiv propus spre realizare în acest studiu a fost aprecierea schimbărilor structurale și funcționale ale caselor în condițiile schimbării permanente a modului de trai, ca rezultat al noilor condiții social-economice prin care trece republica.

Multitudinea și complexitatea problematicii abordate a necesitat elaborarea unei metodologii adecvate, constând în:

- faza documentară, care cuprinde studierea literaturii de specialitate referitoare la locuință, în general, și la cea individuală din oraș și din mediul rural, în mod special;
- prelucrarea informației cu privire la locuință, a datelor sistematizate sau în stare brută cu privire la locuință, incluse în fișele ultimului recensământ;
- studierea fișelor, clădirilor și a gospodăriilor etc.
- informarea prin discuțiile purtate cu specialiști din domeniul arhitecturii, urbanizării, amenajării teritoriale etc.;
- elaborarea unor chestionare separate pentru studiul gospodăriilor și al locuințelor în sondajul „Modul de trai al populației Republicii Moldova” (realizat în 2002-2003) și includerea unui set de întrebări în cadrul proiectului internațional de studiu al populației „INTAS”.

În baza documentării, au fost definite și apreciate principalele caracteristici ale locuinței și gospodăriei din zonele studiate, corelarea dintre structura lor și a modului de viață specific moldovenesc. Rezultatele înregistrate au constituit elemente de analiză a stării existente de fapt, cât și a tendințelor ce se prefigurează în condițiile de tranziție la economia de piață.

Este bine știut că noțiunea de gospodar, utilizată pe larg în uzul populației din acest spațiu geografic, se identifică cu gospodăria personală, pe care fiecare stăpân se străduie s-o aducă la cele mai bune condiții din punctul de vedere al înfățișării și al înzestrării cu condiții de trai. Preocuparea pentru construirea și dotarea casei la moldoveni este destul de mare. Felul cum este dotată locuința și gospodăria poate reprezenta simbolul succesului personal. Aspectul general al caselor individuale atât în mediul urban, cât și în cel rural, denotă caracterul statornic al vieții populației și o evoluție constantă a tuturor componentelor gospodăriei, acestea aflându-se în corelație cu condițiile economice, de urbanism, arhitectură, demografice, naturale etc.

În baza observațiilor directe sau realizate prin anchete, cât și a aprecierilor făcute de străinii care ne-au vizitat meleagul, constatăm că există un cult al populației față de mediul individual constituit și că una din preocupările de bază constă în construirea unui cămin familial propriu și îmbunătățirea condițiilor de trai în permanență, cel mai adesea acest lucru realizându-se cu propriile puteri. Deoarece moldovenii au resurse economice limitate și un cult pentru frumos, casa și gospodăria reprezintă pentru ei o valoare incontestabilă, lucru consemnat și de oaspeții care ne-au vizitat meleagul. Simțul gospodăresc bine exprimat se manifestă și prin casele și curțile îngrijite, punându-se mare accent pe confortul locuinței. Locuința reprezintă un aspect important al statutului social. Fiecare familie tinde să-și construiască sau să-și cumpere o locuință proprie,

aceasta ținând mai mult de mentalitate, decât de nesiguranța vieții. Rămâne și azi valabilă zicala populară: „În viață, să crești un om, să sădești un pom și să construiești o casă”, ca o expresie a împlinirii umane.

De-a lungul timpului, casele au devenit mai mari ca dimensiune și mai dotate din punct de vedere tehnico-edilitar, cu toate că există încă mari rezerve (tabelul 24).

Tabelul 24

Suprafața spațiului construit al familiilor rurale (m², în % față de total)

Județul	Până la 60 m ²	60 - 80 m ²	80 - 100 m ²	Peste 100 m ²
Chișinău	22.6	20.4	28.7	28.3
Ungheni	11.6	28.9	12.5	47.0
Lăpușna	5.0	48.7	33.3	13.0
Cahul	8.0	6.0	14.5	71.5
Soroca	6.0	14.5	9.5	70.0
Edineț	17.0	14.4	20.1	48.5
Media pe șase județe	11.7	21.5	19.7	47.1

Sursa: prelucrare după datele sondajului realizat în cadrul proiectului „INTAS”, compartimentul „Amenajarea locuinței”.

Mediul rural al Republicii Moldova, tradițional, se caracterizează printr-un grad înalt de aprovizionare cu spațiu locativ. Fiecărei familii îi corespunde un spațiu locativ destul de mare. Datele studiului au arătat că circa 1/2 din locuințele rurale dețin un spațiu locativ de peste 100 m². Alte 40% din numărul total de case analizate au dimensiuni cuprinse între 60 – 100 m². Cele mai mari case, ca suprafață, sunt construite în localitățile din județele Cahul și Soroca, iar cele mai mici în cele din județele Lăpușna și Chișinău. Aceasta se datorează, parțial, tradițiilor locale. Bunăoară, în sudul republicii, casele mari, ca dimensiune, ale etnicilor găgăuzi și bulgari au aspectul celor din locurile de origine și se remarcă prin modul de construire a caselor care includ sub un acoperiș toate construcțiile, iar în centrul țării, se datorează deficitului de spațiu, care se resimte tot mai mult. În mediul rural spațiul locativ este, practic, completamente, proprietate privată, doar în 1-2% din cazuri locuințele sunt proprietate de stat (tabelul 25).

Tabelul 25

Asigurarea cu locuințe a populației în 2003, %

Tipul locuinței	Urban	Rural
Apartament separat	63,1	0,6
Cămin	12,2	-
Casă separată	20,1	96,7
O parte de casă	1,1	1,2
Altele	-	0,2
total	100	100
Tipul de proprietate a locuinței (2003)		
De stat	7,3	-
Departamentală	5,1	0,2
Cooperativă	1,0	-
Privată	83,3	99,0
Închiriată de particulari	3,3	0,8
Altele	-	-
total	100	100
Numărul camerelor locative	2,22	3,13
Suprafața totală, m ² : inclusiv spațiu locativ, m ²	48,1 31,8	69,6 49,0

Sursa: Sărăcia în Republica Moldova, PNUD, Moldova, 2003, p. 24, [96]; Construcțiile Republicii Moldova, Chișinău, 2003, p. 62-63.

Deși, ca grad de asigurare cu spațiu locativ, atât în orașe, cât și în sate întrecem media europeană (30 m²), la capitolul dotare și mai ales calitatea construcțiilor, rămânem cu mult în urmă. O pondere mare a spațiului construit este rezervat construcțiilor auxiliare, iar spațiul locuibil este utilizat irațional.

Structura casei și a gospodăriei este condiționată de mai mulți factori de influență: nivel de bunăstare, ocupații de bază și secundare, dimensiune a familiilor, condiții de mediu, tradiții etc.

Pornind de la diferențierea celor două medii distincte de trai ale populației rural-urban, caracterul și structura locuințelor diferă mult și considerăm că componentele lor sunt un rezultat al modului de trai specific. În studiul realizat, o atenție deosebită s-a acordat locuinței și gospodăriei rurale, dat fiind că ea se caracterizează printr-o stabilitate mai mare, comportă schimbări calitative mai lente și reflectă specificul locului mai mult decât locuința orășenească.

În mediu rural casele au suferit schimbări mult mai lente în structura sa decât cele urbane. Pe lângă funcția de bază de reședință, casa rurală foarte des îndeplinește și funcția de loc de muncă, în care este desfășurată o mare parte a activității zilnice și chiar activități de antreprenariat. Casa

tradițională rurală este privită într-un ansamblu întreg împreună cu lotul de lângă casă, construcțiile auxiliare, alcătuind împreună o gospodărie. Practic, toate gospodăriile din mediul rural desfășoară o activitate agricolă în gospodăria auxiliară (individuală). Mediul rural poate fi considerat o societate a gospodăriilor individuale. Gospodăriile individuale bine îngrijite sunt adaptate la ocupația de bază - agricultura. Atât după gradul de dotare al casei rurale, cât și după structură, planimetrie, materiale de construcție utilizate, ele reflectă, într-o mai mare măsură, posibilitățile oferite de natură și se caracterizează printr-un grad mai mare de acomodare la condițiile naturale decât casa urbană. Modul de viață rural, tradițional, a determinat, în mare măsură, structura și funcționalitatea gospodăriei. Prezența sau lipsa din dotarea gospodăriei rurale a anumitor elemente structurale ne vorbesc despre ocupațiile populației, modul de câștigare a mijloacelor de existență, caracterul autentic al gospodăriei, iar aceasta ne va permite să sistematizăm populația conform modului de trai pe anumite direcții.

Actualmente, construcțiile caselor din mediul rural se află într-o profundă transformare legate de accelerarea ritmului urbanizării, implicând contacte din ce în ce mai strânse și mai complexe între sat și oraș. Contactul tot mai des cu activitatea și modul de viață urban, precum și influențele diferite pe care le exercită orașul asupra satului pe diferite căi, se circumscrie ca una din premisele importante ce stau la baza proceselor de modernizare a localităților rurale. În acest sens, se modifică profund aspectele satelor, apar tot mai multe construcții cu două nivele, se constată o creștere a numărului de încăperi, în sensul adaptării unui mod de viață urban. O serie de construcții anexe au dispărut, deoarece au devenit nefuncționale. În ultimii 10-15 ani au început să apară tot mai multe case cu două și mai multe nivele. Pe lângă dorința de a construi case mai reprezentative, ele constituie expresia folosirii mai raționale a terenului, în condițiile creșterii prețului pământului.

Gradul de asigurare a populației rurale cu locuințe este satisfăcător. Peste 98% din familiile rurale dispun de o casă particulară sau locuiesc împreună cu părinții în forma familiei lărgite. Casa și gospodăria individuală reprezintă semnul distinctiv al unei familii și una din valorile esențiale în sistemul de valori. Construcțiile de case și amenajarea lor a fost și rămâne una din preocupările de bază ale populației din mediul rural. Aici s-a păstrat tradiția ca părinții să poarte grija și să-și aducă contribuția la construirea căminului familial al tinerilor familii. Conform studiului realizat, doar 3% - 5% dintre familiile tinere locuiesc împreună cu părinții, în rest, majoritatea tind spre o locuință separată. Numărul de case construite se află în corelație cu creșterea numărului populației, numărul căsătoriilor, cu situația social-economică, care a și determinat nivelul construcțiilor de case particulare. Ritmul de construcție a caselor particulare în mediul rural este mult mai lent în raport cu formarea familiilor tinere și numărul populației, care are o evoluție mai constantă în perioada analizată. Dacă, în anii '40-'50 ai secolului trecut, în

mediul rural, se construiau circa 4000 case individuale anual, în anii '50-'80 – 10-12 mii case, numărul lor scade până la 8 mii în anii '90, după care se înregistrează o descreștere considerabilă (tabelul 26).

Tabelul 26

Raportul dintre numărul populației, numărul căsătoriilor și numărul caselor individuale construite în mediul rural în perioada 1995-2001

	1995	1996	1998	1999	2000	2001	2003
Numărul populației în mediul rural (mii loc.)	2314,9	2330,3	2317,4	2316,7	2313,0	2330,4	2312,3
Numărul căsătoriilor (mii)	16 815	13 474	12 335	13 638	12 170	11 338	11 568
Numărul de case individuale construite (unități)	2328	1688	1272	869	682	670	709

Sursa: calculat în baza datelor DSS; Anuarul statistic al Republicii Moldova, 2002, p.

33;

Datele atestă o diminuare drastică a construcțiilor de case în mediul rural. În medie, în ultimii ani, s-a construit mai puțin de o casă pe localitate, în sute de localități nefiind construită nici o casă nouă, ceea ce ne vorbește despre o stagnare totală a mediului rural în acest sens. Mai mult ca atât, scăderea drastică a veniturilor populației, diminuarea creșterii naturale a populației, tendința tot mai pronunțată către migrație, atât internă, cât și externă, sunt cauzele principale ale încetinirii construcțiilor de case în mediul rural. Factorii menționați au determinat creșterea numărului de case fără stăpân (abandonate) în mediul rural de la circa 400 în 1994 la peste 10 mii în prezent [DSS, 95]. Mediul rural nu mai este atractiv, ca mediu de trai, ca altădată, cauza fiind lipsa locurilor de muncă, infrastructura socială și comunală slab dezvoltată. Depopularea mediului rural capătă proporții alarmante.

Locuința, la fel ca multe alte elemente ale economiei țărănești, constituie o reflectare a mediului ambiant și a adaptării populației rurale la el. Veniturile mici, resursele limitate au determinat folosirea rațională a resurselor naturale locale.

O caracteristică esențială în construcția caselor individuale constă în folosirea materialelor de construcție. În calitate de materiale de construcție de bază, s-au folosit materialele locale oferite de mediul înconjurător: piatra - pentru temelie și pereți; argilă - pentru pereți, umpluturi și lipituri; lemnul - pentru acoperiș, învelitori, șarpante; paie - pentru chirpici, cărămizi și alte materiale tradiționale, unele din ele fiind din abundență. Dependența construcției caselor și a construcțiilor auxiliare din gospodărie de materialele locale s-a diminuat în timp. Construcțiile vechi au fost condiționate, într-o mai mare măsură, de ambientul natural, construcția caselor concentrându-se, în forme specifice, în anumite zone geografice.

În toate timpurile, materialul principal de construcție a fost argila, prezentă practic, pe întreg teritoriul republicii. Ponderea mare a caselor individuale, pereții cărora sunt construiți din argilă (71.5%), se datorează accesibilității și costului mic, chirpicii de lut, de regulă, sunt confecționați de familia care-și construiește casa cu ajutorul rudelor, vecinilor (tabelul 27; anexa 14).

Tabelul 27

Ponderea caselor individuale din mediul rural construite din diferite materiale de construcție și perioada construcției lor

Perioada construirii caselor	Numărul caselor construite (mii unit.)	Ponderea din total (%)	Ponderea locuințelor construite preponderent din: (%)		
			Argilă (lut)	Calcar, cărămidă	Alte materiale
Până la 191	12 718	2,4	80,1	17,9	2,0
1918-1940	46 640	8,1	78,8	13,7	7,5
1941-1950	38 263	6,9	76,1	11,4	12,5
1951-1960	120 251	21,6	80,0	12,5	6,5
1961-1970	135 879	24,4	80,9	18,9	0,4
1971-1980	122 428	22,0	58,1	36,3	5,6
1981-1989	80 268	14,6	45,5	50,5	4,0
Total	556444	100,0	71,5	23,0	5,5

Sursa: *Calculat în baza datelor DSS după materialele recensământului populației din 1989; [97].*

În baza datelor tabelului 27 tragem câteva concluzii:

- cele mai multe case individuale, în mediul rural, au fost construite în intervalul 1950-1980, ceea ce coincide cu cel mai ridicat ritm de creștere a populației. Începând cu anii '90, acest ritm a scăzut foarte mult, fiind susținut de criza economică din perioada de tranziție, astfel că, de la nivelul maxim de construire a caselor într-un an – 16500 (1964), s-a ajuns la numai 709 case individuale (2003), ceea ce reprezintă doar 4%;

- argila (lutul) are ponderea cea mai mare, ca material de construcție, pentru durarea pereților (71,5%), aceasta având o largă răspândire pe întreg teritoriul. Datorită calităților sale inferioare, în comparație cu alte materiale, prin riscul mai mare prin care-l prezintă aceste construcții la factorii de mediu, precum și prin creșterea veniturilor populației, în timp, rolul argilei a fost în declin, fiind utilizată în proporție de 45,5% în perioada 1981-1989, comparativ cu 75-80% – până în anii '70;

- calcarul și cărămida au crescut, ca pondere, proporțional cu descreșterea argilei. Preferințele populației pentru aceste materiale de construcție se datorează calităților superioare, durabilității și rezistenței mai mari ale acestora la factorii ambientali. Ponderea cea mai mare a

caselor, pereții cărora sunt construiți din calcar, este consemnată în zonele unde are loc exploatarea acestuia, cota-parte micșorându-se radiar de la locurile de extragere (anexa 15).

Piatra de construcție se găsește frecvent în văile râurilor Nistru, Răut, Ichel, Bâc, Ișnovăț etc. Rezervele de calcar sunt apreciate la 660 mln m³. În prezent, sunt exploatate circa 20 de zăcăminte din cele 61 existente. Localitățile Brănești, Furceni, Jeloboc, Morovaia, Făurești, Mășcăuți, Jevreni, Hârtopul Mare sunt cele mai aglomerate în construcții de calcar. Aici și gardurile, și porțile, și construcțiile auxiliare din gospodărie sunt construite din piatră de calcar. Casele construite din piatră sunt mai durabile, de ele se pot folosi reprezentanții mai multor generații. Astfel, dacă în mediul rural cota-parte a caselor vechi individuale construite până în anii '50 este de 17,4% , apoi, în zonele în care predomină construcțiile din calcar, această pondere este mult mai mare. În sectoarele Orhei, Dubăsari, Ocnița, Rezina ponderea acestora constituie, respectiv, 21%, 23%, 25% și 34%.

Dacă problema asigurării cu locuințe în mediul rural este, practic, soluționată, apoi calitatea lor lasă mult de dorit. La construcția caselor, nu s-a ținut cont întotdeauna de factorii de risc care le-ar putea afecta. Ele sunt vulnerabile la seisme, alunecări de teren, vânturi puternice, ploi torențiale etc. Cel mult două generații se pot folosi de ele, ceea ce este foarte puțin, ținând cont de efortul mare pe care îl necesită construcția și întreținerea unei case. Un număr mic de case din mediul rural au autorizație de la arhitect și alți specialiști. Această autorizație, deseori, poartă un caracter formal și, doar în etapa actuală, una dintre cerințele principale în construirea unei case este avizarea proiectului de către un arhitect.

Celelalte materiale, utilizate ca material de construcție sau decor, au o însemnătate mai mică. Lemnul reprezintă un element secundar în construcția caselor. Construcțiile din regiunea Codrilor mai păstrează simbolurile din lemn din vechime, încadrându-se perfect în mediul ambiant. În această regiune, mai poți întâlni porți, garduri, verande, elemente de decor exterior, galerii deschise, cerdacuri, construcții anexe din lemn. În trecut, lemnul era folosit mai pe larg în construcții. Prețurile înalte la produsele din lemn, cât și raritatea resurselor forestiere, au determinat înlocuirea lor cu alte materiale.

În sectoarele din sudul Moldovei, se mai întâlnește până în prezent tehnica construcției din nuiele împletite, numit „în paiantă”, constând dintr-un schelet de lemn, având goluri umplute cu chirpici, cărămidă, răspândit pe larg și în Peninsula Balcanică și tehnica construcției din nuiele împletite susținute de „furci” îngropate în pământ. Aceste tehnici de construcție simple sunt justificate, conferind o rezistență mai mare la factorii de mediu, în mod special, la cutremurele de pământ.

Coexistența lemnului și a pietrei leagă arhitectura noastră de cea meridională din aria mediteraneană, precum lutul, sub forma ceamurului și a chirpicilor, o leagă de arhitectura stepelor nord-pontice [96, p. 27].

Un loc important în gospodăria rurală îl ocupă construcțiile anexe sau auxiliare. Ele, în mare măsură, reflectă profilul economic al regiunii și implicit modul de trai al populației. Prin prezența sau lipsa unor anexe, mărimea lor, gradul de amenajare, poziția în cadrul gospodăriei, putem aprecia preocupările de bază, ocupațiile, specializarea, gradul de urbanizare a gospodăriei. Dintre anexele de bază, răspândite în toate zonele republicii, le remarcăm pe ele de depozitare, adăpostire și de desfășurare a unor activități. Acestea din urmă servesc la întreținerea gospodăriei sau la obținerea unor venituri suplimentare. Astfel, studiul selectiv al unor localități din republică, situate în zone geografice diferite, ne-au demonstrat importanța și locul pe care îl ocupă construcțiile auxiliare în gospodăria rurală (tabelul 28).

Tabelul 28

**Anexele gospodăriei țărănești în unele localități ale Republicii Moldova,
(% din gospodăriile cercetate)**

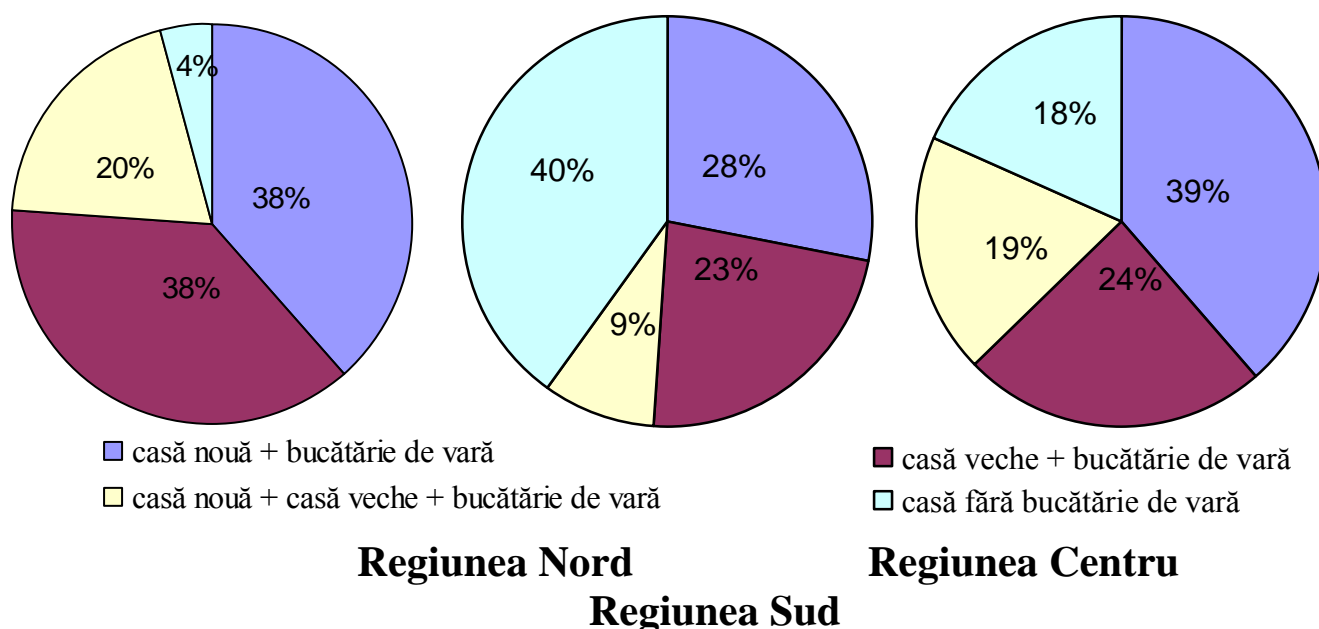
Anexele gospodăriei	Magazii (hambar, sâsâiac etc.)	Șură, șopron etc.	Coteț/ păsări	Coteț/ porci	Garaj, atelier	Solarii (sere)	Dimensiunea beciului, m²
Regiunea de Nord							
Brânzeni	95	60	100	85	22	1	11.8
Izvoare	80	65	100	90	15	5	14.4
Nicoreni	90	85	90	85	20	4	12.3
Pohoarna	95	45	95	90	20	1	10.9
Prajila	85	75	95	85	20	5	15.0
Total pe regiune	89	66	96	87	19	3.2	12.8
Regiunea Centrală							
Pitușca	42	19	97	61	30	2	17.2
Gălești	58	44	96	80	24	2	21.2
Pelivan	85	62	100	80	20	5	19.1
Ivancea	85	55	100	90	50	9	18.0
Trușeni	27	25	88	41	40	12	14.7
Total pe regiune	59	41	96	70	33	5.6	18.0
Regiunea de Sud							
Tănătari	80	75	97	85	13	3	16.0
Filipeni	95	85	100	80	15	-	19.1
Total pe regiune	88	80	99	83	14	1.5	17.5
Total pe republică	78	62	97	80	22	3.4	16.1

Sursa: calculat în baza datelor sondajului sociologic “Modul de trai al Republicii Moldova” 2002-2003.

- rezultatele sondajului denotă gradul înalt de înzestrare a gospodăriilor individuale cu anexe de depozitare și adăpostire în toate zonele republicii. În mai multe gospodării cercetate, s-a constatat un număr nejustificat de mare de construcții anexe care ocupă mult teren și nu mai au o utilitate practică. În condițiile în care resursele funciare sunt tot mai deficitare, utilizarea în asemenea mod a terenului este nejustificată. Printr-o organizare mai bună a curților și a construcțiilor anexe se caracterizează localitățile din nordul republicii;
- în localitățile situate în zona periurbană, construcțiile anexe dețin o pondere mai mică atât ca număr, cât și ca suprafață ocupată. Astfel, doar în 27% din gospodăriile cercetate în localitatea Trușeni au fost consemnate anexe de depozitare și în circa 60% - adăposturi pentru animale față de media pe republică - 78% și, respectiv 88%. Urbanizarea modului de trai este mai puternică în această zonă periurbană;
- ponderea mai mare a solariilor în localitățile din regiunea Centrală se explică prin prezența capitalei, pe piețele căreia se comercializează produsele agricole;
- dimensiunile mai mari ale beciurilor din regiunea Centrală și Sud se explică prin specializarea viticolă a regiunii, beciul având, preponderent, funcția de depozitare a vinului.

Un loc aparte printre construcțiile anexe îl deține beciul. El are o semnificație diferită pentru populația anumitor zone ale republicii: de la o simplă încăpere cu rol de depozitare și păstrare a recoltelor, la loc de primire a oaspeților. Beciurile pentru păstrarea produselor agricole și, în special, a vinului, în zonele viticole, reprezintă o mândrie deosebită a gospodărilor, întruchipând belșug și bunăstare. În unele localități din regiunea Centrală (Băcioi, Costești, Ruseștii Noi etc.), beciurile sunt amenajate cu gust, fiind acomodate chiar pentru primirea oaspeților-bărbați). Beciurile din regiunile Centrală și Sud se evidențiază, printre construcțiile auxiliare, prin ornament și arhitectură, fiind considerate cartea de vizită a unei gospodării. „O asemenea varietate și originalitate a beciurilor întâlnești mai rar în Europa Centrală și de Sud-Est. Beciul reprezintă un fenomen local” [99, p. 56]. Dimensiunile sunt și ele diferite, variind, în medie, de la 12.8 m² în regiunea de Nord și până la 14.7 - 21.2 m² în localitățile din Centrul și Sudul republicii (tabelul 28). În regiunea de Nord, unde predomină culturile tehnice și cerealele, beciul reprezintă, deseori, o construcție modestă, el fiind construit sub bucătăria de vară sau în vecinătatea imediată a casei. În casele găgăuzilor și ale bulgarilor, beciurile sunt construite separat de casă sau chiar lipsesc [100, p. 92]. În regiunile viticole din Centru și Sud, și, în special, în zonele cu un relief accidentat, beciul e construit sub casă cu o ieșire evidențiată în curtea gospodăriei.

Între alte construcții auxiliare din gospodăria rurală, un loc însemnat îl ocupă bucătăria de vară. Condițiile locale au condiționat organizarea vieții familiilor sezonier, utilizând, în acest scop, anumite spații construite. Mai bine de jumătate de an, viața familiilor decurge în bucătăria de vară, frecvențe fiind și cazurile când bucătăria de vară este acomodată traiului în perioada rece a anului. Explicația este de ordin economic, având dimensiuni mai mici, bucătăriile de vară permit o mai bună încălzire și economisire a surselor de foc, care sunt foarte costisitoare. Devenind o construcție auxiliară tradițională în nordul republicii, bucătăria de vară s-a extins în toate zonele republicii și ocupă un loc important, în spațiul locativ al populației rurale (figura 12).

Sursa: prelucrare după datele sondajului „Modul de trai al populației Republicii Moldova”.

Figura 12. Structura construcțiilor de locuit în localitățile rurale ale Republicii Moldova, %

Uneori, fiind construite mai târziu decât casa principală, bucătăriile de vară au un aspect mai modern. Casele foarte mari, construite în perioada sovietică, nu sunt justificate din punct de vedere economic. Cu atât mai mult, cu cât numărul membrilor unei familii a fost și este în descreștere, casa rămâne a fi una neadecvată veniturilor populației și condițiilor locative. Casa principală, deseori, rămâne a fi nefuncțională pe durata mare a anului. Spațiul locativ nu este folosit rațional, în special, în perioada rece a anului, când toată familia se înghesuie în 1-2 camere. În rândul populației pauperizate, predomină traiul în condiții de aglomerare.

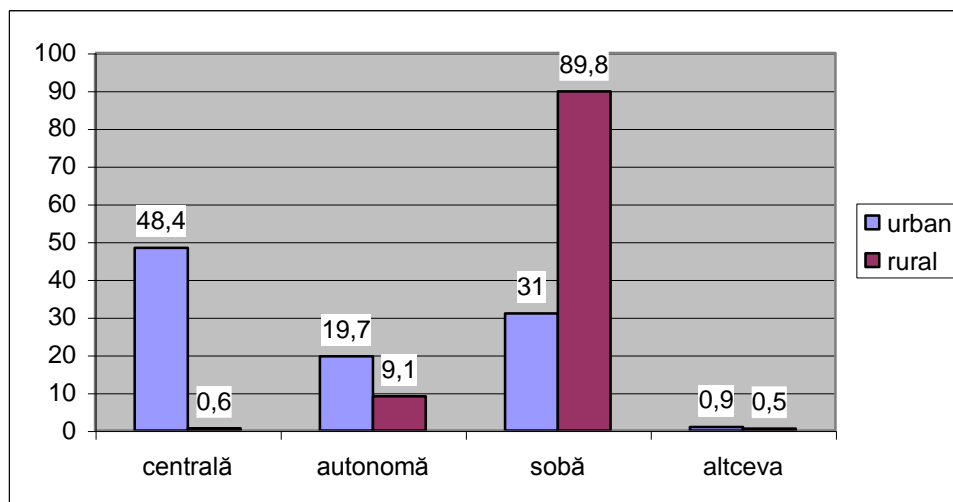
Mai multe elemente ale casei sunt acomodate condițiilor mediului înconjurător. Cu toate că dimensiunile teritoriului Republicii Moldova sunt mici și nu există mari contraste în ceea ce privește componentele condițiilor naturale, gospodăria țărănească reflectă caracteristicile naturale ale zonei din care face parte, preocupările populației și relațiile cu colectivitatea de care aparține. De obicei, nu se merge prea departe de la structura casei general acceptată de comunitate. Amplasarea construcțiilor în cadrul gospodăriei este condiționată de relațiile funcționale, de poziția Nord și direcția vânturilor predominante, de forma de relief pe care sunt amplasate. Astfel, în 98% din cazurile cercetate în regiunea de Nord și peste 90% în cea de Sud și Sud-Est casele sunt amplasate cu fațada spre Sud, Est și mai rar Vest, iar spre Nord este amplasată una din laturile înguste și, foarte rar, fațada caselor.

În perioada caldă a anului protejarea caselor de supraîncălzire se face prin podurile caselor înalte, prin distanțele mici dintre case, prin înverzirea din curți, ceea ce permite scăderea temperaturii aerului în medie cu 3° - 5^oC. Contra temperaturilor excesive din timpul verii sau iernii sunt adaptate și unele elemente ale casei, cum ar fi prispa și cerdacul, spațiul deschis sau acoperit (veranda), fiind elemente tradiționale ale casei moldovenești. Casele noi sunt lipsite de prispa, folosindu-se arcurile și arcadramentul ca elemente de compoziție a fațadelor mai moderne. Casele vechi păstrează nealterată cea mai mare parte a elementelor tradiționale. Prispa, spre exemplu, e prezentă în 90 % din cazuri în localitățile din sudul republicii. Ea este folosită ca adăpost, pentru a proteja casa de ploi, vânt și arșiță. Prispa poate fi formată din 1-3 laturi ale casei, orientate spre soare. Ea este folosită pentru treburile gospodărești: uscarea și păstrarea fructelor și legumelor, uscarea rufelor, servirea mesei și pentru odihnă. Pilonii din lemn, cărămidă sau piatră sprijină prispa. În regiunea de Nord majoritatea caselor dispun de veranda sticluită.

În regiunea de Nord, unde cantitatea de precipitații căzute în decursul unui an este, în medie, mai mare cu 100-200 mm, se întâlnește pe larg construcția caselor cu mansardă. Construcția acestui tip de locuință aici este un element de împrumut din Bucovina de Nord, fiind considerată mai rațională, dat fiind faptul că îndreptățește construcția acoperișurilor înalte care sunt folosite pentru plasarea mansardei. În afară de aceasta, în regiunea de Nord, lipsește supraîncălzirea de vară a încăperilor și, evident, nu mai este nevoie de o termoizolare adăugătoare a mansardei, ceea ce este semnificativ pentru regiunile Centrală, de Sud și de Sud-Est. Acoperișurile aici sunt înalte, astfel casa este apărată de supraîncălzire. Podurile caselor sunt folosite aici pentru păstrarea recoltei agricole, a fânului.

În ceea ce privește punctele de foc din gospodăriile populației rurale, tradițional, sunt atestate mai multe: cel din casă, din bucătăria de vară și cel de afară de sub șopron. Fiecare este utilizat în funcție de anotimp, servind activitățile gospodăriei, care se grupează, în general, în jurul

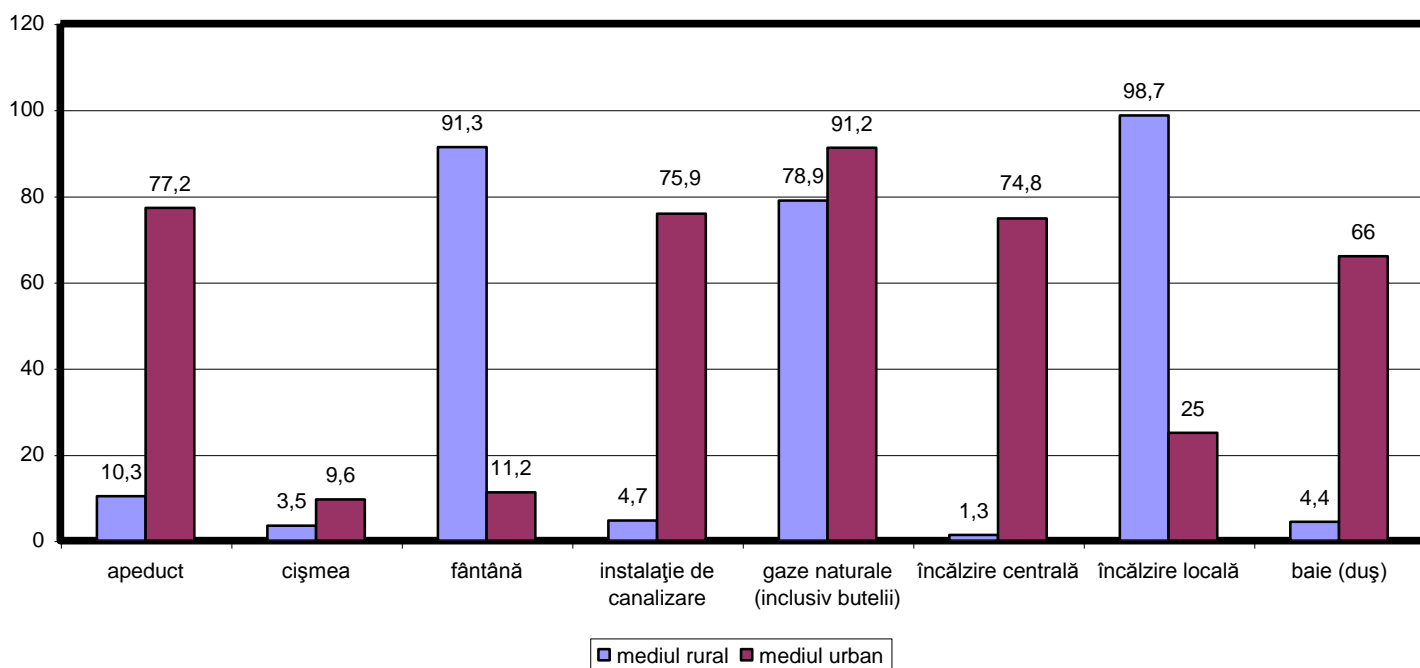
unui punct de foc. Încălzirea centralizată o au doar 0,6% din gospodăriile casnice rurale și circa 48,4% din gospodăriile urbane, iar încălzire autonomă, respectiv 9,1% și 19,7% din gospodăriile casnice. Pentru 60% din gospodăriile casnice din Republica Moldova, sursa principală de încălzire rămâne a fi soba, comparativ cu 18% pentru Rusia, 29% - Belarus, 31% - Ucraina și Kazastan – 53% (figura 13).

Sursa: date preluate din studiul Proiectului Uniunii Europene „Condițiile de trai, modul de trai și sănătatea populației”, desfășurat concomitent în 8 țări din CSI [101].

Figura 13. Tipul de încălzire a gospodăriilor casnice din Republica Moldova, % (2003)

În mediul rural situația este și mai deplorabilă. Pentru 90% din populația rurală, unica metodă de încălzire a caselor o constituie sobele. Ele sunt încălzite cu lemne, totodată, 15% mai folosesc, până în prezent, strujeni de porumb și floarea soarelui, iar 6% - tizic [101]. Urbanizarea locuinței rurale, în sensul dotării ei cu condiții urbane, a decurs foarte lent. Cu toate că, sub aspect calitativ, locuința urbană și rurală au evoluat mult, există mari rezerve în ceea ce privește organizarea, și, mai ales, dotarea tehnico-edilitară pentru a se apropia de standardele europene. Aceasta o cer noile condiții social-economice, în perspectiva aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană. Dacă, la capitolul gradului de asigurare cu spațiu locativ, ponderea familiilor ce dispune de locuință personală, suprafață a spațiului locativ ce revine unei persoane, indicatorii sunt comparabili cu cei ai statelor vecine și media europeană, apoi la dotarea tehnico-edilitară a caselor se atestă un decalaj foarte mare. Doar 31,1% din locuințe dispun de apeduct, 31,1% - de instalație de canalizare, 32,3% - de încălzire centrală, situația fiind una mult mai nefavorabilă pentru locuințele din mediul rural (fig. 14).

Sursa: *Dicționarul statistic al localităților Republicii Moldova, vol. 1-4, Chișinău, 1994; Raportul Național al dezvoltării umane, Chișinău, 1999p. 47, Construcțiile Republicii Moldova. – Chișinău, 2001, p. 62-63.*

Figura 14. Dotarea tehnico-edilitară a locuințelor pe medii, (%)

Locuința rurală, pe lângă faptul că comportă trăsături de acomodare la condițiile naturale locale, la condițiile economice, mai poartă și amprenta tradiției etno-culturale. De obicei, la construcția casei nu se merge prea departe de structura, forma, elementele de arhitectură general acceptate de comunitate. Aceasta poate fi urmărit în peisajul localităților rurale. Astfel, casele și gospodăriile din localitățile cu populație găgăuză și bulgară diferă ca organizare și structură de cele ale moldovenilor. Casele vechi, într-o mare măsură, reflectă tipul casei din zona de origine a acestor etnii. Forma alungită a casei, care include sub un acoperiș toate construcțiile din gospodărie, este una tipică în regiunea cu populație compactă găgăuză și bulgară. Circa 40% din numărul de case din această regiune au această formă, 32% au forma de „Г” și 28% - formă pătrată [100, p. 56]. Beciurile lipsesc sau sunt construite în curte. La construcția caselor noi apar mai multe elemente de împrumut, elemente inovaționale, cum ar fi forma casei pătrată, separarea construcției de bază de cea auxiliară, camere unifuncționale etc. Așadar, casa rurală, în paralel cu reflectarea condițiilor și resurselor naturale locale, condițiile economice mai întruchipează și elemente etno-culturale transmise prin tradiție.

Casa și gospodăria reprezintă cartea de vizită a fiecărei familii, viața căreia decurge în jurul ei. Asupra aspectului și modului de organizare a acestora au influențat un șir de factori:

- *economici* – starea și specializarea economică a regiunilor în care sunt construite casele și gospodăriile au determinat prezența sau lipsa anumitor anexe gospodărești, dimensiunea casei și

construcțiilor auxiliare, funcționalitatea lor; schimbarea repetată a formei de proprietate a influențat și ea structura gospodăriei. De asemenea, un rol important l-a jucat utilizarea forței de muncă, formele de organizare a muncii, nivelul veniturilor, nivelul șomajului etc.;

- *sociali* – structura socială, socio-profesională, etnică, religioasă; componența familială, relațiile intrafamiliale, intracomunitare, gradul de integrare și socializare ale populației;
- *geografici* – determinate de condițiile și resursele naturale locale, gradul de autenticitate al gospodăriei. Deși, în timp, dependența de resursele locale s-a diminuat, analiza locuinței, scoate în evidență un șir de legături cu factorul de mediu: apelarea la materialele de construcție locale ieftine, arhitectura casei și a părților componente ei executate conform condițiilor de relief și climă, modul de amplasare în spațiu, prezența mai multor elemente de sistematizare ale casei: prispa (galeria), terasa, mansarda, intrările principale și de serviciu, podurile înalte ale caselor, fundamentul, grosimea pereților etc., acomodare factorului de mediu, cel mai adesea realizat intuitiv;
- *demografici* – migrația populației și structura pe vârste și sexe, dinamica, densitatea și sporul natural. Acești factori li se datorează elementele de împrumut, inovaționale aduse de populația ținutului prin migrație, prin căsătoriile mixte. În prezent, mediul construit atât în orașe, cât și în sate se schimbă mult datorită acestui fenomen, luând proporții mari;
- *ecologici* – interacțiunea dintre mediu, relief, climă, floră și faună, peisaje naturale, pe de o parte, și populație - mediu construit, pe de altă parte. Populația rurală, cel mai des, s-a manifestat ca niște „ecologiști intuitivi”. Fără a avea anumite studii sau aprobări ei și-au construit gospodăriile în concordanță cu legile naturii, casele lor, în mare măsură, corespund principiilor de amenajare ecologică actuală. Locuința din mediul rural al Republicii Moldova păstrează nealterată majoritatea elementelor tradiționale. Și, chiar dacă casele au preluat un șir de elemente inovaționale, ele, în mare măsură îndeplinesc funcțiile elementelor vechi tradiționale.

Totodată, există rezerve în ceea ce privește structura și funcționalitatea locuințelor, confortul, dotările tehnico-edilitare în corespundere cu nivelul de civilizație contemporană. Deși gospodăria contemporană a comportat schimbări calitative în timp, acestea nu corespund exigențelor timpului. Ameliorările parțiale ale habitatului rural s-au datorat, în primul rând, sacrificiului material și financiar al populației rurale, în detrimentul unor probleme esențiale ce țin de viața ei.

Ca regulă, majoritatea caselor se construiesc cu încălcarea normelor de rezistență la cutremure, neținându-se cont de seismicitatea teritoriului. O altă problemă constă în folosirea nerațională a sectorului individual (amplasarea nerațională și folosirea construcțiilor auxiliare în îmbinare cu casa de locuit, orientarea lor, direcția vântului; utilizarea nerațională a spațiului din interior, care creează incomodități (camere prea mici sau prea mari, camere comandate) etc.

§ 3.2. Ocupațiile populației: casnice și din afara gospodăriei

Modul de trai exprimă legăturile stabilite între condițiile de mediu și comportamentul uman, acesta reprezentând manifestările populației în diferite ipostaze: ocupații, consum, tradiții și obiceiuri, odihnă etc. Ocupațiile (munca) populației se înscriu printre componentele de bază ale modului de trai, ele având mai multe semnificații, noi fiind interesați, în studiul realizat, de viața activă de muncă a grupurilor umane din Republica Moldova, din perspectiva valorificării mediului înconjurător, precum și a câștigării existenței umane. Pe scara cotidiană munca se impune ca un mod de viață, ea fiind în același timp, o realizare geografică, etnologică și sociologică. Ocupațiile populației determină anumite structuri sociale, economice, demografice ale populației. Caracterul ocupațional al populației, aflându-se în dependență de condițiile social-economice, naturale, și-a găsit reflectare în diviziunea teritorială a muncii.

Activitatea umană, sub diversele ei forme, reprezintă punctul de legătură dintre populație, resurse și modul de producție. Ocupațiile de bază și cele secundare (convențional, incluzând aici activitatea în gospodăria casnică) ale populației se înscriu printre caracteristicile esențiale ale modului de trai. Ele reflectă partea componentă a vieții diferitelor segmente de populație, delimitate fie de medii de reședință, statut socio-profesional, etativ sau chiar etnic. Structura ocupațională reflectă, în general, nivelul de dezvoltare socio-economic al unui teritoriu, nivelul progresului tehnico-științific și chiar de civilizație al unui areal geografic.

În timpul vieții unui individ, ocupațiile dețin un loc important ca timp și, mai ales, ca sens și scop în sistemul de valori. Viața unei persoane în parte sau a unei colectivități este marcată de ocupația lor. Prin munca prestată, populația creează anumite valori materiale și spirituale, produce bunuri pentru schimb sau consum personal. Afirmarea ca personalitate, realizarea ca ființe sociale, deținerea anumitor funcții sunt, de asemenea, influențate de factorul ocupațional.

În literatura geografică, activitatea ocupațională este privită ca o „modalitate de realizare a necesităților umane în condiții teritoriale concrete” [102, p. 7] sau ca o „localizare spațială a activității umane” [103, p. 9]. Condițiile geografice nu sunt determinante pentru dezvoltarea activităților umane, dar pot să redea activității umane un specific local. Astfel, A. Fouillee consideră „clima, condițiile fizice și structura populației ca factori statici în determinarea structurii ocupaționale, iar istoria și condițiile sociale - adevăratul element dinamic al ei” [104, p. 395].

În anumite etape de dezvoltare a civilizației umane, se apreciază atitudinea membrilor unei societăți față de resursele disponibile, tehnologiile de folosire a lor, apariția anumitor activități umane legate de ele. În acest context, în literatură, sunt propuse diverse scheme de dezvoltare a

societății care determină o anumită structură ocupațională a populației. Istoricul și etnograful L. Morgan a sistematizat dezvoltarea societății umane astfel: perioada „sălbatică” – perioada de consum a resurselor mediului natural, „barbară” – perioada de reproducere a resurselor și „civilizată” – perioada consumului masiv de resurse (industriale). O altă schemă, la baza căreia este pus principiul tehnologic, diferențiază două stadii de dezvoltare: preindustrială (agrară) și industrială [105, p. 31]. În ambele scheme, este înalt apreciat rolul industrializării în dezvoltarea multiplelor forme de diviziune a muncii: socială, tehnică, profesională, geografică. Este folosită pe larg și schema transformării ramurilor de activitate: economia tradițională, preindustrială, industrială și postindustrială, definită și ca una informațională. La baza acestor diferențieri stau sectoarele primar (agrar), secundar (industrial), terțiar (serviciile) și cuaternar (informațiile). Aceste divizări sunt utilizate, pe larg, în plan metodologic, în scopul aprecierii structurii ocupaționale a populației unui teritoriu.

Caracterul neomogen al muncii, pentru societate sau pentru sine, poate fi structurat și după alte scheme: muncă fizică și intelectuală, simplă sau complexă, managerială sau de execuție, tradițională sau modernă etc. Aceste particularități ale muncii formează „caracterul și conținutul muncii”, fiind analizate pe larg în literatura economică și sociologică. Geografiei îi revine scopul de a delimita structura ocupațională în dependență de condițiile de mediu, precum și diferențierea teritorială a populației conform structurii ocupaționale (anexa 16).

În cadrul studiului geografiei modului de trai, ocupațiile sunt analizate ca mod de obținere a resurselor necesare vieții, ca influență a lor asupra caracterului gospodăriei, consumului, relațiilor sociale și a altor elemente ce țin de modul de trai. Activitatea ocupațională este analizată și din perspectiva influenței ei asupra altor componente ale vieții umane.

Locul principal, în studiu, îl ocupă cercetarea dinamicii socio-profesionale și factorii ce-au determinat aceste transformări calitative și cantitative; viața de muncă a populației pe domenii, sectoare, ramuri ale economiei și specificul lor; structura ocupațională în gospodăria individuală; ocupațiile populației în dependență de structura demografică și pe medii de reședință, structura ocupațională a principalelor grupe etnice conlocuitoare pe teritoriul republicii etc.

Munca populației rurale poate fi interpretată concomitent în două sisteme:

- 1) în sistemul satului ca unitate socială;
- 2) în sistemul modului de trai.

Munca, în condițiile producției sociale, este reglementată de legislația muncii și instrucțiunile administrative, iar în sistemul modului de trai – de sistemul de valori al indivizilor și particularitățile lor individuale, precum și de condițiile sociale, economice, geografice și de altă natură.

Nu există, practic, studii direcționate pe interdependența dintre ocupațiile populației și modul de trai, caracterul ocupațional, sub aspect regional care vizează teritoriul actual al Republicii Moldova. Cu toate acestea, în mai multe lucrări cu referință la caracteristicile populației în diferite timpuri, este apreciată tangențial și structura ocupațională, influența anumitor forme de gospodărire asupra comportamentului, preferințele populației către anumite ocupații, meserii, meșteșuguri. Astfel, în lucrarea lui Dimitrie Cantemir, „Descrierea Moldovei”, este expusă opinia conform căreia moldovenii nu au suficientă vocație pentru negoț. Dimitrie Cantemir, încă în secolul al XVIII-lea, a reprezentat veridic structura profesională a populației, accentuând profilul comportamental al moldovenilor, care, evident, se pronunța contra activității negustorești: „rareori află un moldovean neguțător, pentru că semeția sau mai bine zis lenevia le este născută din fire, încât orice neguțătorie o socotesc lucru de ocară, afară de neguțătoria cu roadele pe care le dobândesc de pe pământurile lor” [32, p. 120]. Această apreciere n-a fost una definitivă și o prognoză pentru toate timpurile, dar prudența exagerată, precum și alte trăsături de caracter, au determinat ca acest domeniu profitabil să fie dirijat de reprezentanții altor etnii. „Moldovenii nu sunt prin tradiție comercianți ca popoarele din Vestul Europei” – o apreciere mai recentă făcută de F. Pott, managerul general al Companiei „MEC- Moldova” [106].

Astfel, la începutul secolului XX, în structura ocupațională a populației principalelor grupe etnice², românii (moldovenii), ucrainenii și bulgarii dețineau ponderea cea mai mare în ocupația agricolă (tabelul 29).

Tabelul 29

**Structura ocupațională a populației principalelor grupe etnice
conlocuitoare în Basarabia, 1930, (%)**

	Ocupați în sectoarele:		
	primar	secundar	terțiar
Români (moldoveni)	90.4	1.9	7.7
Ruși	74.4	7.9	17.7
Ucrainenii (ruteni)	95.0	1.7	3.3
Evrei	9.7	27.9	62.4
Bulgari	90.6	3.2	6.2

Sursa: calculat în baza datelor recensământului general al populației României din 29.XII.1930, vol. IX, p. 780.

Evreii au reprezentat, tradițional, elementul comercial și meșteșugăresc în teritoriu. Ponderea mare a ucrainenilor și bulgarilor antrenați în activitatea agricolă se datora traiului lor preponderent în mediul rural.

² Înregistrările statistice efectuate în cadrul recensământului din 1930 ilustrează cel mai amplu aspectele structurale ale populației, datele colectate fiind detaliate până la nivelul elementar al populației. Este unicul recensământ efectuat pe teritoriul actual al Republicii Moldova, în care s-a prezentat structura ocupațională pe etnii.

Populația autohtonă și în prezent ocupă ponderea cea mai mare a populației agricole, iar, spre deosebire de reprezentanții altor etnii, ea este defavorizată, revenindu-i cea mai mică suprafață agricolă medie pe o familie rurală în funcție de componența națională a populației comunelor – 2,97 ha, comparativ cu 4,5 ha, 4,78 și 5,18 ha cât revine familiilor din localitățile cu o populație predominant ucraineană, găgăuză și bulgară din mediul rural [107 p. 10].

În ceea ce privește lenevia, nu cred că este o caracteristică a populației băștinașe. Dimpotrivă, majoritatea străinilor au menționat hărnicia, ca una din principalele trăsături ale moldovenilor. Este adevărat că mentalitatea egalitar-socialistă și-a spus cuvântul asupra formării unor trăsături de caracter străine românilor (moldoveni), ca indiferența, lipsa inițiativei și chiar lenevia. Conform unor studii realizate, moldovenii au aversiune față de risc, contrar lor ruși îl preferă. Aceasta ar fi actualmente una din explicațiile numărului mare al antreprenorilor ruși, ucraineni în economia republicii și în organele de conducere, mult mai mare raportat la ponderea lor în structura etnică a populației (tabelul 30).

Tabelul 30

Repartizarea conducătorilor de întreprinderi și organizații după naționalitatea lor, (%)

Naționalitatea	1990	1992¹
Români(moldoveni)	50,6	54,9
Ucraineni	23,5	21,5
Ruși	14,4	12,7
Bulgari	3,5	3,8
Găgăuzi	2,8	3,1
Evrei	0,6	0,5
Armeni	0,5	0,4

Sursa: după datele arhivei curente a DSS.

¹ – după acest an nu s-a mai ținut o astfel de evidență

Structura ocupațională a populației din teritoriu a fost influențată nu atât de rezultatul dezvoltării dialectice a forțelor de producție, cât de factorii de natură subiectivă: poziția geografică periferică, politica de cadre, politica „împrumutului de specialiști” din perioada sovietică etc. Având o așezare geografică periferică față de Europa capitalistă, cât și de imperiile Rusiei Țariste și U.R.S.S., unda modernizării, procesele și fenomenele noi economice s-au extins asupra teritoriului cu întârziere. Aceasta ar fi una din explicațiile structurii ocupaționale actuale a populației Republicii Moldova, cu circa 1/2 din populație ocupată în sectorul primar al economiei.

O componentă actuală a stratificării sociale, care poate servi ca punct de reper în studiul modului de trai, o reprezintă structura socio-profesională. Populația unui teritoriu, sub aspectul structurii profesionale, reprezintă una dintre formele diviziunii teritoriale a muncii. Prin urmare, diferențierea profesională reflectă nivelul diviziunii teritoriale a muncii, specializarea ei,

neomogenitatea activităților, relațiile dintre anumite cercuri profesionale cu structurile sociale. În acest context, putem afirma că, în cadrul anumitor categorii profesionale, se formează relațiile dintre oameni apropiați, orientările lor valorice, socio-culturale, care și definesc statutul și prestigiul profesiei. Aceasta dă temei de a considera structurile socio-profesionale segmente de studiu al modului de viață și obiectiv pentru studii geografice, sociologice și de altă natură. Populația, sub aspectul structurii sale profesionale, a evoluat continuu. Perioadele de progres și modernizare a tuturor laturilor vieții, au determinat apariția a noi și noi specializări cu cerințe mari în instruire și calificare. Dacă, în anii '50 ai secolului XX, în lume existau circa 35 mii tipuri de ocupații (specialități), acest număr s-a dublat în prezent [108, p. 45]. Ocupația unei persoane poate fi exprimată prin profesia și funcția exercitată. Profesia reprezintă specialitatea (calificarea) obținută prin studii, iar ocupația este exercitată, efectiv, la locul de muncă. Ocupația poate să difere de calificarea pe care o are persoana, de aceea informația cuprinsă în statistica oficială este, deseori, ambiguă și nu reflectă situația reală.

Profesia reprezintă caracteristica calitativă a forței de muncă. Progresul tehnico-științific contribuie la modificarea structurii ocupaționale și complică specializarea. Această situație contribuie la apariția a noi profesii, meserii, iar altele, din motive obiective, dispar. Astfel, pe parcursul secolului XX, în teritoriul administrativ actual al Republicii Moldova, s-au produs schimbări calitative esențiale în structura profesională (anexa 17).

Este dificil de făcut o comparație în evoluția structurii ocupaționale pe categorii profesionale, impedimentul principal constând în dificultatea corelării datelor, în intervalul analizat. Dificultatea derivă și din multitudinea profesiilor și specializărilor atestate în timp, precum și modificarea statutului teritorial-administrativ de mai multe ori. Cu toate acestea, s-a încercat a se aprecia evoluția în timp a structurii socio-profesionale a populației, la care se impun și câteva concluzii:

- Scăderea ponderii populației ocupate în agricultură este lentă, chiar și la începutul secolului XXI, circa 1/2 din populația economic activă este antrenată în agricultură. Schimbările structurale din economia republicii s-au produs mult mai lent decât în statele vecine, în care cota-parte a populației agricole e mai mică;

- În cadrul activităților agricole, se remarcă o slabă diferențiere a categoriilor profesionale. Ponderea mare a celor fără de profesie e justificată, parțial, prin caracterul muncii agricole, prin diversitatea operațiunilor pe care le îndeplinește o persoană, ceea ce face dificilă separarea pe anumite profesii. Astfel, numărul celor fără o profesie delimitată a fost în descreștere de la 98% (1930) la 82 % (1959), an după care n-a mai fost ținută o atare evidență;

- În cadrul sectorului secundar numărul celor ce activează în complexul agroindustrial este determinant, iar drept categorii profesionale sunt atestate acelea ce necesită o calificare medie și înaltă;

- Dezvoltarea progresului tehnico-științific a contribuit la schimbări calitative esențiale și în sfera serviciilor, creșterea fiind ascendentă pe întreg intervalul de timp analizat. Și cu toate că, în prezent, are loc o diversificare continuă a structurii serviciilor, ponderea celor ocupați în învățământ, sănătate și asistența socială, administrare publică și apărare rămâne a fi dominantă cu 18,2%, respectiv 9,8% și 7,9% din totalul ocupațiilor în economia țării (2002), în celelalte servicii ponderea ocupațiilor fiind mică [88, p. 35].

În prezent, specializările devin tot mai înguste, având loc o modificare continuă a structurii socio-profesionale. Actualmente, indexul alfabetic al profesiilor (ocupațiilor) în republică este de 4634, ceea ce reprezintă mai puțin de 10% din cele înregistrate în lume [108, p. 13]. Numărul relativ mic e determinat de structura și potențialul economic redus, dimensiunile mici ale teritoriului cu condiții relativ omogene. Diversitatea profesională cea mai mare este înregistrată, după cum am menționat mai sus, în sectorul terțiar, or noi facem primii pași în tranziția spre o economie de piață, care va determina majorarea numărului de specializări. Făcând o comparație a specializărilor la ASEM și USM (facultatea de drept), după anii '90 constatăm o majorare continuă a specializărilor, ceea ce corespunde tendinței generale de îngustare a profilurilor în pregătirea specialiștilor pentru o economie de piață în formare (tabelul 31).

Tabelul 31

Evoluția specializărilor cu profil economic și juridic la A.S.E.M. și U.S.M. pentru anii de studii 1990-2003

	A.S.E.M.			Facultatea juridică U.S.M.		
	1990- 91	1995-96	2002-03	1990-91	1995-96	2002-2003
Număr de specializări	5	11	18	1	4	5

Sursa: [http:// netacad.dnt.md](http://netacad.dnt.md).

Structura profesională a populației poate fi abordată în diferite moduri, dar o apreciere cuprinzătoare și sintetică se face analizând cele trei sectoare de activitate economică: primar, secundar, terțiar. Această diferențiere metodologică a început să fie utilizată în statistica oficială a Republicii Moldova în anii '90. Structura ocupațională pe sectoare, pentru perioada de până la 1990, am divizat-o convențional. Raportul dintre populația ocupată în cele trei sectoare a fost într-o continuă schimbare (tabelul 32; anexele 18-19).

Tabelul 32

Structura ocupațională a populației pe sectoare ale economiei în perioada 1930-2002, %

	1930	1959	1970	1980	1990	2002
Total populație ocupată,	100	100	100	100	100	100
Inclusiv:						
1. sectorul primar	82.5	72.1	50.1	39.6	33.5	49.5
2. sectorul secundar	5.3	13.4	22.8	26.6	29.9	14.5
3. sectorul terțiar	12.2	14.4	27.1	33.8	36.6	36.0

Prelucrare după: Totalurile recensământului general al populației din 1930 (Basarabia cu 9 județe); Итоги всесоюзной переписи населения МССР, 1959, 1970; Economia națională a Republicii Moldova 1980; Ancheta Forței de Muncă (DSS), 2002.

Datele tabelului remarcă o pondere considerabilă a populației agricole. Această îndeletnicire a marcat perioade și generații întregi, situație determinată, pe de o parte, de condițiile agroclimaterice favorabile, dar și de evoluția lentă a factorilor de producție. Ocupațiile agricole au stat la baza creării structurii materiale și spirituale a modului de trai al populației, în special, a celui din mediul rural. Ele reprezintă o preocupare tradițională, de secole, determinate de condițiile naturale, de deprinderile și tradițiile populației în prelucrarea pământului. Republica Moldova dispune de un potențial uman substanțial pentru dezvoltarea agriculturii, populație cu multă afecțiune pentru „pământ”.

Pământul, ca sursă de existență, joacă un rol deosebit în viața populației, în special pentru cea rurală. Dar și orașenii revin cu regularitate la baștină, în ajutorul rudelor, îndeosebi, în perioada intensității maxime a lucrărilor agricole. Legăturile dintre orașeni și săteni mai rămân a fi puternice, dat fiind faptul că mai mult de 1/2 din locuitorii actuali ai orașelor s-au născut în sate. E cunoscut și răspândit fenomenul „vilelor”, care a luat amploare la mijlocul anilor '90 și continuă să facă parte din viața multor orașeni. Cu toate că, în timp, ponderea populației ocupate în agricultură s-a micșorat, rămânem încă o țară europeană, cu o populație preponderent agricolă. Astfel, dacă în Ucraina această pondere e de 20%, în România – 40,5%, Ungaria – 7%, Danemarca – 3,5% (media UE (15) – 6,2% (2002), în Republica Moldova, circa 50% din forța de muncă activează în agricultură. Creșterea considerabilă a populației agricole, comparativ cu anii '90 ai secolului trecut este determinată de împrăștierea cu pământ a populației, precum și disponibilizările masive din alte ramuri în perioada de tranziție.

Activitatea ocupațională stă la baza formării unui mod de viață specific. Din acest punct de vedere, sfera agricolă constituie un gen specific al activității umane nu numai prin caracterul concret productiv, dar și-n plan socio-cultural. Este cunoscut faptul că diferite forme de organizare a muncii contribuie la formarea diferitelor calități și orientări valorice. Activitatea în colectiv într-

un sistem dirijat și modul de gestionare individual sunt două poluri opuse. Proprietatea obștească reduce motivația țăranilor și spiritul gospodăresc. Prin „vestita” colectivizare din perioada sovietică, țăranii au fost lipsiți de pământ, lichidându-se, astfel, nu numai libertățile economice, dar și cele personale, ceea ce s-a răsfrânt asupra modului lor de trai.

Înlăturarea țăranilor de la pământ a însemnat o adevărată tragedie pentru ei, deoarece legătura indisolubilă dintre ei și tot ceea ce-i înconjoară începe și sfârșește prin și de la pământ. Propria lui existență este racordată tot la pământ. Înstrăinarea forțată de pământ a catalizat declinul modului rural de trai. Cu toate acestea, dragostea de pământ rămâne a fi și-n prezent o constantă a celor care s-au născut și au crescut la sat. Trecerea de la un sistem hipercentralizat la unul de factură autonomă implică schimbări esențiale în viața populației. Astfel, prin reformarea agriculturii, prin privatizarea pământului și a mijloacelor de producție realizate prin acte legislative, precum “Codul funciar”, legea “Cu privire la proprietate”, legea “Cu privire la privatizare”, legea “Cu privire la gospodăria țărănească” ș.a., se trece la un alt sistem, care reorientează valorile umane. Întoarcerea țăranului a dreptului de proprietate asupra pământului și a altor mijloace de producție reprezintă o reîntoarcere la modul de viață tradițional. Cu toate că schimbările sunt lente, mersul este ireversibil (tabelul 33).

Tabelul 33

Evoluția reorganizării gospodăriilor agricole în Republicii Moldova (la începutul anului)

Forma organizațional-juridică	1990		1996		1998		2000	
	unități	%	unități	%	unități	%	unități	%
Total,	1226	100	17206	100	67184	100	132984	100
dintre care:								
1. Întreprinderi de stat	-	-	206	1,4	121	0,1	72	*
2. Colhozuri și sovhozuri	934	76	395	2,3	147	0,2	60	*
3. Societăți pe acțiuni	-	-	160	0,9	266	0,4	209	0,1
4. Întreprinderi intergospodărești	116	9,7	34	*	20	*	14	*
5. Cooperative de producție	176	14,3	194	1,1	540	0,8	389	0,2
6. Societăți cu răspundere limitată	-	-	11	*	48	*	427	0,3
7. Asociații ale gospodăriilor țărănești	-	-	146	0,8	287	0,4	212	0,1
8. Gospodării țărănești (de fermieri)	-	-	16064	93,4	65780	97,9	131615	98,9

* - mai puțin de 0,1%

Sursa: prelucrare după *Anuarul Statistic al Republicii Moldova 1999, 2001; Agricultura Republicii Moldova, Culegere statistică. – Chișinău, 2003, p. 113.*

Aplicarea anumitor forme de gospodărie contribuie la schimbări în structura gospodăriei și chiar formarea unui alt mod de gândire și comportament al populației. În condițiile împrumțării cu pământ sau a altor mijloace, are loc consolidarea simțului de stăpân (gospodar), educând simțul responsabilității, inițiativei, ingeniozității, a spiritului economic. Viața agricolă își are influența ei asupra spiritului obișnuit de economie, de prevedere, de prudență a țăranului, de grija pentru ziua de mâine, de îndelungată răbdare.

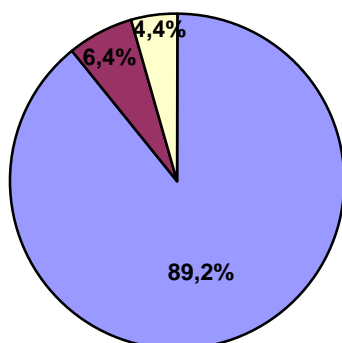
Principiul mai multor forme actuale ale muncii agricole e munca liberă și, de felul cum va fi organizată, depinde, în mare măsură, interesul pentru pământ. Împrumțarea cu pământ va restructura radical mai multe componente ale modului de trai, va consolida relațiile de familie, va încetini mișcarea migratoare a populației, care a luat o amploare spectaculoasă în perioada de tranziție.

Ocupațiile din agricultură comportă anumite particularități specifice. În prezent, cel mai adesea, ea este organizată sub forma de exploatare familială, numărul membrilor unei familii contând mult în acest sens. Numărul mare de copii în familiile rurale, într-un trecut nu prea îndepărtat, se datora într-o mare măsură, mizei părinților pe ajutor din partea copiilor în prelucrarea pământului. Prin înstrăinarea țăranilor de pământ și prin neglijarea muncii țăranului, s-a trecut treptat la modul contemporan de reproducere, fenomenul fiind „întărit” și de criza social-economică prin care trece statul.

O particularitate a muncii agricole este caracterul sezonier de muncă. Lucrările sunt divizate pe anotimpuri, evidențiindu-se două epoci de intensitate majoră: primăvara și toamna. Vara caracterul muncii e limitat, pe motivul maturizării culturilor (în special, cerealele), iar iarna – perioada repausului agricol care variază între 4-5 luni. Conform sondajului sociologic realizat în cadrul proiectului „INTAS”, s-a constatat că deținătorii cotelor de teren agricol au nevoie de doar 3-5 luni pentru efectuarea lucrărilor agricole, restul timpului fiind liber pentru alte activități. Acest timp „liber” e suplinat diferit de către locuitorii satelor, dar, în ultimul timp, un număr foarte mare ia calea pribegiei, lucru care afectează grav, în plan social, familia și societatea în întregime. Populația din mediul rural tradițional este atașată de gospodărie, rude, baștină, fiind mai puțin predispusă schimbării locului de trai. Dar această legitate este încălcată tot mai des în prezent, aceasta influențând viața populației rurale. Astfel, intensitatea migrației rurale s-a schimbat de la o perioadă la alta, variind între 2,8% (sosiți și plecați în și din mediul rural) în 1960 la 6,3% în 1980 și la 7-8% în prezent, ca urmare a cauzelor menționate [86, p. 32].

În ceea ce privește tipurile de utilizare a forței de muncă în gospodăriile rurale, datele studiului pe teren ne-au arătat că utilizarea forței de muncă familială este tipul dominant (89,2%);

utilizarea tipului „forță de muncă la schimb” între vecini, prieteni și în special între rude se întâlnește în 6,4% din cazuri, iar utilizarea zilierilor în 4,4% din totalul respondenților (figura 14).

■ munca familială ■ forța de muncă la schimb ■ zilieri

Sursa: calculat în baza sondajului „Modul de trai al populației Republicii Moldova 2002-2003”.

Figura 14. Utilizarea forței de muncă în gospodăriile rurale, (%)

O altă caracteristică a muncii agricole constă în faptul că rezultatul muncii se creează și se acumulează continuu, ceea ce presupune o răspundere permanentă nu doar pentru rezultatul intermediar, ci și pentru cel final al muncii. Această situație cere o autodisciplină, libertate, contribuind astfel la formarea unor trăsături de caracter ale țăranului, ca prudența, tenacitatea, răbdarea, manifestându-se chiar și la multe nedreptăți care s-au comis față de el. Astfel de calități, ca dragostea față de pământ și natură, hărnicia, ajutorul reciproc, sunt cele mai respectate la oamenii de la sate. Modul de gândire mai încet al țăranului, conservatismul său bine exprimat își are originea sa în mare parte, în modul său de trai.

Mai multe particularități ale muncii agricole își găsesc reflectarea în specificul modului de trai al populației. Pe de o parte, modul de trai rural este în strânsă legătură cu natura și ritmurile ei specifice, condiții sănătoase de muncă și odihnă, populația fiind predispusă mai puțin stresului, iar pe de altă parte, ocuparea incompletă pe parcursul anului, schimbările sezoniere în conținutul muncii, dificultatea respectării regimului de muncă și odihnă, gradul înalt de ocupare în gospodărie, timpul liber limitat, predominarea formelor de odihnă casnice decât cele sociale, consumul limitat al valorilor culturale și spirituale etc. Acestea și alte caracteristici ale modului de trai rural trebuie să fie luate în calcul la elaborarea programelor de dezvoltare socială, economică și teritorială, ele putând servi și ca direcții de cercetare de viitor.

În viața populației rurale, un loc aparte îl deține munca în *gospodăria individuală* sau *auxiliară*. Gospodăriilor auxiliare le revine un rol esențial în ocuparea forței de muncă, dar în același timp, lor le revine și rolul de sursă de venituri suplimentare sigure pentru populație. La

piețele agricole din orașele mari, mai mult de 2/3 din produsele agricole de consum curent provin din gospodăriile auxiliare ale populației, în special din zonele periurbane. Pentru unele produse, cota lor e de 100%. În perioada socialistă, a avut loc o tendință de limitare a acestui sector, populația fiind atrasă în cea mai mare parte în activitatea de muncă obștească. Astfel, cota ocupațiilor în gospodăria auxiliară s-a schimbat în timp de la 3,6% în 1959, 1,3% -1970, 1% - 1985 la 9,8% în 2003 [144, p. 19].

Repartizarea cotei-părți de teren la o gospodărie a fost și ea diferențiată în timp și spațiu. Din punct de vedere metodologic, în această categorie, se includ sectorul de teren de pe lângă casă, cota de teren situată în extravilan, mărimea căreia este dependentă de numărul de membri ai unei familii, iar în prezent aici se include și cota de teren ce a revenit unei gospodării țărănești (de fermier) în urma reformei funciare.

Suprafața medie a terenurilor agricole în folosința gospodăriilor țărănești (de fermieri) constituie 1,36 ha la o persoană, iar suprafața medie pe republică a terenurilor atribuite unei gospodării țărănești în contul cotelor de teren echivalent constituie 1,91 ha [109, p. 113]. Aceste suprafețe sunt, de regulă, parcelate, fiind repartizate în 3-4 locuri.

Specializarea gospodăriilor țărănești e determinată de diviziunea teritorială a muncii și este într-o schimbare continuă, ceea ce este dificil de înregistrat. Problema studiului acestui sector e determinată și de imperfecțiunea evidenței statistice a organelor de specialitate. O problemă esențială constă și în determinarea unităților teritoriale primare, pentru a putea evidenția deosebirile teritoriale ale specializării gospodăriilor individuale. De aceea, pentru analiza specializării gospodăriilor țărănești, în care se include și gospodăria auxiliară, am încercat să delimităm specializarea gospodăriilor individuale pe localități, precum și factorii care au determinat o astfel de specializare.

Cu toate că, la prima vedere, s-ar părea că sectorul individual se dezvoltă stihnic, funcționarea lui depinzând, în mare măsură, de fiecare gospodar în parte, unele elemente, ca mărimea lotului, numărul de animale, sunt dirijate de acte legislative. Însemnătatea acestui sector, flexibil și dinamic, constă în faptul că se adaptează ușor conjuncturii pieței, cu toate că funcția de bază a gospodăriei individuale rămâne a fi aprovizionarea cu produse alimentare necesare pentru consum personal. Prezentând una dintre formele principale de activitate pentru o parte considerabilă a populației republicii și sursă de venit și existență, putem concluziona că gospodăria individuală reprezintă o parte componentă a modului de trai al populației. Gospodăria individuală, în Republica Moldova, este diferită în cele 4 regiuni economico-geografice atât după mărime, cât și mai ales după specializare, pornind de la condițiile teritoriale concrete. Specializarea gospodăriilor țărănești private în profil spațial pot fi divizate în 5 tipuri distincte: silvostepic și stepic zootehnic, fito-

zootehnic, silvostepic de nord, stepic de sud și Codrean [110, p. 367-368]. Specializarea gospodăriilor individuale este determinată de poziția lor geografică, de condițiile naturale, de tradițiile populației etc.

În localitățile periurbane, cât și-n cele situate în vecinătatea orașelor mari din Ucraina (Odesa, Movilău, Cernăuți) și România (Galați și Iași) se conturează specializarea îngustă pe unele produse agricole solicitate de aceste piețe. Drept exemplu pot servi localitățile din lunca Prutului Inferior - Slobozia Mare, Văleni, Giurgiulești (zarzavaturi, produse lactate), Scoreni (căpșuni), Malcoci, Nimoreni (flori), Caracușeni-Vechi, Tabani (mălai, mături), Sângera, Vatra, Dobrogea, Dubăsarii Vechi, Răzeni (răsad de zarzavaturi), Trușeni, Ruseștii Noi (cireșe), Pitușca, Gălești, Vălcineț (vin de casă), Sireți (coacăză neagră și zmeură), Zaim (arbori altoiți) etc. [111, p. 482-485]. În aceste localități, 10-30% din populație este ocupată cu activitățile sus numite. Diviziunea teritorială a muncii e un fenomen în constituire și urmează a fi studiat din mai multe puncte de vedere. Dar cert este faptul, că aceste preocupări fie de durată mai mare în timp sau apărute și constituite recent, în perioada de tranziție, fac parte din viața acestor locuitori ai satelor și, întrucât fenomenul este în creștere, după cum arată studiul, necesită o analiză mai amplă.

Creșterea animalelor în gospodăria individuală ocupă un loc aparte. Tradițional, populația din mediul rural a fost și este preocupată de creșterea mai multor specii de animale. Cel mai mare număr îl ocupă păsările, ovinele, caprinele, bovinele și porcinele. În perioada actuală, crește importanța cabalinelor, iepurilor de casă și a albinelor. Numărul de capete ce revin unei gospodării, precum și varietatea raselor depinde, în mare măsură, de astfel de factori cum ar fi: particularitățile consumului alimentar, cererea pe piață, tradițiile în creșterea unor sau altor rase etc. Astfel, ponderea șeptelului de animale în gospodăria individuală a fost în creștere (tabelul 34).

Tabelul 34

Evoluția șeptelului de animale și păsări în gospodăriile auxiliare ale populației și gospodăriile țărănești (de fermieri) și ponderea lor în totalul șeptelului, (la începutul anului)

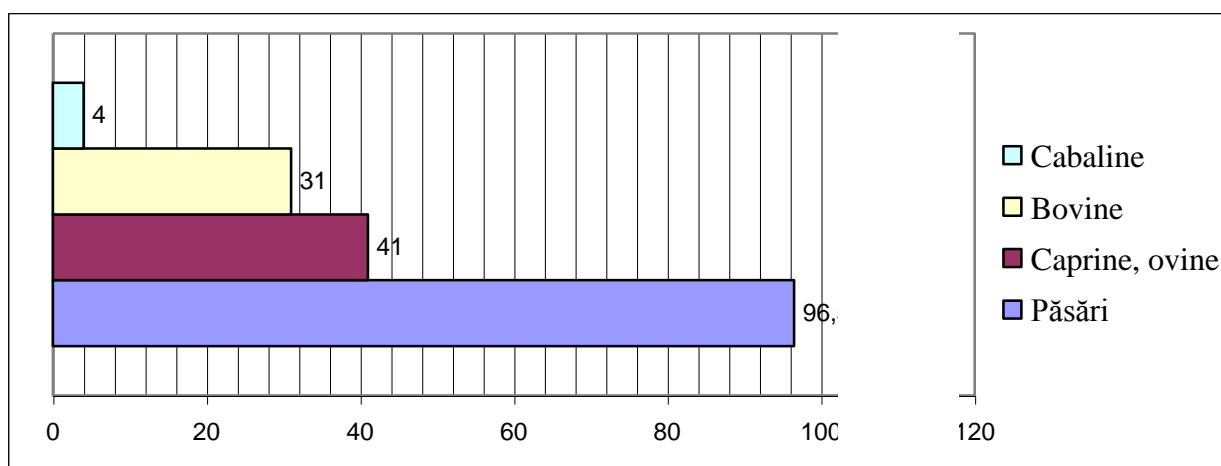
	1981		1986		1991		1996		2000		2002		2003	
	mii cap.	%	mii cap.	%	mii cap.	%	mii cap.	%	mii cap.	%	mii cap.	%	mii cap.	%
Bovine	212	18,8	233	18,5	192	18,1	362	56,2	368	87,0	372.6	92.0	377.8	92.2
Porcine	180	9,1	189	9,6	352	19,0	408	44,8	549	80,4	398.8	88.8	434.3	85.4
Ovine și caprine	661	56,0	725	57,8	822	64,1	1191	85,4	969	94,1	900.0	97.2	908.2	97.0
Cabaline	0,5	1,0	1,5	3,1	7	14,9	33	58,0	59	88,0	74.5	93.3	73.5	94.0
Păsări	8101	45,4	9823	43,4	11461	46,5	9647	80,6	11342	90,2	12336	87.4	13323	89.1

Sursa: calculat după Anuarul Statistic al Republicii Moldova 2003, pag. 344, Chișinău 2003.

Conform datelor tabelului 34, putem concluziona:

- în perioada de tranziție, se atestă o creștere a ponderii numărului de animale și păsări în gospodăriile auxiliare ale populației și cele țărănești (de fermieri) atât în mărime absolută, cât și relativă. Acest lucru se explică pe de o parte prin scăderea bruscă a sectorului zootehnic de stat, dar pe de altă parte, de scăderea nivelului de trai, creșterea animalelor în gospodărie reprezentând mai mult o sursă de existență și mai puțin de venit;
- numărul mare de animale într-o gospodărie este consecința unui nivel scăzut de trai, decât de bunăstare. Caprinele, într-o creștere foarte mare, sunt considerate un semn al sărăciei;
- creșterea animalelor în gospodăria auxiliară are mai mult un caracter de subzistență decât comercial;
- spre deosebire de creșterea plantelor, specializarea regională animalieră are un caracter mai puțin pronunțat.

Analiza numărului de culturi și a raselor de animale pe gospodărie indică existența unei agriculturi foarte diversificate: peste 90% dintre gospodăriile cultivă mai mult de 3 specii de plante și 70% cresc mai mult de trei rase de animale. Diversificarea, pe de o parte, apără producătorii agricoli împotriva riscului și incertitudinii, dar în același timp, reprezintă o trăsătură caracteristică a gospodăriilor de subzistență în care asigurarea autoconsumului este o prioritate (figura 15).

Sursa: Calculat în baza sondajului „Modul de trai al populației Republicii Moldova, 2002-2003”.
Figura 15. Ponderea gospodăriilor individuale care cresc anumite rase de animale și de păsări, (%)

Timpul de așteptare în perioada repausului agricol, precum și prezența anumitor resurse locale necesită căutarea ocupațiilor suplimentare. În afara ocupației de bază, populația din mediul rural practică și diverse activități tehnice, meșteșuguri, meserii care le permite nu numai să prelucreze pământul, dar și să dureze anumite piese ale locuințelor, acareturi de pe lângă gospodărie și alte obiecte necesare vieții. Și cu toate că diviziunea muncii, în acest sens, este slab exprimată în

sate, totuși, putem vorbi despre o diviziune geografică a muncii bazată pe prelucrarea resurselor locale. Având un potențial universal de transformare a mediului înconjurător, oamenii au reușit să transforme natura, s-o folosească, integrându-se cu ocupațiile lor, obținând astfel zone locale diferențiate după modul de trai și cultură.

Gospodăria țărănească, adeseori, servește ca un complex de transformare și prelucrare a materiilor prime, producând diferite obiecte necesare: ustensile, inventar pentru gospodărie, butoaie, covoare etc. Din cele mai vechi timpuri și până-n prezent, populația acestui ținut a practicat un șir de ocupații, îndeletniciri, meserii, meșteșuguri incluse în așa-numita „industrie casnică”. Aceasta se datorează caracterului muncii în familie, mijloacelor de producție folosite, relativ simple, destinației mărfurilor. În cea mai mare parte, aceste produse au ca scop satisfacerea necesităților materiale și spirituale ale populației. În diferite timpuri, „industria casnică”, termen propus de T. Pamfile, a ocupat un loc diferit în viața populației și, în primul rând, a celei din mediul rural [112, p. 7]. Cu dezvoltarea gospodăriei cu caracter de marfă, are loc o limitare în aceste activități, multe din ele dispar, iar altele reapar cu o intensitate diferită în anumite perioade istorice.

Cert este faptul că și-n prezent, în gospodăriile rurale, se folosesc un număr mare de obiecte confecționate în cadrul gospodăriilor țărănești. Studiul meșteșugurilor rămâne a fi un domeniu prioritar al specialiștilor etnologi și etnografi. În repartizarea lor teritorială, însă, un loc aparte îi revine mediului geografic.

Prezența anumitor resurse în vecinătate, tradițiile locale, modul și cerințele de amenajare a locuințelor, nivelul de dezvoltare al forțelor de producție au determinat practicarea anumitor meșteșuguri în teritoriu. Cu toate că mai multe tipuri din ocupațiile date s-au extins în spațiu, se observă tendința legăturii strânse cu condițiile și resursele naturale. Ele s-au reflectat în specializarea anumitor localități în practicarea anumitor meșteșuguri. Drept exemplu pot servi localitățile Ulmu (Ialoveni), Scoreni (Strășeni) (producerea butoaielor), Leordoia (Călărași) (căruțe, linguri din lemn), Cosăuți (Soroca) (postamente de gresie și granit) etc. Trebuie precizat că, practic, fiecare localitate dispune de anumiți meșteri în lemn, piatră, dar fenomenul are o răspândire mai mică.

Cu toate că mai multe ocupații ale industriei casnice au dispărut prin punerea bazei industriale de producere a unor obiecte, totuși, anumite condiții, cum ar fi: ponderea mare a populației rurale, neantrenarea integrală în ramurile economiei, veniturile mici ale populației, creșterea interesului pentru lucrările de manoperă, determina menținerea sau chiar extinderea mai multor activități meșteșugărești. Aceste ocupații sunt practicate cel mai des în paralel cu cea de bază, numărul celor care au ca sursă de existență de bază comercializarea produselor meșteșugărești este limitat între 1% - 5% [111]. Multe dintre ocupațiile menționate sunt practicate în perioada de

repaus agricol. Renașterea meșteșugurilor populare ar contribui la rezolvarea unor probleme cu care se confruntă economia țării în perioada actuală: diminuarea numărului de șomeri, sporirea veniturilor, stabilirea populației în locurile de baștină. E un lucru absolut necesar readucerea la viață a înțelepciunii populare, încadrate în nenumărate cunoștințe practice, ocupații și deprinderi meșteșugărești, datorită cărora s-a creat un anumit mod de viață și cultură a populației acestui teritoriu.

Conform recensământului din 1774 – 1777, în spațiul dintre Nistru și Prut erau fixate circa 150 de îndeletniciri, ocupații casnice, meșteșuguri, ca numărul lor să crească și mai mult în secolul XIX – începutul secolului XX. O dată cu dezvoltarea bazei industriale a republicii, numărul lor s-a redus foarte mult, iar în prezent sunt practicate câteva zeci [113, p. 247].

Ultimele recensăminte organizate în teritoriu nu au luat în calcul varietatea meșteșugurilor practicate, de aceea e dificilă constituirea unui tablou general pentru întreaga republică. Deși teritoriul Republicii Moldova nu este mare, totuși, se observă o diferențiere în ocupațiile casnice în rândurile populației, în cele trei domenii cu caracter industrial: minerală, prelucrarea producției vegetale și animalieră. Dintre ocupațiile și meșteșugurile industriei minerale, care s-au mai păstrat sunt olăritul, vărăritul, lucrul în piatră, ghips etc. Olăritul, un vechi meșteșug, practicat în gospodăria casnică, are, actualmente, o arie restrânsă de dezvoltare. În prezent, s-au constituit patru centre principale ale olăritului „casnic” situate în: Iurceni (Nisporeni), Hoginești (Călărași), Țigărești (Strășeni) și Cinișeuți (Rezina). În aceste localități, olăritul e o ocupație tradițională, cu toate că dezvoltarea industrială a meșteșugului a redus considerabil numărul celor care îl practică.

Un alt meșteșug este cioplitul în piatră, care a început să fie, pe larg, practicat la sfârșitul secolului al XIX-lea, folosindu-se, din abundență, calcarul, granitul, primul având o răspândire largă, iar granitul doar în Nord-Estul țării, în satele Cosăuți și Egoreni (Soroca). Ele sunt folosite la confecționarea postamentelor, a coloanelor, a fațadelor la case, a gardurilor etc. Aceste ocupații mai sunt răspândite în localitățile din văile râurilor Nistru, Răut, Cubolta, Ciorna unde activează dinastii de pietrari. În localitatea Cosăuți (Soroca) 2% din populația satului se ocupă cu confecționarea postamentelor din granit [111].

Vărăritul – o altă ocupație apărută în Evul Mediu și transmisă din generație în generație până în zilele noastre, având o întrebuințare largă în gospodărie ca material de construcție, în lucrările agrotehnice, iar în prezent folosit ca fondant în metalurgie, a stimulat dezvoltarea acestui meșteșug în localitățile apropiate de sursa de materie primă – piatra de var (Trinca, Gordinești, raionul Edineț).

Dintre meșteșugurile ce țin de valorificarea resurselor vegetale, mai răspândite în prezent sunt cele de butnari, rogojinari, împletitori de răchită, paie, pănușe etc. Dezvoltarea păstoritului a

determinat apariția categoriei de meșteșugari care se ocupă cu prelucrarea produselor acestui domeniu: țesutul covoarelor, șelarii, pastramagii, cizmarii etc. Prelucrarea produselor din lapte și carne reprezintă actualmente una din ocupațiile tradiționale practicate în fiecare familie rurală.

Meseriașii, meșteșugarii din sate rămân a fi „țărani prin origine, mentalitate, interese și idealuri” [114, p. 11]. În cea mai mare parte, ei nu reprezintă altceva decât țărani cu o a doua calificare. Această calificare în plus, le oferă posibilitatea completării veniturilor rezultate din agricultură, dar, după modul de trai, ei cu puțin se deosebesc de ceilalți membri ai comunității.

Rolul acestor ocupații ale industriei casnice nu trebuie să fie neglijat. Meșteșugurile populare trebuie să devină noi direcții economice strâns legate de materia primă locală, folosindu-se brațele de muncă libere și ținându-se cont de cerințele și gusturile consumatorului contemporan. În politica de dezvoltare regională, accentul trebuie să se pună pe crearea unor întreprinderi private mici, care au un șir de avantaje prin faptul că nu necesită investiții mari, sunt flexibile la conjunctura pieței, sunt dispuse să activeze și în condițiile unor rentabilități mai reduse, pot utiliza forța de muncă familială, diminuând șomajul latent, pot mobiliza materii prime din surse mici și dispersate. Dezvoltarea turismului rural, participarea la anumite expoziții naționale și internaționale cu expunerea mostrelor ar facilita realizarea produselor din gospodăria casnică, în condițiile creșterii interesului pentru obiectele artizanale și cele confecționate manual. Prin buna organizare a acestor activități, s-ar contribui la crearea unei clase sociale de mijloc mai numeroase, lucru absolut necesar pentru stabilitatea socială. Activitatea în gospodăria casnică sau în mici întreprinderi private corespunde cel mai bine psihologiei populației rurale, modului său de trai.

Activitatea ocupațională a populației poate fi divizată și pe structura pe sexe, pe vârste și pe medii. Cu toate că legislația nu prevede careva restricții în ceea ce privește ocupația feminină și masculină, există o diferențiere în diviziunea socială a muncii atât în cadrul economiei naționale, cât și în gospodăria individuală. Feminizarea unor activități economice ține nu numai de particularitățile fiziologice ale acestora, cât mai ales de unele norme încetățănite în societate, de anumite prejudecăți. În perioada contemporană, un număr tot mai mare de specialități ce țin fie de conducere, fie de execuție sunt tot mai accesibile femeilor. Divizarea ocupațiilor pe sexe are un caracter mai pronunțat în mediul rural. Aici un număr mare de activități ce țin de întreținerea gospodăriei sunt divizate între bărbați și femei (tabelul 35).

Tabelul 35

Distribuirea sarcinilor și a rolurilor în cadrul familiei, %

	Grădinarit		Spălatul și călcatul rufelor		Prepararea bucatelor		Menajul		Cumpărături curente		Educația copiilor		Contribuția soților la venitul familiei	
	F	B	F	B	F	B	F	B	F	B	F	B	F	B
Mediul rural inclusiv:	53	47	95	5	88	12	75	25	61	39	79	21	43	57
Regiunea de Nord	52	48	95	5	87	13	64	36	73	27	69	31	45	55
Regiunea de Centru	53	47	91	9	88	12	79	21	52	48	59	41	41	59
Regiunea de Sud	53	47	95	5	90	10	75	25	61	39	59	41	43	57
Mediul urban	-	-	70	30	65	35	80	20	32	68	50	50	47	53

Sursa: Prelucrare după datele sondajului „Modul de trai al populației Republicii Moldova 2002-2003”.

Bărbații continuă să aibă o poziție dominantă în asigurarea venitului familial, dată de capacitatea și disponibilitatea de efort depuse de ei pentru întreținerea familiei. Datele studiului au arătat că contribuția lor în realizarea veniturilor pentru familie este în proporție de 57%. Din punct de vedere al structurii de autoritate, familia rurală se apropie mai mult de tipul autoritar, cu dominarea bărbatului în calitate de cap de familie și antrenarea lui mai mare în activitățile extracasnice. Familia urbană este una mai egalitară, în care se observă relații de cooperare mai mari și cu o divizare a funcțiilor în familie și în activitățile plătite. Femeile participă activ în asigurarea economică a familiilor, în luarea deciziilor. Urbanizarea vieții rurale conduce la modificări în tradițiile ce țin de gradul de ocupare a populației și modul tradițional de viață.

Deși femeia este ocupată aproape în egală măsură în câștigarea veniturilor, munca în familie se bazează, în mare măsură, tot pe ea. În toate sarcinile de bază efectuate în familie, femeia are contribuția de bază. Și dacă practicarea unor activități casnice tradiționale sunt considerate munci feminine, contribuția înaltă a femeii fiind parțial justificată, atunci nu putem spune același lucru și despre așa sarcini, cum ar fi educația copiilor, grădinaritul, cumpărăturile curente, unde, cel puțin, în egală măsură, bărbații-soți trebuie să-și aducă contribuția lor (nu este vorba de familiile unde femeia este casnică). În condițiile în care tindem spre valorile și idealul european, bărbații trebuie educați în spiritul respectului față de unul din principalele drepturi ale omului: egalitatea genurilor înseamnă egalitate în responsabilități, posibilități și șanse. Datele studiului ne arată că, în republică, se menține în continuare o împletire între normele democratice și relațiile patriarhale caracteristice unei societăți cu un mod de viață tradițional.

Urbanizarea vieții rurale, tranziția demografică, care a cuprins și satul, au modificat mai multe tradiții ce țin de gradul de ocupare a populației și modul tradițional de viață. A crescut în permanență gradul de ocupare a femeilor și mobilitatea feminină (tabelul 36).

Tabelul 36

Ponderea femeilor ocupate în activitățile economiei naționale și funcții de stat, %

	1922	1940	1960	1980	1990	1996	2000	2003
1. Ponderea femeilor ocupate în economia națională	21	35	43	51	51	52	50,7	52,4
2. Sovietul Suprem al RSSM				36,3	36,0			
3. Parlamentul Republicii Moldova						4,9	8,9	7,9
4. Consiliile locale				49,8	35,0	39,2	9,7	12,7
5. Primari					13	10,3	8,74	14,7

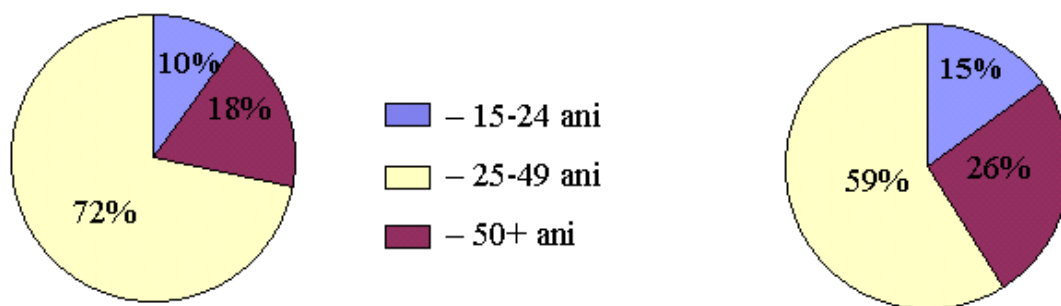
Sursa: *Народное Хозяйство СССР 1924-1984, Chișinău 1984, p.189, Anuarul statistic al Republicii Moldova 2002, Buletinul Centrului de Informare și Documentare al Consiliului Europei în Moldova, Nr. 3-4, 1999.*

Ponderea femeilor ocupate în economia națională a crescut de la 1/5 din totalul celor ocupați la începutul secolului trecut la circa 1/2 în prezent. Nu putem vorbi despre o emancipare a femeii similare celor din Occident, cauzele principale aici fiind tranziția demografică și trecerea treptată de la un mod de viață tradițional cu femeia casnică, la unul modern, în care ambii soți, în egală măsură, au posibilitatea să se afirme în plan profesional, sau, cel puțin, nu există careva constrângeri în acest sens. Mult mai modestă e participarea femeii în funcții de conducere. Această situație e tot o consecință a mentalității tradiționale vechi.

Dacă în ocuparea populației pe vârste și sexe nu există diferențieri mari, atunci ele sunt mai pronunțate pe vârstă și medii (figurile 16,17).

Figura 16. Distribuția persoanelor ocupate pe categorii de vârstă și sex, anul 2002

Sursa: DSS, *Ancheta Forței de muncă*.

Fig. 17. Distribuția persoanelor ocupate pe categorii de vârstă și medii, anul 2002

Populația din mediul rural își începe activitatea mult mai devreme în calitate de lucrători familiali neremunerați. În condițiile îmbătrânirii populației la sate, se resimte o insuficiență de forță de muncă, ceea ce determină gradul înalt de ocupare a tinerilor și a populației de vârstă a 3-a (fig. 17). Ponderea mare a populației ocupate în gospodăria individuală este un indice al subdezvoltării și al unui mod de viață tradițional [115, p. 138]. Partea bună este educația copiilor prin muncă, dar ea nu trebuie să fie în abuz și-n detrimentul instruirii.

În cadrul activităților economice, un șir de domenii sunt dominate de bărbați sau femei. Și dacă ponderea înaltă a bărbaților în astfel de domenii ca: industrie (55.8%), construcții (81.2%), transporturi, depozitare și comunicații (69.8%), în anul 2002, este justificată de trăsăturile psihofiziologice, atunci ponderea prea mare a femeilor în învățământ (75.3%) și medicină (78.6%) parțial, deoarece, prin caracterul și destinația lor socio-economică, trebuie să fie realizate, în egală măsură, de către femei și bărbați. Învățământul presupune nu numai instruire, dar și educație și este bine venit un raport mai mult sau mai puțin echilibrat.

La fel se prezintă situația și în activitățile de conducere, în administrația publică și în unitățile social-economice unde numărul bărbaților îl întrece de 1,5 ori pe cel al femeilor, iar în organul legislativ suprem al țării, în prezent ponderea femeilor e de doar 7.9% (1.01.2000) mult mai mic decât în țările cu tradiții în democrație, ceea ce apropie mai mult societatea moldovenească de una tradițională.

Structura ocupațională diferă mult și pe medii. Nivelurile de dezvoltare socio-economice ale orașului și satului au evoluat foarte diferit. Aceasta a conturat profiluri diferite în ceea ce privește structura ocupațională și implicit structura profesională.

Potențialul socio-cultural al populației urbane a determinat o orientare către activități mult mai diversificate, predominant în sectorul terțiar și secundar. Caracteristicile de bază ale ocupațiilor ce determină modul de viață urban sunt: predominarea muncii intelectuale, creative asupra celei

fizice, orar fix de lucru, ceea ce oferă posibilitatea organizării timpului liber, munca salariată cu venituri mari și stabile; posibilitatea schimbării locului de muncă etc. Mobilitatea pe ramuri și cea profesională este mult mai pronunțată în orașe (tabelul 37).

Tabelul 37

Populația Republicii Moldova ocupată pe medii și activități ale economiei naționale, %

Activități ale economiei naționale	1989		2000	
	urban	rural	urban	rural
Total ocupați, inclusiv:	100,0	100,0	100,0	100,0
industrie	36,0	4,8	20,2	4,2
agricultură	2,6	64,9	9,8	77,2
construcții	9,8	6,8	6,0	1,0
comerț, alim. publică	10,9	3,5	20,0	3,3
transport și comunicații	9,4	1,0	7,8	2,0
învățământ, cultură	13,1	13,9	8,8	5,4
sănătate și asistență socială	8,1	2,8	7,6	3,2
alte activități	10,1	2,3	15,1	4,4

Sursa: După datele recensământului din 1989, D.S.S., Ancheta Forței de Muncă, 2001.

Deși, în perioada contemporană, satele devin tot mai neagricole, ponderea celor ocupați cu prelucrarea pământului și obținerea sursei de existență în acest domeniu este dominantă.

Un șir de ocupații tradiționale ale populației și-au găsit reflectare și în onomastica numelor de familie. Astfel, un număr mare de nume ca: Mocanu, Grădinaru, Dubălaru, Blănaru, Ciobanu, Zidaru, Cojocar, Moraru, Vizitiu, Croitoru, Feraru, Bondaru, Palamaru, Vătavu, Jitaru, Lăutaru, Pitaru etc. documentează vechimea unor îndeletniciri și ocupații, meserii, ilustrând modul de viață economic al populației din Moldova [116, p. 17]. Și-n denumirea mai multor localități sunt cuprinse denumiri de meserii, meșteșuguri, ocupații ale populației. Numărul lor este neînsemnat, pentru că n-au existat și nici n-a fost posibil să existe prea multe localități populate numai de meseriași de aceeași specialitate. Ocupația „este un semn distinctiv individual, nu colectiv, oricât de redusă, ca număr, ar fi colectivitatea umană” [117, p. 223]. Totuși, se presupune că numele unor localități ca Dubăsari, Ursari, Rotari, Valea Morilor au o proveniență ce ține de meseriile respective [118, p. 120].

3.3. Modul de trai și consumul alimentar

Consumul reprezintă o componentă esențială a modului de trai al populației. Deși consumul, în general, și cel alimentar, în particular, reprezintă categorii economice, în studiul dat ne-am limitat la abordarea consumului ca o realizare a sistemului de necesități ale populației și mediu concret de trai. Astfel, elucidarea legăturilor dintre populație și mediul înconjurător, în ceea ce privește consumul, se prezintă ca un principiu fundamental în studiul modului de trai.

Legăturile subsistemului „populație” cu cele ale „consumului” sunt destul de complexe și multilaterale. Populația, prin dimensiunea și structura sa, determină în mare măsură volumul și structura consumului.

Preocuparea populației pentru consumul alimentar, în scopul satisfacerii unor nevoi, a fost și va rămâne una din grijile principale în toate etapele de dezvoltare a civilizației umane. Întreaga evoluție a omenirii se caracterizează ca o istorie, în primul rând, a luptei omului pentru hrană. Tocmai de aceea „Dreptul de a mânca este cel dintâi în sistemul Drepturilor omului” [119, p. 7].

Obsesia pentru consumul bunurilor materiale și spirituale face parte din sistemul de valori umane caracteristice atât societăților tradiționale, cât și celor moderne. Nevoile umane se modifică în timp în funcție de nivelul veniturilor, pe de o parte, dar și de sistemul de valori acceptat de către o comunitate sau alta, pe de altă parte.

Se știe că societatea modernă este una de consum. Cu toate acestea, atitudinea față de consum, în special cel alimentar poate să diminueze de la o etapă de dezvoltare la alta. Totuși, preocupările populației pentru achiziționarea produselor alimentare – valoare cu proprietăți specifice, ocupă un loc central în sistemul de valori, în special pentru societățile tradiționale. Această situație influențează mentalitatea și comportamentul populației, determinând caracteristici specifice modului său de trai.

Este semnificativ faptul că legătura firească, permanentă a vieții și activității umane cu hrană este una permanentă și continuă, fapt care generează grijile zilnice pentru dobândire, păstrare și consum, marcând în acest sens cultura lor. Este un adevăr incontestabil că forța fizică, capacitatea, randamentul intelectual și sănătatea umană sunt determinate, în ultimă instanță de o alimentare îndestulătoare, variată și rațională. Problema alimentării populației este una de interes major, reprezentând un element al civilizației umane. Alimentele, având o valoare universală, apropie oamenii, devenind „subiectul activ al comunicării spirituale”, în așa fel ele nu trebuie privite doar în contextul culturii materiale, dar și a celei spirituale [120, p. 26].

Consumul reprezintă una din componentele finale ale nivelului de trai, calității vieții și modului de trai. Dincolo de particularitățile care țin de resursele disponibile în regiune, de

obiceiurile constituite în timp, de normele culturale și religioase, se pot identifica indicatorii cu valoarea comparativă în acest domeniu, exprimați în unități valorice sau procentuale, calorii și factori nutritivi.

Alegerea consumului alimentar, ca o componentă indispensabilă a vieții populației acestui ținut, a fost determinat de faptul că rămânem, în continuare, o societate tradițională, cu o populație preponderent rurală și agricolă, a cărei formă existențială le marchează viața.

Preocupările geografilor pentru problemele diferențierii teritoriale a consumului alimentar este de dată recentă. Având în vedere caracterul complex și eterogen al consumului, geografii au supus cercetării doar consumul generat de factorul mediu. Influența mediului asupra nivelului și structurii consumului nu este determinantă, dar oferă informații prețioase care ar putea fi preluate în problemele de dezvoltare socială. Consumul este analizat în contextul diferențierii nivelului de trai, condițiilor de trai, calității vieții și a modului de trai integrate, deseori, în conceptul „bunăstarea vieții populației” [121, p. 22].

În literatura geografică, termenul de „Geografie a consumului”, ca parte componentă a geografiei umane, este analizat în lucrările savanților ruși Iu.G. Saușkin [122], V.V. Počșișevskii [4], S.A. Kovaliov [43], etc. care au atras o atenție deosebită studierii geografiei consumului bunurilor materiale și spirituale, determinante ale nivelului de trai și modului de trai ale populației. Apreciind obiectul de studiu al geografiei economice, Iu.G. Saușkin menționa că „geografia economică are atribuție la mai multe sisteme teritoriale dinamice: natură - producere - consum - populație - natură” [119, p. 6]. S.A. Kovaliov insistă asupra „diferențierii geografiei consumului și geografiei sferei serviciilor ca ramuri ale geografiei economice, care s-ar dezvolta în paralel cu geografia populației și în strânsă legătură cu ea” [43, p. 34]. Diferențierea teritorială a consumului a fost și preocuparea savanților occidentali, în special remarcându-se reprezentanții școlii franceze – Paul Vidal de la Blache (1845 - 1918), Jean Brunhes (1869 - 1930), Paul Claval care insistă asupra abordării consumului, în general, și a celui alimentar, în particular, ca parte componentă a geografiei culturale [17, p. 211]. În Republica Moldova, studiile cu privire la consumul alimentar sunt fragmentare, ele fiind rezumate ca direcții de cercetare în domeniul sociologiei, etnologiei, medicinei, merceologiei etc. Studiile monografice ce țin de geografia consumului lipsesc, una din puținele lucrări în domeniul geografiei consumului a fost realizată, la mijlocul anilor '70, de către E.I. Calmuțcaia, în care este pus accentul pe particularitățile teritoriale ale consumului produselor alimentare în raport cu particularitățile demografice, sociale, economice ale populației [123].

Obiectivele propuse în realizarea studiului referitor la consumul alimentar ca parte componentă a modului de trai al populației sunt:

- diferențierea regională a nivelului și structurii consumului, a practicilor de alimentație etc.;
- stabilirea relației dintre consumul alimentar și anumite laturi și manifestări ale vieții: preocupări, mentalitate, atitudini față de consum;
- „obiceiurile alimentare” ale populației în consumul curent și în cel cu caracter festiv;
- stabilirea relației dintre specializarea agricolă a gospodăriei individuale și consumul alimentar;
- evidențierea tipurilor de alimentație în profil teritorial, pe medii de reședință, particularitățile consumului sezonier, specificul consumului la principale grupe etnice etc.

Alimentația populației este determinată, la modul general, de trei factori principali: geografic (fizic), socio-economic și socio-cultural. Variațiile unuia sau mai multora dintre factorii nominalizați explică deosebirea tipurilor de alimentație la diversele popoare. Având multe trăsături comune în caracterul alimentației, există și diferențieri atât la nivel de state, cât și la nivel de comunități din cadrul unui stat, tipul alimentației fiind în strânsă dependență de combinațiile acestor trei factori nominalizați. Influența mediului geografic asupra consumului alimentar este evidentă, totuși, în cadrul larg trasat de posibilitățile mediului geografic, factorul socio-economic este cel ce determină tipul alimentației unui popor. Consumul se modifică cantitativ și calitativ și în timp, ca expresie a profundelor modificări intervenite în viața materială și spirituală a populației, nevoile de consum cresc, se diversifică. Consumul produselor alimentare reprezintă, în sine, una din formele de satisfacere a necesităților fiziologice vitale. De conținutul lor depinde, în mare măsură, sănătatea fizică și morală a populației, motiv pentru care problematica alimentației este o preocupare constantă a savanților diverselor domenii științifice.

Există o legătură directă între speranța de viață, tipul și structura alimentației. Astfel, după datele lui A. Zașciuc, durata medie a vieții în Basarabia de doar 31 ani la mijlocul secolului al XIX-lea se datora, în cea mai mare parte consumului unimodal (folosirea unei singure cereale), slab diversificat din punct de vedere al structurii sale [33, p. 80]. Cu toate că, în etapa contemporană, s-au înregistrat progrese considerabile în domeniul alimentației publice, socio-cultural, în paralel cu succesele din medicină și din alte domenii, speranța de viață în Republica Moldova de 68,2 ani (2003) este una din cele mai scăzute în Europa, fapt ce se explică și prin caracterul neadecvat al normelor și echilibrului nutrițional.

Diferențierea teritorială a nivelului și structurii consumului se impune, în primul rând, pe cele două medii de trai distincte rural-urban. În rândul populației rurale, ocupată, în cea mai mare parte, cu agricultura, un loc important îl deține consumul natural sau „autoconsumul”, rezultat din obținerea produselor alimentare în gospodăria individuală sau cota de teren deținută în proprietate

privată. Prin practicarea unei agriculturi de subzistență, ponderea producției agricole destinate comercializării nu depășește 20-30%.

În cea mai mare parte, producția obținută este folosită pentru consumul propriu, sau, mai rar, după cum arată rezultatele cercetărilor efectuate, ea este schimbată, cu alte produse agricole sub formă de barter. Acest fenomen specific societăților tradiționale, cu o pondere ridicată a populației rurale, vine în contradicție cu tendințele pe plan mondial, caracteristice statelor cu o economie modernă, unde atât ca pondere, cât și ca dinamică, autoconsumul are dimensiuni mult mai mici. În cadrul consumului alimentar, în mediul rural al Republicii Moldova, autoconsumul participă cu o pondere mai mare de 80%, în timp ce contribuția pieței e mai mică de 20% (tabelul 38).

Tabelul 38

Sursele de consum ale produselor alimentare de către populația rurală

Principalele grupe de produse	Total produse	Consumul produselor alimentare, inclusiv:		
		rețeaua comercială	gospodăria individuală	din alte surse
1. Pâine și produse de panificație	100	16%	81%	3%
2. Leguminoase pt. boabe	100	2%	98%	-
3. Carne și produse din carne	100	11%	89%	-
4. Lapte și produse din lapte	100	22%	76%	2%
5. Pește	100	93%	0,5%	6,5%
6. Legume și fructe	100	6%	94%	-
7. Ulei vegetal	100	7%	90,5%	2,5%
8. Băuturi alcoolice (vin, rachiu)	100	16,4%	82%	1,6%
Total	100	21,7%	76,3%	2%

Sursa: calculat în baza datelor sondajului „Modul de trai al populației Republicii Moldova 2002-2003”

Datele tabelului remarcă o pondere mare a consumului natural pentru majoritatea grupelor de produse alimentare. Alte concluzii care se impun:

- Produsele la care cuantumul consumului natural depinde de însăși natura și modul de obținere a produsului respectiv are o pondere mai mare. O asemenea situație prezintă grupa produselor, cum ar fi: uleiurile vegetale, boboasele, carnea, ouăle, băuturile alcoolice, în care autoconsumul este de circa 90%;

- O altă categorie de produse are o pondere mai ridicată a consumului comercial, determinat de condițiile naturale nefavorabile dezvoltării lor. Printre acestea se numără cartoful în sudul republicii, legumele în regiunile cu un relief accidentat și posibilități reduse de irigare, populația fiind nevoită să suplinească consumul cu produsele respective din rețeaua comercială;

- O a treia categorie de produse este, practic, totalmente suplinită prin achiziționarea lor din rețeaua comercială, în special cele care lipsesc în sistemul de culturi ale regiunii, dar care fac parte din rațiunul alimentar tradițional: peștele și preparatele din pește, orezul, hrișca, condimentele etc.;

- Un număr mare de respondenți (cca 20%) au indicat lipsa sau frecvența foarte scăzută din rațiunul alimentar a peștelui, a produselor de origine animală, a fructelor în perioada rece a anului, ceea ce, de asemenea, vine în contradicție cu un consum rațional conform normelor bio-fiziologice;

- Structura consumului diferă și în profil teritorial, contrastele fiind mari, rata consumului (în expresie naturală) pe cap de locuitor variind în dependență de mărimea veniturilor, în general, dar și de gradul de izolare a localității, de mobilitatea scăzută populației și, nu în ultimul rând, de nivelul de cultură a lor. În localitățile situate în vecinătatea orașelor mari și-n special a capitalei, nivelul consumului natural este mai mic. Prezența piețelor de desfacere atât interne cât și externe a stimulat activitatea agricolă comercială.

Cu toate că, în gospodăriile rurale se depozitează o cantitate mare de produse agricole, destinate în mare măsură autoconsumului, ele nu sunt suficiente pentru un consum rațional, conform prevederilor normelor nutriționiste. Condițiile de depozitare și păstrare nu corespund normelor sanitare, aceasta ducând la deteriorarea unei cantități însemnate (tabelul 39).

Tabelul 39

Depozitarea și comercializarea produselor agricole în gospodăriile rurale, (media pe o gospodărie)

Regiunea	Cereale		Struguri	Vin		Leguminoase pentru boabe		Conserve
	depozitat kg./ gosp.	comerc. *, %	comerc, %	depozitat kg./ gosp.	comerc. *, %	depozitat kg./ gosp.	comerc., %	număr de borcane
Nord	3015	5	-	140	7	19	-	126
Centru	1249	3	21	770	52	74	6	148
Sud	2877	14	12	470	38	17	-	80
Total	2380	7	11	580	29	40	2	118

* comercializat sau intenția de a vinde

Sursa: calculat în baza sondajului sociologic “Modul de trai al populației Republicii Moldova 2002-2003”.

Rezervele și producția de fabricație proprie constituie cea mai mare parte din volumul de consum alimentar de la sate și o parte considerabilă în orașe. Cu toate că veniturile orașenilor sunt superioare celor ale populației rurale, crearea rezervelor prin conservare și depozitare este o practică întâlnită la peste 40% din populația urbană [80, p. 75].

Ținând cont de faptul că doar 15-20% din recolta obținută pe terenurile agricole individuale este comercializată, restul revenind consumului familial, putem contura și preferințele gastronomice ale populației pe regiuni geografice, chiar dacă condițiile naturale nu variază în limite mari (tabelul 40).

Tabelul 40

Producția vegetală în gospodăriile individuale

	Cereale		Floarea soarelui		Leguminoase pentru boabe		Fructe și legume		Culturi furajere
	pond. gosp., %	prod. medie gosp., kg.	pond. gosp., %	prod. medie gosp., kg.	pond. gosp., %	prod. medie gosp., kg.	pond. gosp., %	prod. medie gosp., kg.	pond. gosp., %
<i>Regiunea de Nord</i>									
1. Prajila	95	1067	55	269	40	7	92	220	4
2. Pohoarna	100	4320	82	572	94	135	100	135	8
3. Izvoare	98	2790	85	62	90	113	98	51	6
4. Hlinaia	100	3885	90	502	40	25	96	350	12
Total	98,3	3015	78	351	68	70	96,5	189	7
<i>Regiunea Centrală</i>									
1. Pitușca	94	1100	40	65	80	25	82	36	3
2. Gălești	98	1400	36	85	65	28	84	35	4
3. Ivancea	96	1645	60	53	65	15	90	75	2
4. Hirova	95	1106	50	260	80	45	95	250	8
5. Țăpala	100	727	90	143	85	18	100	150	4
6. Pelivan	93	1616	33	151	76	17	97	70	5
7. Niculaeuca	100	1800	28	180	81	65	96	115	3
8. Chițcanii Vechi	100	1250	80	224	85	27	100	560	11
Total	97	1249	52	145	77	30	93	161	5
<i>Regiunea de Sud</i>									
1. Filipeni	97	2200	91	622	87	15	86	90	6
2. Tănătari	100	3555	75	205	85	23	100	360	8
Total	98,5	2877	83	413	86	19	93	175	7
Total pe R.M.	97,7	2380	71	303	77	29,6	94	175	6,3

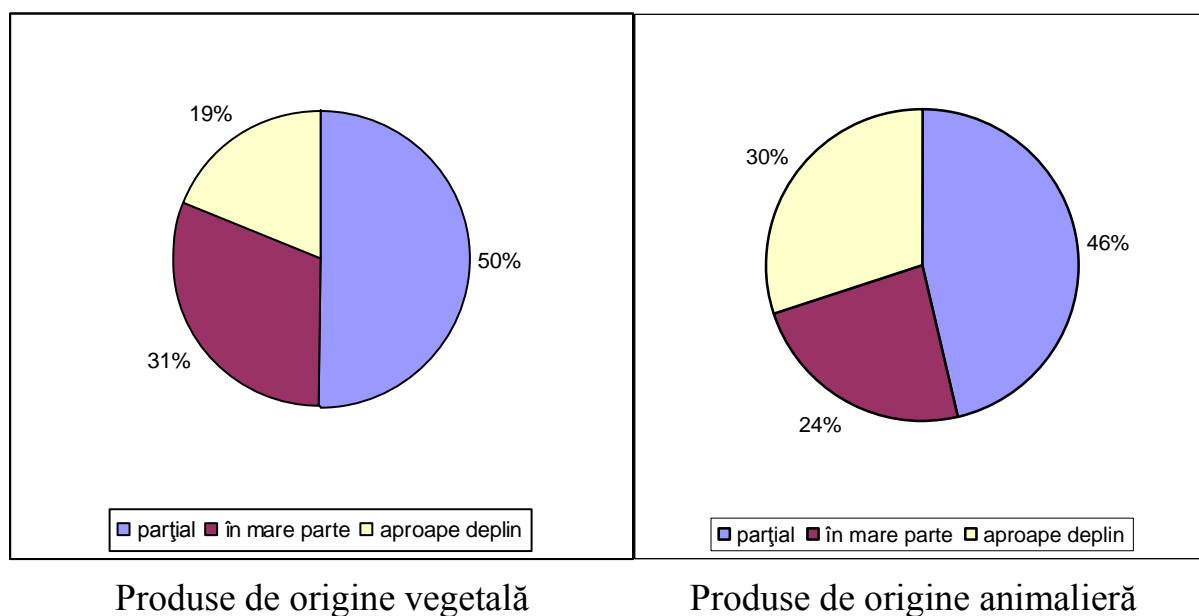
Sursa: Calculat în baza sondajului „Modul de trai al populației Republicii Moldova 2002-2003”.

Culturile cerealiere rămân a fi preferate de către populația localităților cercetate, ele fiind cultivate în 97,7% din gospodăriile cercetate. Aceasta se explică, pe de o parte, prin tradiția cultivării cerealelor și preferințele populației pentru aceste culturi cu o întrebuințare variată, dar și prin cheltuielile de producție relativ mai mici.

Cantitatea de cereale reprezintă un etalon al securității alimentare a familiei rurale din cel puțin două considerente: consumate direct ele asigură jumătate din aportul de energie necesară

omului, iar în mod indirect asigură o parte considerabilă din cealaltă jumătate sub formă de carne, lapte, ouă, unt etc. Un alt argument ține de faptul că cerealele sunt puțin perisabile și pot fi stocate pentru a asigura rezerva de hrană până la recolta viitoare sau chiar de la un an la altul.

Cu toate că țăranii adună cantități considerabile de produse agricole în gospodărie, ei apreciază în proporție de circa 50%, că familiile lor sunt îndestulate parțial cu produse agricole obținute în sectorul particular (figura 18).

Sursa: calculat în baza datelor sondajului realizat în cadrul proiectului „INTAS”.

Figura 181. Gradul de îndestulare a familiilor cu produse agricole obținute în sectorul particular, (%)

În ceea ce privește structura culturilor cerealiere, porumbul rămâne a fi cultura dominantă, fiind urmată de grâu, ovăz, orz.

Deși fructele și legumele sunt incluse în sistemul de culturi în 94% din gospodării, ele asigură doar consumul sezonier și conservarea pentru sezonul rece. Ponderea gospodăriilor care cultivă plante tehnice este de 25% (floarea soarelui – 71% din gospodării). Regiunea de Nord se caracterizează printr-o pondere mare a gospodăriilor ce cresc cartofi, regiunea Centrală – vița-de-vie destinată, în mare parte, comercializării.

În ceea ce privește creșterea animalelor în gospodăriile rurale, populația preferă păsările, porcinele, ovinele, caprinele și vitele mari cornute. Ponderea gospodăriilor care cresc cel puțin o specie de animale este în creștere. Crește efectivul mediu pe o gospodărie, în special s-a majorat cu mult numărul ovinelor și caprinelor de 2,2 ori (2002 față de 1994). A crescut cu mult numărul cabalinelor, iepurilor, albinelor, creșterea fiind semnificativă pentru rasele care asigură consumul

natural în gospodărie și tracțiunea animală (anexele 20-22). De asemenea, o evoluție dinamică au avut-o și speciile ale căror produse au avut cereri constante pe piață.

Analizându-se numărul de culturi și rase de animale ce revin unei gospodării, constatăm două trăsături specifice gospodăriei rurale: pe de o parte, cultivarea unui număr mare de culturi pe loturile din gospodăria auxiliară, în care asigurarea autoconsumului este o prioritate și numărul limitat de culturi pe terenurile din extravilan. Dar și aici nu este vorba de o specializare orientată către piață, ci de posibilitățile reduse financiar, care, până la urmă, tot consumului natural sunt destinate.

Cantitatea depozitată este în strânsă legătură cu mărimea cotei echivalente de teren agricol ce revine unei gospodării. Țăranii împroprietăriți au cantități considerabile de produse agricole, cea mai mare parte fiind destinată consumului personal. Această atitudine de creare a rezervelor are și o explicație de ordin psihologic. Având venituri mici, populația se teme de sărăcie și foame, rezervele asigurându-i o încredere în ziua de mâine. Astfel, datele unor studii arată că populația rurală, în proporție de 60%, se teme de sărăcie și 1/3 de foame [80, p. 70]. Consecințele foametei din perioada postbelică, se pare are rădăcini adânci în mentalitatea populației vârstnice, fiind obsedată în permanență de acest flagel. Mentalității agrare a comunității rurale îi este caracteristică „etica supraviețuirii” - una dintre principalele preocupări fiind cea de protecție a familiei de foame [85, p. 76]. Pentru țăran, cel mai sigur lucru este de a pregăti individual proviziile de care are nevoie. Beciul și podul plin este un semn de mândrie pentru el, chiar dacă va consuma o parte mică din cantitatea depozitată. Statul trebuie să cointereneze proprietarii terenurilor agricole, să încheie contracte, să subvenționeze agricultura pentru a-l determina pe țăran să depășească mentalitatea veche, să lucreze pentru piață, aceasta asigurându-i și o creștere a bunăstării lui. Țăranul trebuie învățat nu numai să fie stăpân pe pământul lui, dar și pe rezultatele muncii sale.

Sub aspectul practicilor de alimentație, ca parte integră a modului de trai, s-au conturat mai multe fenomene. Atât pentru familia urbană, dar îndeosebi pentru cea rurală sunt frecvente practicile de producere a alimentelor în condiții casnice (tabelul 41).

Tabelul 41

Originea alimentelor consumate la domiciliu, (%)

Proveniența	carne, pește	ouă	lapte	brânză	cartofi	pâine	cereale	fructe	legume	uleiuri, grăsimi
Piața	55,7	40,2	41,8	45,6	53,1	14,5	64,7	41,1	48,9	74,9
Magazin	6,5	3,5	17,0	8,7	0,6	49,1	22,3	0,6	1,2	13,1

Producție domestică	45,4	48,7	27,2	27,5	47,6	30,2	7,3	51,6	55,1	19,9
Donare	11,9	12,0	12,9	12,8	8,6	2,6	5,7	18,0	9,7	8,4
Plata în natură	1,0	0,5	1,1	0,5	3,0	6,8	8,5	2,4	1,4	8,1

Sursa: *Starea de nutriție în Republica Moldova, UNICEF Moldova. – Chișinău, 2002, [124, p. 23].*

Datele tabelului 41 ne permit să tragem câteva concluzii:

- Producerea alimentelor (hranei) în condițiile casnice este o practică întâlnită atât la familiile rurale, cât și la cele urbane. La circa 80% din familiile rurale, carnea, ouăle, fructele, cartofii provin din gospodăriile individuale;

- Rolul pieței ca sursă de aprovizionare cu produse de consum alimentar se încadrează în limitele de 40-70%. Cea mai mare pondere aici o dețin familiile din orașe și din zonele periurbane;

- Tradițională pentru familia moldovenească este solidaritatea la nivelul rudelor, vecinilor, prietenilor în ceea ce privește „donarea produselor” (7-15%). Aceasta se realizează fie prin schimbul produselor alimentare (barter) sau donarea fără recompensă.

O altă particularitate a consumului alimentar în Republica Moldova este consumul sezonier al produselor agricole, caracterul sezonier fiind mult mai accentuat în mediul rural, unde condițiile de trai sunt legate, pe de o parte de ritmul lucrărilor agricole, dar și de anumite tradiții și obiceiuri care-și pun amprenta asupra caracterului consumului. Această particularitate reiese, pe de o parte, din ponderea mare a autoconsumului care are, în esență, un caracter sezonier, dar și de veniturile mici ale populației care nu sunt suficiente pentru procurarea unor produse agricole în tot cursul anului, prețurile fiind mai mari în perioada rece a anului. În special este vorba de consumul fructelor și legumelor, majoritatea având o durată mică de păstrare. Astfel, produsele agricole valoroase din punct de vedere nutritiv sunt valabile pentru consum o perioadă scurtă a anului, urmând, în continuare, așteptarea recoltei viitoare. Pentru cea mai mare parte a populației rurale cu venituri mici, consumul fructelor și a legumelor în sezonul rece este un lux și nu o necesitate în condițiile unui regim normal, sănătos de alimentație. Doar 12% din respondenți au indicat consumul permanent al fructelor și 25% al legumelor (figura 20).

Pentru sezonul rece, populația recurge la conservarea unei cantități mari de legume și fructe, care, parțial, suplinesc lipsa lor în perioada rece a anului. Astfel, 98% din totalul familiilor chestionate conservă fructe și legume, în medie, câte 118 de borcane la o familie (tabelul 39). Pregătirea proviziilor pentru iarnă este o preocupare nu numai a populației rurale, dar și pentru o mare parte a populației orășenești, exceptând categoriile cu venituri mari. Pe de o parte, pregătirea

rezervelor în condiții casnice compensează capacitatea scăzută de cumpărare a populației, dar, dacă luăm în considerație volumul de timp cheltuit pentru pregătirea acestor rezerve, cât și pierderea conținutului nutritiv al alimentelor pregătite în condiții casnice, acest fenomen nu are justificare, fiind un vădit semn al subdezvoltării. Energia consumată ar putea fi canalizată în alte scopuri, desigur pentru aceasta e nevoie de o creștere a veniturilor populației.

Sezonalitatea în prelucrarea și depozitarea unor produse agricole își spune cuvântul și asupra intensității consumului altor produse (zahăr, ulei vegetal etc.) (tabelul 42).

Tabelul 42

Volumul vânzărilor cu amănuntul ale principalelor produse alimentare pe trimestre, (%)

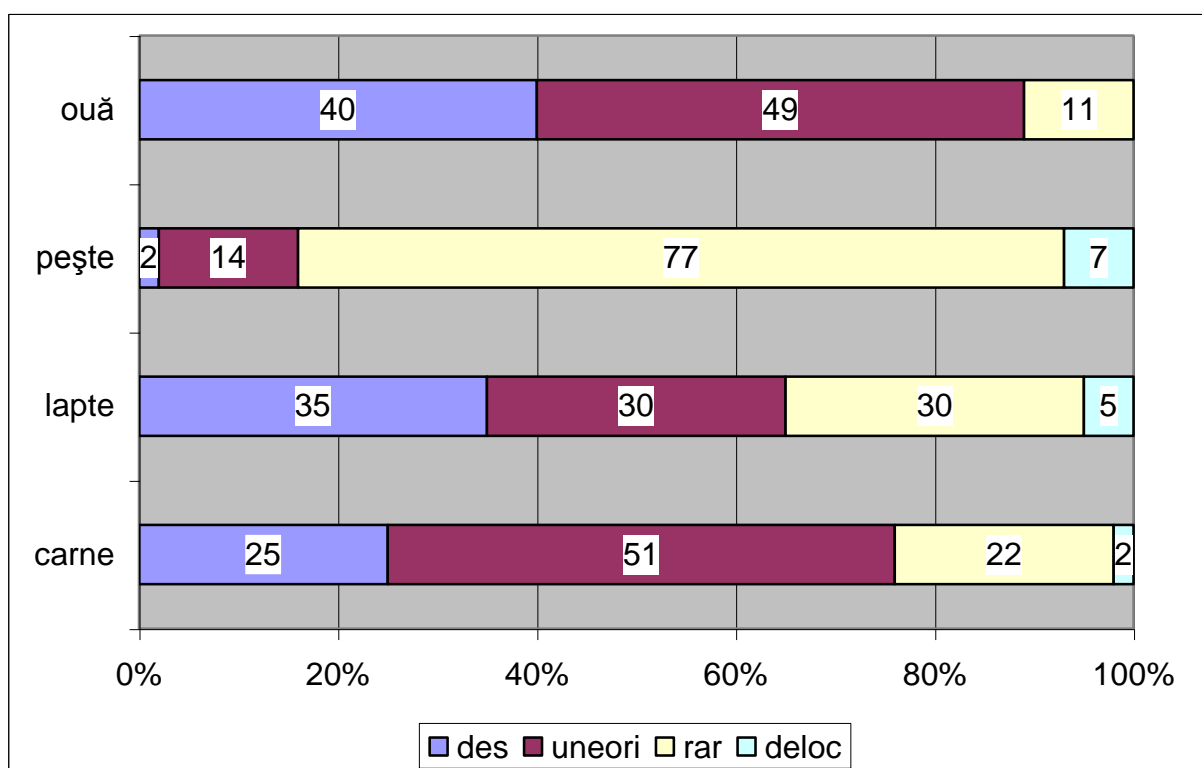
Denumirea produsului	Anual	Consum trimestrial:			
		I trimestru	II trimestru	III trimestru	IV trimestru
1. Carne și produse din carne	100	27,5	18,3	22,4	29,8
2. Pește	100	23,4	25,5	24,5	28,6
3. Ulei vegetal	100	14,2	25,8	32,6	27,4
4. Lapte și produse lactate	100	23,7	26,3	26,2	23,8
5. Zahăr	100	11,7	16,3	41,5	30,5
6. Pâine și produse de patiserie	100	20,9	20,5	29,4	29,2
7. Fructe și legume	100	2,6	4,0	56,4	37
8. Vin	100	25,4	26,3	29,5	18,8

Sursa: prelucrare după datele Departamentului de Statistică și Sociologie, 2001.

Din datele tabelul 42, putem concluziona că consumul unor produse alimentare realizate prin rețeaua comercială are un caracter pronunțat sezonier. Aceasta, în primul rând, se referă la consumul zahărului și a uleiului vegetal, folosite pe larg în conservarea fructelor și a legumelor. Acest fapt este valabil și pentru consumul fructelor și legumelor în stare proaspătă, a vinului etc., care sunt compensate de consumul intens în gospodăria individuală. Cele mai mari fluctuații în consumul alimentelor le au fructele și legumele, iar cele mai mici le au alimentele de bază: pâinea și laptele.

Consumul alimentar al populației se află în strânsă dependență și de tradițiile etno-culturale. Valorile tradiționale sunt menținute și de preocupările intense în rândul populației pentru caracterul alimentar. Structura consumului alimentar nu se modifică atât de rapid, fiind unul mai conservativ. Elementele noi penetrează atât în consumul curent, cât și în cel cu caracter festiv, ele fiind aduse ca elemente de împrumut prin intensificarea mobilității populației, prin lărgirea relațiilor comerciale ale țării cu cele mai „exotice” state ale lumii. O influență mare asupra diversificării consumului o au

sursele mediatice, de care omul contemporan a devenit dependent. Propagarea prin intermediul acestor surse a unui mod de viață sănătos, publicitatea făcută la tot felul de produse și rețete culinare contribuie la standardizarea consumului alimentar. Contrar acestei tendințe tot mai pronunțate, putem identifica anumite particularități ale consumului pentru principalele etnii conlocuitoare în republică, comparând rețetele culinare obișnuite și cele folosite la anumite festivități. Studiul socio-geografic al consumului alimentar a arătat că preferințele gastronomice ale populației diferă pe zone geografice. În consumul produselor de origine animalieră se constată deosebiri ce reflectă obiceiurile naționale. Astfel, în regiunea de Sud a republicii, în care creșterea ovinelor este o îndeletnicire tradițională, consumul brânzei de oi, a cărnii de ovine este cu mult mai mare decât în celelalte regiuni. Carnea de pasăre este preferată în toate regiunile republicii, numărul păsărilor pe o gospodărie fiind în creștere. Totodată, trebuie remarcat faptul că sacrificarea animalelor în gospodăriile rurale se face în cea mai mare parte la sărbători sau cu anumite ocazii, consumul de carne fiind unul foarte scăzut. Studiul pe teren a confirmat această poziție (figura 19).

Sursa: prelucrare după datele sondajului „Modul de trai al populației Republicii Moldova 2002-2003”.

Figura 19. Frecvența consumului produselor de origine animală, (%)

Tradițiile și obișnuințele nutriționale din țară sunt și rezultatul influențelor altor țări. Trăsăturile specifice ale alimentației se evidențiază mai ales la mesele festive sau în preferințele

gastronomice, dar unele elemente de fond se regăsesc și-n obiceiurile alimentare zilnice, repartitia inegală a cantității de alimente la cele câteva mese. Bucătăria noastră a fost influența de-a lungul timpului de tradițiile culinare ale țărilor cu care s-au întreținut legături mai strânse. De la bucătăria rusească am preluat vodca (ea fiind consumată în prezent de 78% dintre consumatorii de băuturi alcoolice), colțunașii, borșul rusesc, salatele orientale, sosurile cu smântână etc. De la bucătăria orientală prin filiera bulgară sau găgăuză s-au adăugat orezul (pilaful), halvaua etc. În prezent, pe larg se întâlnesc și influențe ale bucătarilor din Occident, aceasta urmând a fi prezentate într-un studiu aparte.

În ceea ce privește consumul de băuturi alcoolice, populația tradițional preferă vinul. Circa 80% din populația republicii consumă vin și alte băuturi tari preparate în condiții casnice (tabelul 45). Datele sondajelor recente arată, că ponderea populației adulte consumatoare de băuturi alcoolice este de 77% și că doar 2% din populația adultă rurală și 7% urbană nu le consumă. Vinul este preferat de către 96% din numărul consumatorilor de băuturi alcoolice și doar 4% din consumatorii produselor alcoolice nu consumă vin. Vodca și alte băuturi tari sunt întrebuințate de 78% din consumatorii de băuturi alcoolice, dintre care 88% - bărbați și 68% - femei. Este în creștere și ponderea băutorilor de bere – 72,2% dintre consumatorii de băuturi alcoolice [101].

O particularitate a consumului alimentar este diferențierea în două regimuri de alimentație, ele fiind consemnate în toate timpurile: alimentele de fruct și cele de post. Această particularitate a consumului este menționată în studiile de populație ale teritoriului dintre Nistru și Prut, în special, de către I. Claudian [125], N. Iorga [126], L.C. Berg [127], N. Enciu [94] etc., ca dovadă a apartenenței noastre la civilizația Ortodoxă. Chiar și în epoca de tristă faimă, populația, deschis sau pe ascuns, a ținut la tradiția creștinească, inclusiv prin regimul alimentar de post. Postul nu este un regim alimentar pentru categoria săracă a populației, așa cum înclină să creadă unii, dar o restricție temporară față de alimentele de origine animalieră, regim susținut de un număr tot mai mare de populație, fie din convingeri religioase, de sănătate sau de altă natură. Ideea este susținută de tot mai mulți savanți nutriționiști, care recomandă rețete de post pentru menținerea unei stări bune de sănătate. În sondajul realizat, la întrebarea „În ce măsură respectați cele 4 posturi?” circa 20% din respondenți au răspuns „deplin” sau „în mare parte”, 71% - „parțial” și doar 10% au dat un răspuns negativ.

Actualmente, regimul alimentar de post este susținut nu numai de populația vârstnică dar și de un număr în creștere de tineri. Postul poate fi considerat și ca un element important al educației, desigur, în cazul în care sănătatea permite acest lucru. Ca dovadă a faptului că regimul alimentar de post este respectat de un număr tot mai mare de populație servește și creșterea vânzărilor de fructe și legume, leguminoase pentru boabe în perioada postului. Prin diversificarea sortimentului de

produse fabricate din soie, spre exemplu, numărul consumatorilor s-a lărgit cu mult. Principala firmă producătoare de alimente din soie „Agromix-77” și-a mărit considerabil vânzările în ultimii ani, acestea crescând cu 300-500% în perioada postului, față de cea obișnuită. Propagarea unui mod de viață sănătos, printr-o alimentație corectă și diversificată, este atribuția tuturor instituțiilor statului, sănătatea populației fiind o prioritate națională.

Nivelul și structura consumului alimentar depind, în mare măsură, de nivelul veniturilor. Pe fondul unor venituri mici în structura cheltuielilor de consum ale gospodăriilor din mediul rural, în special bănești, poziția principală o dețin cheltuielile pentru produsele alimentare. În literatura de specialitate, s-au elaborat numeroase tipologii de consum, în funcție de ponderea cheltuielilor alimentare și bugetul unei familii (tabelul 43).

Tabelul 43

Tipologii de consum în dependență de cheltuielile alimentare din buget, (%)

Tipologii de consum	Ponderea cheltuielilor alimentare în bugetul gospodăriei	Ponderea cheltuielilor nealimentare în bugetul familiei
1. Consum de subzistență	80	20
2. Consum foarte scăzut	70	30
3. Consum scăzut	60	40
4. Consum moderat	50	50
5. Consum echilibrat	40	60
6. Consum ridicat	30	70
7. Consum foarte ridicat	20	80

Sursa: Mircea Bulgaru „Dreptul de a mânca”, Ed. Economica, București 1996, p.107.

Procurarea produselor alimentare solicită cea mai mare parte din cheltuieli atât pentru populația rurală, cât și pentru cea urbană (tabelul 44).

Tabelul 44

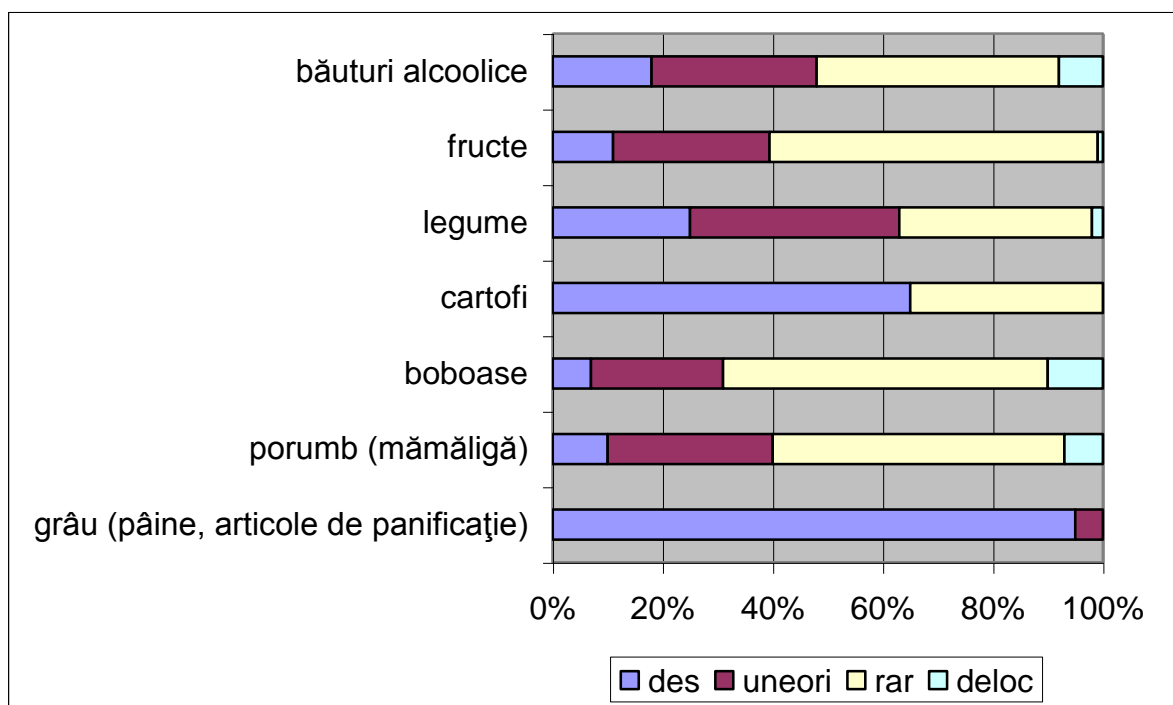
Cheltuielile de consum pentru produsele alimentare, (%)

	Anii	Total gospodăriei	Gospodării pe medii:	
			urban	rural
Cheltuieli de consum: din care pentru alimente	1985	48,6	42,1	55,1
	1990	34,5	30,5	38,5
	1998	63,7	60,4	77,6
	1999	64,7	55,6	73,3
	2000	63,9	55,1	71,9
	2001	60,4	53,1	65,9
	2002	58,4	50,4	64,8
	2003	60,0	55,1	64,9

Sursa: datele DSS; *Anuarul Statistic al Republicii Moldova*, 2002, 2003; *Moldova în cifre. Culegere succintă de informații statistice.* – Chișinău 2003.

Datele statistice ne permit să concluzionăm că cheltuielile populației pentru consumul alimentar sunt foarte mari, ceea ce denotă limitarea resurselor financiare ale populației și un nivel

scăzut al consumului (tabelul 44). Cu toate că se conturează tendința de micșorare a acestor cheltuieli, ele rămân foarte mari în comparație cu cele din statele europene. În condițiile unei stratificări sociale a populației, situația în familiile cele mai sărace este și mai deplorabilă. Astfel, raportul dintre prima quintilă, cea mai rău asigurată, și a cincea, cea mai bine asigurată, e de 20,8% [145, p. 118]. Sortimentul produselor alimentare consumate în familiile sărace este disproporționat, pâinea și legumele acoperind cea mai mare parte a rației zilnice de consum (fig. 20).

Sursa: prelucrare după datele sondajului „Modul de trai al populației 2002-2003”.

Figura 20. Frecvența consumului produselor de origine vegetală în gospodăriile rurale ale Republicii Moldova (%)

Informația statistică, precum și studiile pe teren atestă o scădere a cantității de produse consumate, ele fiind mult sub norma de alimentare normală (tabelul 45).

Tabelul 45

Consumul mediu anual al unor produse alimentare, în intervalul 1970 – 2002

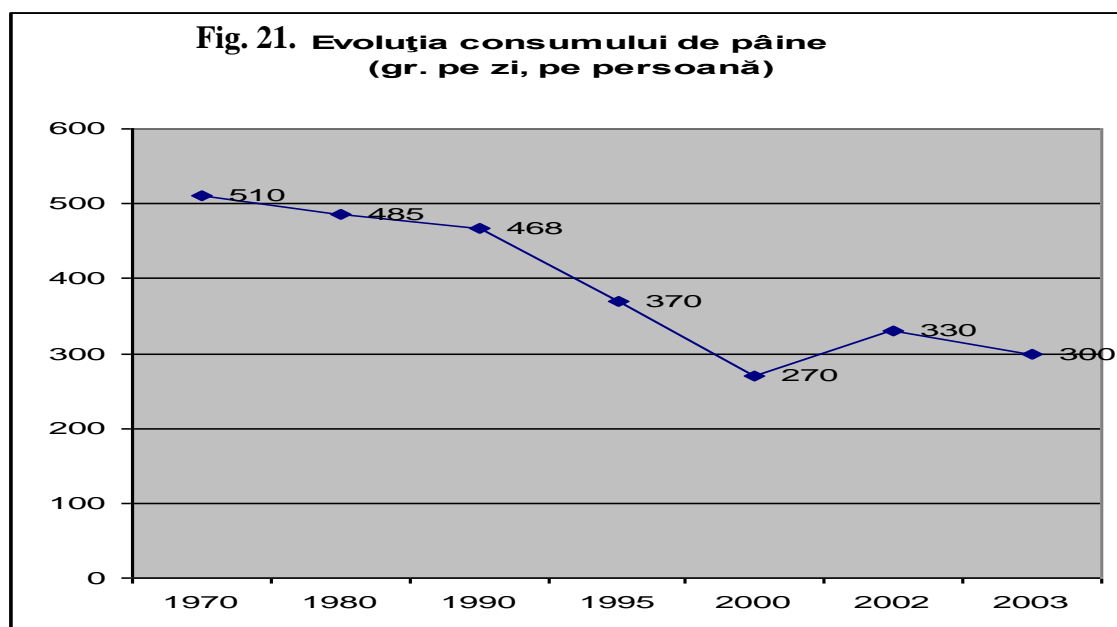
	1970	1980	1990	1995	2000	2002	Consumul produselor alimentare pe medii, 2002	
							urban	rural
1. Carne și produse din carne (echivalent carne) (kg)	35,0	49,0	58,0	23,0	23,9	26,6	23,2	29,9
2. Lapte și produse din lapte (l)	172,0	265,0	303,0	165,2	120,6	145,0	142,0	161,0
3. Pește și produse din pește (kg)	12,4	13,9	12,0	2,0	3,5	5,8	7,6	4,6
4. Ouă (bucăți)	147	203	203	107	158	154	152	156
5. Zahăr (kg)	32,8	47,0	48,9	21,0	8,0	13,6	14,3	13,2
6. Ulei vegetal (kg)	10,8	10,0	14,1	8,0	6,4	7,5	11,1	6,5
7. Cartofi (kg)	75,0	75,0	69,0	67,8	53,2	67,7	63,0	69,7
8. Fructe, pomușoare (kg)	59,0	44,0	79,0	59,7	23,8	35,0	32,0	37,3
9. Pâine și produse de panificație (pâine echivalent făină, crupe) (kg)	187,0	177,0	171,0	135,0	100,5	120,5	104,3	129,1

Sursa: *Anuarul Statistic al Republicii Moldova 2000, 2003; studiul BGC, DSS 2002.*

Din datele tabelului 45, putem trage unele concluzii cu privire la evoluția consumului alimentar al populației în perioada 1970-2002. În acest interval de timp analizat, pot fi diferențiate două subperioade: 1970-1990 și 1990-2002. Prima coincide perioadei economiei centralizate, în apogeul ei de dezvoltare, în care are loc o creștere constantă a consumului la toate categoriile de produse, cu excepția cartofului, a pâinii și produselor de panificație, care au înregistrat un ușor declin în consum cu 8%, respectiv – 9%, ceea ce se explică prin îmbunătățirea relativă a consumului alimentar al populației. În această perioadă creșterea cea mai mare o înregistrează consumul de pește, carne (165%), lapte și produse din lapte (176%). În intervalul anilor 1990-2002, asistăm la un declin a consumului alimentar, în ultimii ani fenomenul atingând niveluri foarte scăzute, încât se poate vorbi fără exagerare despre o „înfometare a populației”. Deteriorarea consumului atât ca nivel, dar mai ales ca structură, reflectă tendința de declin a economiei naționale, declin întreținut atât de prăbușirea industriei, cât și de ineficiența reformelor în agricultură.

O altă concluzie ce se impune: în intervalul analizat, grupele de produse care atestă un nivel de viață ridicat, au scăzut în consum cel mai mult (carnea, peștele, fructele, pomușoarele), iar cele care se regăsesc, în general, în structura consumului de calitate inferioară au scăzut, dar nesemnificativ (cerealele, cartofii, pâinea). Pâinea rămâne a fi produsul alimentar principal. Diversificarea consumului a limitat parțial consumul de pâine, dar ea rămâne, în continuare, a fi hrana principală a celei mai mari părți a populației. Scăderea cantității de pâine consumată în intervalul 1990-2002 se

datorează mai mult scăderii veniturilor și a nivelului de trai decât diversificării.

Sursa: calculat în baza datelor DSS.

Reducerea nivelului de consum al produselor alimentare a influențat negativ asupra valorii energetice și componenței substanțelor nutritive ale rației alimentare al populației țării (tabelul 46).

Tabelul 46

Consumul alimentar exprimat în calorii și factori nutritivi

Anii	Calorii	Proteine		Raportul dintre proteine, lipide, glucide
		vegetale	animale	
1997	2112	76	24	1 : 1,1 : 5,5
1998	1980	79	21	1 : 1,02 : 5,6
1999	1918	76	24	1 : 1,1 : 4,4
2000	1723	76	24	1 : 1,06 : 5,6
2001	1830	75	25	1 : 1,8 : 5,2
2002	2154	82	18	1 : 1,2 : 5,7

Sursa: Calculat în baza datelor DSS, Anuarul Statistic al Republicii Moldova, 1997, 2000, 2002; Aspecte privind nivelul de trai al populației I. – Chișinău, 2004, p. 76.

Datele din tabel indică o înrăutățire a consumului atât sub raport cantitativ, cât și calitativ. În conformitate cu recomandările FAO/OMS, raportul de consum al proteinelor, lipidelor și glucidelor trebuie să constituie 1 : 1 : 4, iar media de consum pe cap de locuitor stabilit de FAO e de 2500 kcalorii. În Republica Moldova, această corelație e mult sub nivelul pragului stabilit de FAO. Rațiile alimentare rămân deficitare în proteine, în mod special în cele de origine animală, iar lipidele și mai ales glucidele depășesc normele recomandate. Consumul celor mai valoroase

produse alimentare are loc doar în timpul sărbătorilor. O deosebită îngrijorare provoacă nivelul extrem de scăzut al puterii calorice care s-a apropiat periculos de nivelul 1600 kcal/loc./zi – limită, după care apare riscul existenței umane. Această situație poate avea consecințe negative de lungă durată pentru activitatea vitală a populației. Ponderea mare a glucidelor din totalul kaloriilor, reflectă unele deprinderi alimentare specifice ale populației cu privire la derivatele din cereale. În concordanță cu nevoile specifice diferitelor categorii de populație, se impune asigurarea unor proporții corespunzătoare pentru proteine, vitamine și alte săruri minerale. Deseori, deprinderile și obiceiurile de consum alimentar ale populației rurale vin în contradicție cu normele de nutriție recomandate de specialiști.

§ 3.4 Consumul informațional

Societatea contemporană mai este numită și una informațională, iar cunoștințele și informația reprezintă resurse importante pentru dezvoltare. Mediul informațional, aflat într-o continuă diversificare are o influență din ce în ce mai puternică asupra diferitor laturi ale vieții economice, politice, sociale, culturale. Informația a devenit pentru om o necesitate vitală. Acest fapt a determinat schimbări profunde în viața și psihologia umană. Nivelul de dezvoltare al societății contemporane poate fi determinat și după nivelul consumului de informație. Astăzi, a fi sărac, este echivalent cu a nu poseda informație. Cu afirmarea tot mai insistentă a principiilor democratice, crește în mod sigur necesitatea de informare a oamenilor. Într-o societate democratică există interesul de a atrage cât mai pe larg segmentele de populație în luarea deciziilor importante, de a le impune în procesele politice, sociale, economice. Populația, având acces la informare sensibilizează și conștientizează principalele evenimente și fenomene din societate, participând direct sau indirect la luarea deciziilor, influențând factorii de decizie. În cele totalitare puterea politică, financiară este cointereseată de a ține publicul cât mai departe de cunoașterea situației obiective pentru a o putea mai ușor manipula [128, p.7].

Integrarea comunităților umane, socializarea lor se realizează prin comunicare, prin accesul la informație și transmiterea ei. Nu întâmplător, gradul de acces la informație a populației, nivelul de libertate a presei scrise și electronice, precum și calitatea mediului informațional reprezintă un criteriu de apreciere a nivelului de dezvoltare a statelor lumii. În acest sens, modul de trai al populației este marcat de „consumul informațional” care se realizează pe mai multe căi: prin comunicarea interpersonală, prin sistemul de instruire și educație, prin mijloacele de informare în masă etc. Fiind în contact permanent cu mediul informațional, populația este marcată în atitudini, comportamente, care la rândul-i influențează mai multe laturi ale vieții. Viața cotidiană, cu toate componentele sale, este influențată direct sau indirect de nivelul și calitatea informației primite și deținute. Informarea reprezintă un „fapt social care influențează considerabil societatea și personalitatea” [129, p. 17]. Informația în cele mai diverse forme de prezentare și difuzare (cărți, mass-media, mijloace electronice) face parte din ambianța cotidiană a omului la acest început de secol. Viața populației în particular sau a comunităților umane în general este influențată puternic de fluxul de informație recepționat, începând cu cele mai simple mijloace de comunicare și terminând cu cele mai sofisticate. Modul de trai, în acest sens, comportă schimbări în toate componentele sale, chiar dacă aceasta se întâmplă lent și nu poate fi supus cercetării directe.

În prezent toate componentele vieții și activității au un aspect informațional. Impactul societății informaționale asupra vieții personale și cea a comunităților umane este din ce în ce mai

puternică. Comportamentul și mentalitatea populației în mare măsură reprezintă expresia gradului de informare și cunoaștere. Sunt de necontestat efectele benefice ale comunicării mediatice atât în relația cu autoritățile statului, la locul de muncă dar și în viața cotidiană (odihnă, distracție, instruire, cunoaștere). Formarea societății informaționale reprezintă una din strategiile de dezvoltare a statelor lumii.

Ținând cont de creșterea importanței informării populației sub diferite forme, în condițiile constituirii unei societăți informaționale, am considerat necesar includerea acestei componente în studiul modului de trai.

Obiectivele propuse în realizarea acestui studiu:

- evidențierea particularităților modului de trai ale populației Republicii Moldova, ținându-se cont de impactul pe care îl are consumul informațional asupra lui;

- stabilirea formelor de manifestare ale comunicării populației și gradul de influență asupra felului de a fi, de a lua decizii, precum și-n formarea atitudinilor, opțiunilor, comportamentelor;

- gradul de „conectare” a populației la mediul informațional existent, în mare parte, făcându-se abstracție de calitatea informației;

- stabilirea rolului comunicării în formarea opiniilor și atitudinilor, elucidarea interacțiunii dintre mass-media și mentalitatea populației, comportamentul spațial;

- probarea anumitor indicatori sintetici pentru a defini starea societății informaționale în formare, comparând-o cu cea a țărilor vecine etc.

În calitate de suport informațional au servit statistica oficială oferită de DSS, Ministerul Transporturilor și a Comunicațiilor, paginile Web de pe Internet, precum și informația obținută în rezultatul studiului sociologic pe teren.

Este apreciată măsura în care cunoașterea influențează viața umană. Prin includerea unui număr tot mai mare de cetățeni în circuitul informațional se pune baza dezvoltării societății bazate pe cunoștințe și cultură. Relațiile dintre membrii unei comunități depinde în mare măsură de nivelul comunicării. Condiția zilnică a membrilor unei comunități o constituie comunicarea, influențând toate sferile de activitate umană atât la scara individuală, cât și socială, constituind „țesutul organizării sociale” [130, p. 304]. Contactul cu membrii societății este foarte important în special pentru populația rurală, anonimatul aici practic este exclus. Foarte adesea acesta este unicul mijloc de transmitere și recepționare a informației, de împărtășire a ideilor, a schimbului de valori, de influență. Astfel, la întrebarea sondajului „Indicați sursa de informare după importanță” majoritatea respondenților au indicat că televiziunea și radioul rămân în continuare sursele principale de informare ale populației, iar presa și instituțiile culturale din localitate sunt apreciate ca cele mai

puțin importante. Reprezentanții cultelor religioase netradiționale – „sectanții”, au indicat într-o proporție mult mai mare rolul instituțiilor culturale, ca sursă de informare de bază. Consătenii și persoanele informate, ca sursă de informare, ocupă o poziție intermediară în această ierarhie (figura 22).

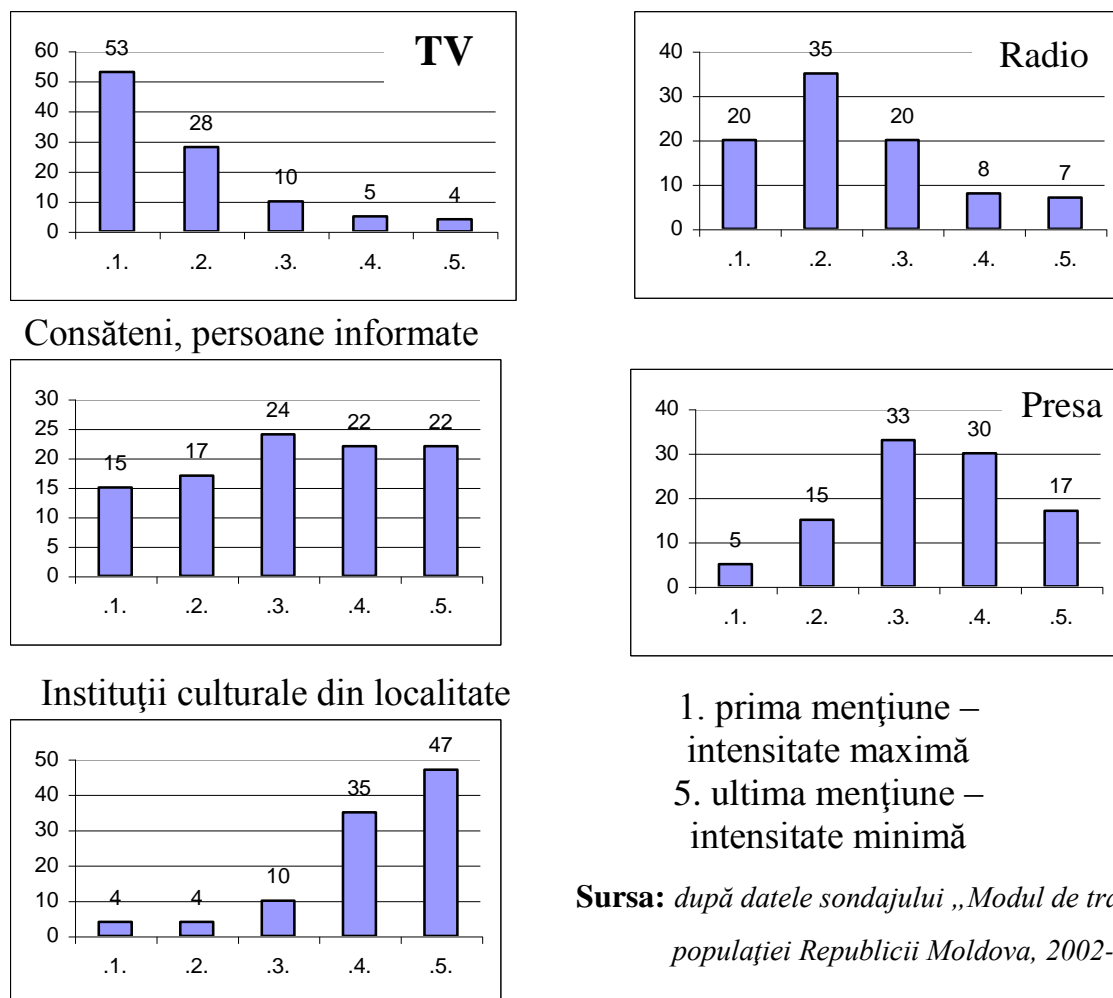

Figura 22. Sursele de informare ale populației după importanță (% din totalul respondenților)

Conform datelor sondajului, populația consideră televiziunea ca principalul mijloc de informație, primele două poziții (pe o scară convențională de la 1 – 5 în descreștere după importanță) fiind apreciate de 81% din respondenți, radioul ocupând poziția a doua cu 55%, consătenii, persoanele informate – 32%, presa – 20% și instituțiile culturale din localitate apreciate de doar 8% din respondenți.

Apariția mijloacelor de comunicare în masă și accesul tot mai larg la ele, limitează importanța comunicării interpersonale (de vecinătate, serviciu). Datele studiului au arătat, că practic

au dispărut așa forme de comunicare tradițională pentru mediul rural cum ar fi șezătorile, clăcile, fiind înlocuite cu mijloacele de informare în masă (televizorul, radioul, presa). În 90% din localitățile cercetate nu sunt consemnate aceste forme vechi ale comunicării și contactului dintre oameni, apreciate de oameni în vârstă ca o formă bună de cunoaștere, petrecere a timpului liber, afirmarea în societate. Relațiile bune între vecini, care presupun și comunicare, sunt consemnate în peste 90% din familiile cercetate, 6% - au indicat „indiferente”, această pondere fiind mai mare în localitățile periurbane 7-11% și doar 1-5% din respondenți le-au apreciat ca „rele” și „nu se înțeleg între ei” (figura 23).

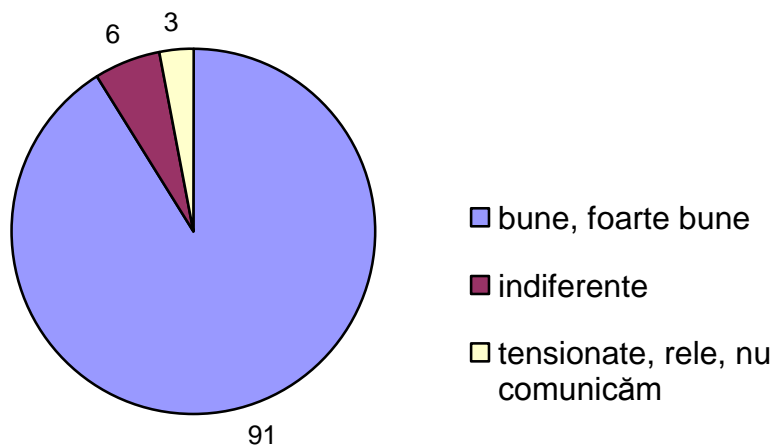

Figura 23. Care sunt relațiile cu vecinii?, %

Dimensiunea comunicațională într-o societate este dictată și de exigențele societății informaționale, care oferă noi dispozitive de interconectare umană, imprimând noi parametri procesului de comunicare publică. Tot mai mulți cetățeni se consideră îndreptățiți să fie informați și să înțeleagă informația comunicată. Consumul informațional, care reprezintă o parte integră a vieții umane tinde spre o diversificare a surselor informaționale și spre atragerea unui număr tot mai mare de consumatori. Rolul hotărâtor în sistemul comunicațional al populației îl au mijloacele mass-media. Sistemul mijloacelor de informare în masă constituie „expresia concentrată a proceselor economice, politice și spirituale” care se produc în societate [131, p. 127].

Modul de trai al populației este influențat direct sau indirect de sursele mass-media. Mass-media, în primul rând, înseamnă informare, care a devenit pentru omul contemporan o „foame continuă”; culturalizare - prin accesul la valorile culturale, înlăturându-se barierele culturale dintre mediile de trai, accesul către alte valori culturale fiind limitat; socializare – prin avalanșa de știri, cunoștințe, populația este la curent cu problemele, evenimentele ce au loc, asistă la desfășurarea lor. Tot mass-media educă, modelează opiniile, sensibilizează, transmite experiențe. În lipsa unor surse de divertisment, mijloacele media suplinesc parțial și această funcție. Printre sursele media, care se

prezintă ca o alternativă la agenții culturale tradiționali, o constituie *televiziunea*. La nivelul colectivităților investigate televiziunea îndeplinește principala funcție de informare și divertisment. Televizorul este indicat în peste 80% din respondenți ca sursa principală de informare. Acest lucru în egală măsură este apreciat atât de populația rurală cât și de cea urbană. Chiar dacă orașul oferă o mai mare diversitate de petrecere a timpului liber, populația preferă televizorul în detrimentul sălilor de concerte, teatru, cinema etc. Multe familii își structurează activitatea la domiciliu în corespundere cu programele televiziunii. Televiziunea servește drept mijloc de comunicare între membrii familiei. Tot ea a devenit una din principalele modalități de organizare a timpului liber, atât în zilele de sărbătoare, cât și în cele obișnuite. Efectele televiziunii asupra populației sunt apreciate în mod diferit de către specialiști. Fără a nega faptul, că acest mijloc de informare și culturalizare reprezintă un element indispensabil al civilizației contemporane, televiziunea produce și efecte negative asupra modului de trai prin „desconsiderarea propriei culturi, considerarea propriei societăți ca una inferioară, depărtarea de tradiții și sărbători naționale în fața unor activități mai moderne, mai amuzante” [130, p.141]. Nu putem să nu fim de acord cu această apreciere, cu atât mai mult cu cât populația din spațiul geografic al Republicii Moldova se află într-un spațiu informațional foarte eterogen. Piața audiovizualului se lasă dominată de „voci străine”, cele locale penetrând cu greu în mediul informațional. Către 1.01.2004 pe teritoriul Republicii Moldova erau înregistrate oficial 161 de instituții audiovizuale, inclusiv 45 de studiouri TV prin unde (eter), 35 posturi de radio și 81 de studiouri de TV prin cablu. Dintre acestea funcționau respectiv, respectiv, 38, 24 și 60, ponderea frecvențelor (canalelor) ce difuzau programe locale era de doar 30%. Raportul posturilor de radio și televiziune de limbă rusă difuzate pe teritoriul Republicii Moldova față de cele de limbă română e de 7:1 în favoarea celor rusești [132, p. 18]. În ceea ce privește preferințele populației pentru anumite programe TV sau postul de radio ele reflectă, în mare măsură, nivelul ofertei informaționale (tab. 47).

Frecvența vizionării posturilor de televiziune și a audierii posturilor de radio de către populația Republicii Moldova

Posturi	mereu		uneori		niciodată	
	urban	rural	urban	rural	urban	rural
TV, inclusiv:						
Moldova 1	26	76	42	12	32	12
ORT¹	62	52	30	27	8	20
România 1¹	22	33	38	44	40	23
Alte posturi TV	86	11	13	37	1	52
Radio, inclusiv:						
1. Radio Moldova	9	62	21	19	60	19
2. Posturile Rusiei	45	22	22	48	23	30
3. Posturile României	17	15	44	30	39	45
4. Antena C	11	56	51	24	28	20
5. Alte posturi	52	18	37	47	11	35

Sursa: calculat în baza datelor sondajului „Mod de trai al populației Republicii Moldova”.

Analiza datelor din tabel ne permite să tragem unele concluzii:

- Făcându-se abstracție de timpul petrecut în fața televizorului sau în recepționarea posturilor de radio, mijloacele audio-vizuale rămân a fi un factor foarte important în formarea conștiinței civice și naționale a populației din Republica Moldova. Ele reprezintă și un factor cultural important ce influențează viața populației în diverse aspecte ale ei;

- Influența mediatică străină se resimte tot mai mult. Mediul informațional străin are o influență mare asupra populației, o pondere considerabilă a populației preferă posturile de televiziune rusești: 62% din respondenții mediului urban și 52% din cel rural au indicat că urmăresc acest post de televiziune zilnic, și doar 22% din orașeni și respectiv 33% din săteni au indicat același lucru pentru postul de televiziune principal românesc România 1³. Dispersarea populației, în acest sens, are pe de o parte explicații obiective, dar ținând cont de faptul că mijloacele audiovizuale au o contribuție mare în formarea mentalității populației, putem să presupunem, că acest fapt poate fi motivul unor tensiuni în societate. O bună parte a populației alolingve trăiește cu problemele și viața altor state. Ei se identifică cu un grup etnic sau altul neavând un sentiment dezvoltat al cetățeniei acestui stat ceea ce reprezintă un impediment serios în integrarea socială și națională;

- În ceea ce privește televiziunea națională, ea este vizionată de un număr mai mic de cetățeni, în special din mediul urban, care au o mai mare alternativă de alegere a posturilor TV, pe de altă parte, dar și pentru ca „emisiunile Moldova 1 sunt de o proastă calitate”;

³ Ambele posturi ORT și România 1 au o acoperire aproape deplină pe teritoriul republicii

- Un rol important în formarea opiniilor, atitudinilor, mentalității îl are și radioul. Cu toate că, numărul celor care nu ascultă măcar unul dintre posturile de radio sau le ascultă „uneori” este destul de mare, preferințele și aici sunt împărțite atât pe medii de trai cât și pe structură a populației: etnică, etativă, gen. Posturile de radio rusești fiind difuzate pe larg pe întreg teritoriul republicii reprezintă opțiunea celei mai mari părți ale populației, posturile naționale fiind prerogativa băștinașilor din mediul rural;

- În condițiile actuale de criză pe multiple planuri, rolul mijloacelor audiovizuale ca ghid moral de conviețuire socială și ca factor al integrității teritoriale este foarte mare. În acest sens, este apreciabil efortul forurilor europene asupra transformării televiziunii și radioului din mijloace aservite puterii în mijloace publice ce ar corespunde normelor și principiilor democratice;

- Populația, în mare parte se află într-un spațiu al dezinformării sau al informării unilaterale, ceea ce reprezintă un pericol real pentru existența Republicii Moldova ca stat. Această „armă” a puterii urmează a fi neutralizată de societatea civilă, de partidele politice pro europene, transformând-o în una cu adevărat publică.

În ceea ce privește preferințele populației pentru presa scrisă ea este cu mult mai limitată decât mijloacele audio-vizuale. Cu toate că presa scrisă, în perioada de tranziție, a înregistrat o evoluție cantitativă considerabilă, numărul abonaților la ziare și reviste este foarte mic. Actualmente în Republica Moldova sunt înregistrate circa 300 titluri de ziare și reviste, din care 223 înregistrate în Chișinău și 71 în raioane [80, p. 98]. Localități întregi nu sunt abonate la vre-un număr al principalelor publicații editate în țară. Se știe însă că presa scrisă are un impact puternic asupra populației, fiind apreciată, de unii autori, ca „al patrulea mediu de viață” [133, p. 3]. Ziarele și revistele influențează un număr tot mai mare de oameni, fiind accesibil tuturor, venind în contact cu ei pe o durată mai lungă, depășind din acest punct de vedere chiar influența religiei asupra modului de trai [131, p. 156]. Rolul presei, în sistemul informațional a fost diferit. În anii 80 fiecărei familii îi revenea 4-5 publicații periodice, rolul presei scrise ca principală sursă de informație și de susținere a ideologiei era incontestabil [134, p. 8]. Actualmente tabloul informațional se schimbă în favoarea presei electronice, rolul principal revenind televiziunii. Tirajele ziarelor în anii 2000, comparativ cu perioada de până la 1990, s-au micșorat de 5 ori. Cu toate că, în perioada tranziției, mijloacele de informare au suferit schimbări cantitative și parțial calitative, nu se poate vorbi deocamdată despre spiritul independent al presei scrise, condiție obligatorie a unei societăți democratice. O parte considerabilă a publicațiilor editate în Republica Moldova se declară independente, în realitate dependența organelor de informare de partidele politice este mare. Din numărul total de ziare și reviste publicate 40% sunt de stat, 30% aparțin partidelor politice, iar restul

sunt în proprietate privată, și acestea deseori fiind aservite partidelor politice [135, p.135]. Pe lângă faptul, că populația citește puțin, ea mai este și privată de o informare imparțială, corectă, echidistantă ceia ce reprezintă un impediment serios în construirea unei societăți democratice. Aceasta ne-o demonstrează și analiza tirajelor principalelor ziare difuzate în Republica Moldova din ultimii ani (tabelul 48).

Tabelul 48

**Tirajele și vânzările principalelor ziare difuzate pe teritoriul Republicii
Moldova, în perioada 1999-2004**

	Tiraje la:				Vânzări în lunile:			
	01.01. 1999	01.01. 2000	01.01. 2003	31.05. 2004	ianuarie 2003	aprilie, 2003	ianuarie 2004	aprilie, 2004
1. Flux total (cotidian, săptămânal, complet)	5 000	5 433	45 309	34 433	3 914	2 526	6 401	8 489
2. Komunistul (varianta română, varianta rusă)	}12 000	949 7 104	4 307 14 025	7 737 15 363	1 037 9 436	}3 241	}7 960	}9 114
3. Timpul	*	*	9 155	9 476	6 070	1 324	4 276	5 986
4. Независимая Молдова (total)	14 900	6 492	5 680	5 522	6 231	1 155	5 450	4 793
5. Săptămâna	35 000	*	12 055	13 423	25 352	7 354	32 532	37 712
6. Literatura și Arta	10 442	36146	5 553	5 090	2 049	693	1 463	2 358
7. Jurnal de Chișinău	*	418	2 326	8 073	3 925	1 169	4 780	6 079
8. Комсомольская правда	*	12 069	6 521	11 216	89 793	17 817	98 918	11 393
9. Moldova Suverană	*	*	*	4 269	*	*	10 280	8 322

* lipsa datelor sau a tirajelor

Sursa: Prelucrare după datele Poștei Moldovei (secția operațiuni poștale); Ghid al surselor mass-media, Chișinău, 1999.

Datele tabelului ne vorbește despre faptul, că populația Republicii Moldova citește puțin, cauzele fiind multiple. Numărul relativ mic de abonați îl au, practic, toate ziarurile republicane. Chiar și ziarul cu cel mai mare tiraj „Flux total” (45 309 exemplare în 1.01.2003) cuprindea doar fiecare a 20-25 familie. Alte concluzii care se impun din analiza informației statistice, precum și a studiului sociologic sunt:

– Informația statistică încă nu reflectă preferințele reale ale populației. Tirajele sunt cel mai adesea mărite artificial, fiind susținute nu de interesul publicului pentru aceste ediții, ci mai degrabă de investițiile suplimentare de partid. Cele mai mari tiraje le au ziarurile de partid (Comunistul, Flux etc.) care își aduc contribuția financiară asupra abonării și difuzării ziarelor, tirajele lor având o creștere considerabilă în anii și lunile de petrecere a companiilor electorale;

– Alolingvii, ce locuiesc preponderent în orașe, preferă cumpărarea ziarelor decât abonarea lor, numărul cititorilor ziarelor de limbă rusă fiind mult mai mare. Mediul informațional

rusesc, atât al audio-vizualului, cât și al presei scrise, este unul care influențează consumatorul de informație din republică, aceasta influențându-le mentalitatea și comportamentul;

– Mass-media reprezintă barometrul sau indiciul evoluției sociale. În acest caz contează nu numai parametri cantitativi, dar și calitativi, ceea ce ar însemna ca presa scrisă să devină o componentă a societății civile și un element al societății politice. Comunicarea mediatică neangrenată în sfera puterii, reprezintă deocamdată mai mult o opțiune decât o realitate obiectivă;

– În ceea ce privește opțiunea populației pentru presa scrisă, în profil teritorial, se constată, că cu depărtarea de Chișinău preferințele față de ziarele de limbă rusă și ziarele politice cresc. Această situație s-a reflectat și asupra alegerilor parlamentare și locale, care considerăm că sunt și rezultatul gradului de informare al ei (anexele 23-25).

Ziarele de limbă rusă (editate în țară sau în afară) sunt preferabile celor românești. Aceasta ne-o demonstrează și sondajele de opinie. La întrebarea „Ce ziare și reviste citiți mai des?” în primele 10 menționate - 6 sunt rusești, 2 ziare ale puterii, 1 ziar al opoziției și doar un ziar pretins independent (tabelul 49).

Tabelul 49

Preferințele populației Republicii Moldova pentru presa scrisă, (%)

Ziare și reviste	Prima mențiune	A doua mențiune	A treia mențiune	Total
Комсомольская правда	23,4	13,1	5,3	41,9
Маклер	11,3	9,2	5,7	26,3
Săptămâna	14,4	6,7	2,5	23,7
Flux	8,9	7,1	3,2	19,3
Аргументы и факты	3,7	9,7	5,0	18,4
Шанс	3,3	4,7	2,9	11,0
Антенa	3,1	1,9	3,8	8,7
Независимая Молдова	1,9	2,8	3,9	8,7
Moldova Suverană	2,7	2,7	2,6	8,0
Коммунист	2,6	1,7	2,3	6,6
Тimpul	1,4	2,8	2,3	6,5
Труд	1,7	1,3	2,2	5,3
Jurnal de Chișinău	0,6	1,4	1,4	3,4
Sport Curier	1,6	0,6	0,3	2,4
Literatura și Arta	0,9	0,6	0,8	2,3
Sănătatea	0,8	0,8	0,5	2,2
Спрос и предложение	1,2	1,2	0,7	3,1
Capitala	0,6	1,0	0,5	2,1
Altele	13,6	9,6	7,0	30,8

Sursa: [http:// www.editor@ijk.iatp.md](http://www.editor@ijk.iatp.md)

La capitolul preferințele populației pentru presa scrisă, situația este similară preferințelor audiovizuale. Cauzele sunt multiple atât de natură obiectivă, cât și subiectivă, dar, în mare măsură, această situație ne permite să tragem câteva concluzii:

- Populația din obișnuință acordă preferință presei de limbă rusă, contrar celei românești, în special, aceasta se referă la populația urbană, care este cel mai activ segment de consumatori mass-media;
- Populația titulară, cu excepția intelectualilor, citește puțin, presa de limbă rusă fiind mai aproape mentalității lor. O bună parte din populația rurală nu a însușit nici până în prezent grafia latină, citind mai leger în limba rusă decât în română etc.;
- Publicațiile independente au un cost mai mare; pentru a supraviețui în condițiile economice dure, presa independentă a majorat prețurile de distribuire, ceea ce le face limitate consumatorului de informație cu venituri modeste.
- Un segment mare al populației nu cunoaște valorile pentru care pledează o publicație sau alta. La această concluzie s-a ajuns analizându-se răspunsurile sondajului sociologic. La întrebarea „Ce orientare au ziarele pe care le citiți?” circa 1/3 din respondenți au răspuns „nu știu”.

Componenta informațională și a cunoașterii este determinată și de lecturarea cărților. Apariția mijloacelor informaționale moderne pe de o parte, precum și din cauza altor factori subiectivi și obiectivi, a determinat ca cartea să ocupe un loc modest în viața populației. Studiul a arătat că cartea rămâne în continuare „suportul privilegiat al culturii” doar în mediul academic și pentru un segment foarte mic al populației. Astfel, peste 90% din respondenți au mărturisit că nu frecventează biblioteca și nu citesc cărți. Indicele de lectură este unul foarte mic în mediul rural, indiferent de cauzele care generează această situație (tabelul 50).

Tabelul 50

Lecturarea cărților de către populația rurală a Republicii Moldova, 2002

Unitatea teritorial-administrativă	Numărul de cititori (mii)	Numărul de cititori/100 locuitori	Între ei, copii până la 15 ani (%)	Frecvențe total/număr de persoane anual
Mun. Chișinău	6,2	9,4	56,0	6,0
Jud. Bălți	66,3	22,8	50,0	7,2
Jud. Cahul	47,2	33,0	42,0	6,1
Jud. Chișinău	69,3	21,0	55,0	7,9
Jud. Edineț	68,2	32,5	39,0	7,2
Jud. Lăpușna	59,1	27,7	53,0	8,3
Jud. Orhei	69,3	29,5	48,0	7,7
Jud. Soroca	56,8	28,9	42,0	6,4
Jud. Taraclia	10,2	33,5	45,0	8,3
Jud. Tighina	169,9	51,6	48,0	6,7

Jud. Ungheni	50,3	27,2	49,5	7,4
U.T.A. Găgăuzia	22,1	23,0	52,0	6,7
Total	694,4	32,0	48,0	6,0

Sursa: prelucrare după datele statistice ale Serviciului Bibliotecilor Publice din Republica Moldova de pe lângă Biblioteca Națională.

Analiza datelor statistice ne permite să concluzionăm că populația rurală citește foarte puțin. Deși circa 1/3 din populația rurală apelează la serviciile bibliotecilor publice, 48% din ei fiind copii care au obligația școlară pentru lectură. Doar 6 frecvențe pe an sunt înregistrate de către cititorii bibliotecilor rurale, ceea ce înseamnă o frecvență la două luni a cititorilor abonați, acesta fiind unul dintre indicatorii cei mai scăzuți în Europa. Motivele ar putea fi și obiective, știut fiind că bibliotecile sunt dotate foarte slab, cu un fond de carte vechi și că doar 2 cărți din 17 sunt în limba română cu grafie latină [136]. Dar se pare că aprecierea făcută cu mult timp în urmă, de D. Cantemir ca „leneși la carte” rămâne valabilă și în prezent.

În ultimii ani, un loc tot mai important în viața populației îl ocupă World Wide Web. În condițiile constituirii unei societăți informaționale numărul utilizatorilor Internet este în creștere continuă. Acest mijloc modern de comunicare pătrunde tot mai mult nu numai în viața oamenilor de afaceri, dar și-n viața privată a unui număr tot mai mare de populație și a familiile lor. Utilizarea Internetului nu este numai un fenomen tehnologic, dar și social, odată intrat în viața populației el devine un element indispensabil al vieții lor, dimensiunile cărora urmează a fi apreciate. Pătrunderea Internetului în viața populației se produce mai rapid decât cea a televizorului în anii 60. În 1996 doar 300 persoane în Republica Moldova (care plăteau peste 150\$ pentru 100 ore acces) foloseau Internetul. Astăzi “Cyber space” este vizitat de un număr mai mare de 100 000 cetățeni ai Moldovei, care plătesc 5 cenți pe oră și numărul este într-o creștere permanentă. Internetul devine o parte a programelor educaționale, științifice, cognitiv-distractive etc. 30% din cei 100.000 de utilizatori sunt „utilizatori casnici”, folosind Internetul acasă (preponderent prin intermediul liniei telefonice și a modemului), 20% sunt angajați publici, 40% - angajați ai întreprinderilor private și 10% studenți și elevi (figura 24).

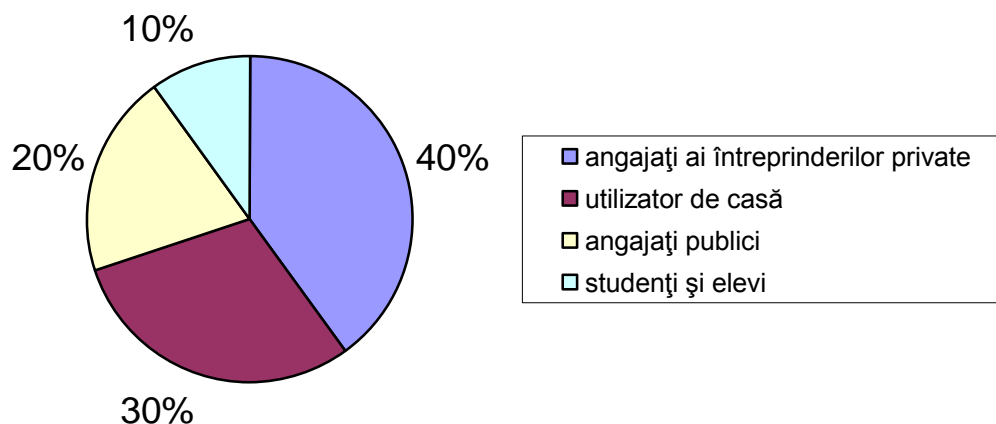
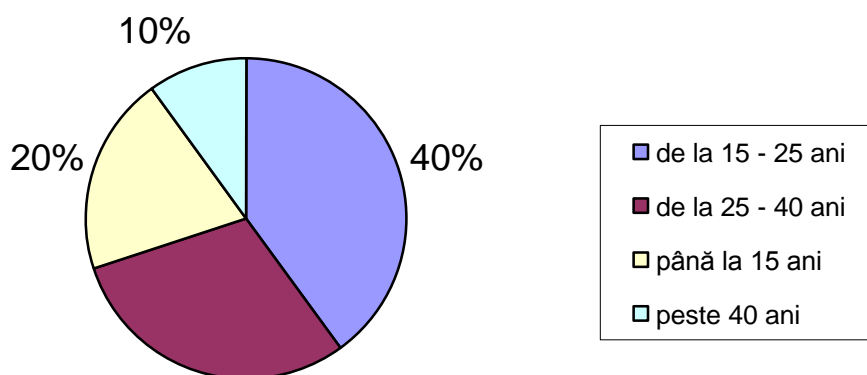

Figura 24. Utilizatorii Internetului în Republica Moldova, 2003

Deocamdată Internetul este prerogativa populației tinere – 20% din utilizatori sunt persoane până la 15 ani, 40% - de la 15 la 25 ani, 30% - de la 25 la 40 ani, 10% - peste 40 ani (figura 25).

Sursa: *www.exhibitiad*

Figura 25. Utilizatorii Internetului în Republica Moldova pe grupe de vârstă, 2003

Dat fiind faptul, că utilizarea Păianjenișului Global este de dată recentă, este prematur să se facă anumite aprecieri asupra schimbărilor în modul de trai al populației, efectele globalizării, pe această cale, urmează ași spune cuvântul în viitorul apropiat. Cert este faptul că procesul globalizării este o consecință firească a societății informaționale, în care locul central îl ocupă Internetul. Important este să nu rămânem în urmă, în aceste procese de transformare a societăților europene, în societăți ale informării și cunoașterii pentru egalitatea șanselor în viață în această lume a concurenței dure și calificate. Chiar dacă s-au făcut progrese considerabile în procesul de creare a unei societăți informaționale, aceasta nu s-a întâmplat la scara întregii societăți. În acest sens, societatea informațională poate fi divizată în două părți: una avansată, specifică mediului urban, dar

cu o pondere majoră capitalei și cealaltă - subdezvoltată specifică mediului rural, periferiei teritoriale.

Societatea informațională, în Republica Moldova, deocamdată, rămâne în urmă după mai mulți indicatori față de cele similare ale statelor lumii (tabelul 51).

Tabelul 51

Asigurarea informațională în Republica Moldova, la 1000 locuitori (2004)

Asigurarea informațională	Republica Moldova¹	Media statelor înalt dezvoltate, postindustriale	Media statelor și teritoriilor mediu dezvoltate	Media statelor în curs de dezvoltare
1. Ziare și reviste				
2. Aparate radio	154	334	152	40
3. Televizoare				
4. Telefoane fixe	758	1120	539	248
5. Telefoane mobile	297	551	402	149
6. Computere personale	196	537	301	72
7. Abonați Internet (10000 loc.).	133²	669	315	57
	16	400	116	23
	4	432	52	5

¹ – 2003; ² – 2004.

Sursa: prelucrare după *World Development Indicators, 2003, World Bank, Washington, 2003, [137]*.

În privința asigurării informaționale, populația Republicii Moldova rămâne de 2,5 ori în urma statelor înalt dezvoltate, iar după unele poziții, în special după mijloacele moderne, această rămânere este impunătoare (de 25 ori față de asigurarea cu computere personale, 14 ori – telefoane mobile etc.) Rămânerea în urmă este semnificativă și față de teritoriile și statele cu un nivel de dezvoltare mediu. Progresul economic și social va depinde, în mare măsură, de modul cum vom valorifica aceste mijloace, într-o lume a schimbărilor continue.

Concluzii

Cercetarea problematicii modului de trai al populației ne permite să afirmăm că dezvoltarea unui teritoriu nu poate fi concepută fără a lua în considerație toate componentele de dezvoltare, cea socio-teritorială fiind una dintre ele. Cele mai perfecte formule de dezvoltare regională nu pot fi aplicate teritoriilor fără a ține cont de specificul local, de particularitățile populației. Acestea sunt determinate, în mare măsură, de modul de trai al populației, element generalizator și de sinteză al vieții populației, care reflectă schimbările ce au loc într-o societate sau alta.

Modul de trai al populației nu reprezintă doar o parte a identității ei, ci și o sursă a dezvoltării, monitorizarea componentelor căreia permite o mai bună dirijare și organizare spațială a populației.

Abordarea sintetică a modului de trai al populației, cu pronunțate trăsături cantitative și calitative în profil regional, nu mai reprezintă o speculație teoretică sau o justificare ideologică, ci o necesitate obiectivă.

Studiul ne-a permis să tragem unele concluzii generale, referitoare la modul de trai al populației Republicii Moldova ca concept integrat, și individuale – la componentele modului de trai, incluse în studiu:

1. O particularitate de ansamblu a modului de trai al populației Republicii Moldova o constituie *polarizarea* acestuia, accentuată foarte mult în perioada de tranziție. Actualmente societatea moldovenească constituie un conglomerat al modului de trai tradițional, specific celei mai mari părți a populației, modern și chiar postmodern, elementele cărora se interferează.

Aprofundarea diferențierii modului de trai s-a manifestat pe diferite coordonate: *urban-rural*, *centru-periferie*. Distanța socială între diferite segmente de populație s-a accentuat mult în perioada de tranziție. Aceasta a cuprins majoritatea activităților umane, comportamentul reproductiv, consumul, caracterul activității de muncă, modul de petrecere a timpului liber, educația copiilor, comunicarea etc. Modul de trai al unor segmente mici de populație – oameni prosperi de afaceri, funcționari de rang înalt, „autorități criminale” – este orientat către standardele de consum occidental, în timp ce marea majoritate a populației este preocupată de adaptare și supraviețuire la noile condiții social-economice. Are loc o divizare a populației, după modul de trai, bazat pe opțiuni diferite în sistemul de valori și modelele de comportament social și teritorial.

2. O altă trăsătură specifică modului de trai în etapa contemporană constă în caracterul ei *tranzitoriu*. Modul de trai al populației Republicii Moldova încă nu are un caracter stabil (constant) ca sistem integrat de comportament spațial. În el se regăsesc modele, standarde de comportament din trecut, împrumutate de la alte culturi, sisteme, fiind, uneori, slab compatibile între ele. Deși au

fost implementate un șir de reforme, menite să contribuie la trecerea de la un sistem la altul, tradițiile sovietice ale modului de viață bazat pe relațiile colectiviste, pe sistemul autoritar de conducere, pe lipsa de inițiativă, pe reprimarea dreptului, pe recunoașterea unui singur model de gândire și comportament întemeiat pe constrângere, nu numai că nu au dispărut, dar au reușit să se mențină. Aceste trăsături sunt caracteristice atât generațiilor mai în vârstă, cât și celor tinere, fiind exprimate prin mentalitatea de supus (slugă), care le dictează comportamentul. Modul de trai al populației este determinat de mentalitatea veche din trecut, prezentă oriunde și manifestată prin distanța mare față de putere, rezistență și neîncrederea în reformele efectuate, în democrație și în economia de piață etc. Păstrarea în mentalitatea populației a condițiilor de viață din fostul sistem sovietic, nostalgia și dorința de a readuce confortul de odinioară, decât inițiativa, lucrul pentru sine, succesul treptat și nu imediat, prevalează comportamentul acestora. Pe de altă parte, noile realități au condus la ruperea stereotipurilor vechi de gândire și al modului de trai.

3. Un alt mod de comportament al populației în condițiile tranziției actuale este sprijinit pe imaginea modului de viață occidental. În urma migrației masive, mai bine de 500 000 de locuitori, se înregistrează o schimbare, fie și lentă, spre occidentalizarea elementelor modului de trai. Având un spirit imitativ dezvoltat, concetățenii noștri contribuie la apropierea de modul de viață occidental – începând cu computerizarea masivă și finalizând cu modelele de îmbrăcăminte, stereotipuri de consum, odihnă, distracție, pretențiile și atitudinea față de muncă. Cu toate că se acceptă ideea că civilizația occidentală este superioară, nu se poate accepta fără rezerve modul de viață occidental în baza principiilor doctrinei liberale și a valorilor esențiale specifice ei: pluralism, individualism, supremația legii. Contrar ei, modul de trai al moldovenilor este bazat pe valori colectiviste, tradiții, conservatism pronunțat etc. Programele de dezvoltare social-teritoriale trebuie să țină cont de acest specific și în același timp să orienteze populația către valorile de bază ale democrației, să o dispună la morala muncii, intelectuală și inovațională, ceea ce ar conduce la mărirea șanselor de creștere și dezvoltare teritorială.

În perioada de tranziție, s-au înregistrat tendințe noi în evoluția componentelor modului de trai. Ele au fost determinate sau influențate de acțiunea convergentă a unui complex de factori de natură economică, politică, socio-culturală etc. Diferite forme de adaptare la noile condiții social-economice, reconstrucția socială și morală în perioada reformării economiei și societății moldovenești s-au manifestat și în *comportamentul reproductiv al populației*, ca parte integră a modului de trai:

- analizând în timp evoluția populației, constatăm că ritmurile de creștere a populației în a doua jumătate a secolului XX – începutul secolului XXI, au fost diferite. Acestea au fost influențate, în mare măsură, și de modul de trai. În intervalul 1960-2003, populația republicii a

crescut, în cea mai mare parte, pe seama sporului natural – 84,9% și în proporție de 15,1% în baza celui migratoriu, ceea ce ne vorbește despre o interpătrundere destul de intensă a elementelor modului de trai local cu cele din exterior, proces intensificat în perioada independenței statale;

- modul de trai al populației s-a modificat mult în sensul „transmiterii” sau „împrumutului” elementelor acestora, ca rezultat al mobilității populației atât în interior, cât și în exterior. Datele ultimului recensământ, precum și cele ale studiului sociologic ne vorbesc de faptul că 13,7% din populația Republicii Moldova s-a născut în afara hotarelor ei, peste 58% din populația urbană s-a născut în alte localități din interior și din exterior. Dacă adăugăm aici și pe cei peste 500000 de migranți, constatăm un proces intens de internaționalizare a elementelor modului de trai. Îmbinarea elementelor tradiționale cu cele inovaționale reprezintă o trăsătură specifică perioadei contemporane;

- în această perioadă, se manifestă pe larg un șir de fenomene demografice contradictorii și o polarizare vădită a acestora; pe de o parte, are loc o majorare a nașterilor timpurii la mamele sub 20 ani, ponderea cea mai mare a copiilor născuți de femeile de această vârstă fiind înregistrată în 1995 – 17,6%, ca o consecință a degradării sociale, iar pe de altă parte, o ușoară tendință de amânare a nașterii copiilor și a căsătoriilor. Criza economică de după '90 a avut un efect psihologic asupra populației, concretizat în prudența și dorința tinerilor cupluri de a-și limita numărul de copii și în stabilirea unui model familial cu 1 sau cel mult 2 copii, „costul” unui copil crescând foarte mult. Familiile cu 1-2 copii constituiau 84,2% în 2001, față de 58,9% în 1980;

- degradarea socială și morală a societății se manifestă și prin alte fenomene demografice, străine modului de trai tradițional: majorarea nașterilor extraconjugale – în 2001 – 22,5% din totalul copiilor s-au născut în afara căsătoriei; divorțialitatea sporită, majorarea ponderii formelor de căsătorie netradiționale, a familiilor incomplete etc. Și dacă fenomenele date nu sunt o noutate pentru mediul urban, în condițiile unui anonimat pronunțat, apoi extinderea fenomenelor sus-numite către mediul rural reprezintă o abatere de la normele și valorile eterne ale satului. Aceste tendințe nu au nimic comun cu cele din Occident, în care extinderea fenomenului are la bază emanciparea femeii, creșterea independenței ei economice, precum și modernizarea institutului familiei:

- transformările intervenite în structura pe vârstă a populației, evidențiază accentuarea treptată a procesului de îmbătrânire demografică. Ponderea populației vârstnice a crescut de la 7,7% în 1959, la 14,7% în 2004 sau aproximativ de 2 ori. Trecerea peste pragul de îmbătrânire demografică ne vorbește nu atât despre creșterea speranței de viață, cât despre diminuarea ponderii celorlalte grupe de vârstă, fie prin ritmurile lente de creștere naturală sau ritmurile intense migraționale. Fenomenul este mult mai accentuat în mediul rural. Dacă, în 1959, populația vârstnică (60 de ani și peste), în ambele medii de trai, avea valori egale (7,4% în orașe și 7,7% în sate), apoi,

în anul 2004, acest raport s-a schimbat (11,4% - urban, respectiv 15,2 - rural), ceea ce ne vorbește despre ritmul mult mai rapid de îmbătrânire al satelor și chiar depopularea acestora;

– o particularitate semnificativă socio-demografică a societății moldovenești este bazată pe solidaritatea dintre generații care constă în susținerea materială, financiară a copiilor de către părinți, și a părinților în vârstă de către copii. Una dintre cauzele principale ar fi veniturile mici ale tinerilor și ale vârstnicilor, fapt ce contribuie la dependența puternică dintre generații.

Un factor important de structurare a populației și a componentelor tradiționale ale vieții spirituale o constituie factorul socio-cultural manifestat prin religie, religiozitate, instruire, educație etc. considerate ca fiind definatorii modului de trai. Sub aspectul structurii confesionale, populația Republicii Moldova a cunoscut o diversificare continuă în perioada de tranziție, comparativ cu gradul de omogenitate mai mare, consemnat în perioada sovietică. Transparența hotarelor, tendința de democratizare a societății, garantarea libertății conștiinței și a toleranței religioase au determinat apariția și înregistrarea a 21 de culte, mișcări, asociații, comunități religioase provenite atât din Occident, cât și din Orient. Dinamismul cel mai accentuat l-au avut cultele neoprotestante (bapțiști, adventiști, penticostali) și protestanții de toate orientările (evangheliști, luterani, unitarieni), fenomen similar întregii Europe Centrale și de Sud-Est. Concluziile care se impun în urma cercetării componente socio-culturale, ca parte integră a vieții spirituale:

- în perioada de tranziție, în Republica Moldova, pătrunde un număr impunător de confesiuni străine. Convertirea masivă a populației la alte culte periclitează ideea de unitate națională. Nu se contestă dreptul fiecărui cetățean de a adera la o anumită confesiune, dar căile și mijloacele de racolare a populației la aceste culte, invocându-se, în acest sens, cel mai adesea argumente banale (evitarea cheltuielilor pentru multiplele ritualuri ale Bisericii Ortodoxe, ținuta morală a preoților ortodocși etc.). Negarea tradiției multisekulare, punerea intensității mai presus decât universalitatea, păstrarea atitudinilor radicale, lipsite de compromis în raport cu reprezentanții altor culte, considerăm o practică dăunătoare conviețuirii populației din teritoriu;

- cu toate că se recunoaște că Biserica (religia) reprezintă un factor important în formarea identității naționale și creșterea stabilității, atingerea liniștii civice, ea poate fi și un factor de instabilitate. Separarea Bisericii tradiționale în două Mitropolii – una subordonată Patriarhiei Moscovei și alta celei de la București – reprezintă expresia tensiunii și instabilității societății. Același lucru poate fi afirmat și în cazul fragmentării comunităților urbane și rurale pe principiu confesional (mai multe localități din raioanele Briceni, Edineț, Sângerei sunt divizate în 5-9 comunități religioase; municipiul Chișinău are cea mai mozaicată structură confesională).

Printre problemele principale ale acestui studiu s-au numărat și monitorizarea componentelor modului de trai, evidențierea specificului, delimitarea aspectelor teritoriale de

manifestare ale lor. Concluziile vizează cele patru componente ale vieții populației: gospodăria individuală și locuința, ocupațiile, consumul alimentară și informațional.

A. *Locuința și gospodăria* reprezintă elemente esențiale ce caracterizează specificul unui popor. Cu toate că evoluția lor, sub aspectul structurii, funcționalității, a fost lentă, acestea reflectă condițiile și modul de trai al populației. Modul de trai, determinat de ocupațiile de bază, de statutul social al populației, tradițiile etnice și-au spus cuvântul asupra mediului individual construit. Schimbările calitative în modul de trai influențează și mediul selitebic, iar legătura dintre acestea niciodată nu s-au reflectat mai clar decât în prezent. Deși au apărut un șir de elemente inovaționale noi, locuința din mediul rural al Republicii Moldova păstrează nealterată majoritatea elementelor tradiționale;

- Problema construcției de locuințe, în mediul rural, trebuie reconsiderată, în etapa contemporană, în baza actualelor cerințe ale celor care o folosesc, precum și a condițiilor noi care se impun în cadrul organizării gospodăriilor rurale din diferite regiuni. Majoritatea caselor se construiesc cu încălcarea normelor de rezistență la seismicitate. O altă problemă constă în folosirea irațională a sectorului individual (amplasarea nerațională și folosirea construcțiilor auxiliare în îmbinare cu casa de locuit, orientarea lor, utilizarea precară a spațiului din interior, prin odăile prea mici sau prea mari, camere comandate etc.);

- Un alt concept, ce se impune în construcția locuințelor în etapa contemporană, este cel al flexibilității ei, aducerea mai aproape a structurii gospodăriei de nevoile și aspirațiile utilizatorilor, de modul lor de trai. Locuința urmează să corespundă unor acumulări cantitativ-calitative pe parcursul a cel puțin două generații. Este necesar ca, în organizarea gospodăriei, să se țină cont de *adaptabilitatea* ei, capacitatea locuinței de a răspunde corect modificărilor de locuire ale familiei, schimbărilor în structura demografică, evenimentelor ocazionale din familie etc.

Locuința trebuie să fie *flexibilă* și *în timp*, reprezentând suplețea de adaptare și transformare pe care o oferă spațiul construit în timp, corelat cu mutațiile din ciclul de viață al unei familii. Aceasta poate fi corelată cu tendința, tot mai pronunțată, de planificare a familiilor.

Amenajarea mediului de locuit este condiționată nu numai de raționamentele materiale, ci și de cele morale, estetice etc. care, deseori, prevalează și se cuprind, în așa-numita lege locală, căreia i se subordonează majoritatea locuitorilor;

- Schimbările social-economice care au loc în prezent impun revizuirea și diversificarea conceptului de habitat. Casele rurale, adevărate „instrumente de lucru” altădată, nu mai corespund condițiilor vieții contemporane. În acest sens, statul trebuie să încurajeze căutarea formulelor noi pentru construcția caselor conform noilor exigențe economice și social-culturale, acordând subvenții și credite preferențiale populației, astfel, contribuind la menținerea ei la locul de baștină.

În orașe, în condițiile în care locuințele nu mai reprezintă un bun social, este nevoie să se creeze fonduri locative care să stimuleze construcția caselor. De asemenea, este nevoie de crearea unei baze juridice pentru funcționarea eficientă a pieței imobiliare.

B. Viața de muncă, din perspectiva valorificării mediului înconjurător și a câștigării existenței umane, reprezintă una dintre componentele de bază ale modului de trai. Principalele concluzii, la care s-a ajuns în urma cercetării activității de muncă sub forma ocupațiilor casnice și cele din afara gospodăriei sunt:

- Modul de trai, prin prisma componentei activității de muncă a evoluat în sensul diversificării structurii ocupaționale a populației. După datele DSS, la 1.01.2004, 2/3 din forța de muncă activă în sectorul privat al economiei. Caracterul muncii și situația acestei categorii s-a schimbat mult, comparativ cu perioada sovietică. A apărut un număr mare de întreprinzători, proprietari ai întreprinderilor private, în cea mai mare parte, mici și mijlocii. Adaptarea populației la noile condiții economice se realizează și prin intensificarea rolului marfar al gospodăriilor individuale, ocuparea dublă, ocuparea în sectorul informal, în sectorul privat al economiei care oferă noi condiții și posibilități;

- Intensificarea rolului gospodăriilor individuale (auxiliare), în mediul rural, reprezintă o altă particularitate a activității ocupaționale. Aceasta constituie principala sursă de venit în mediul rural. Deși are loc tendința intensificării rolului marfar al gospodăriilor individuale, există încă mari rezerve. Gospodăriile individuale servesc ca mod de supraviețuire în localitățile rurale și în orașele mici. A crescut foarte mult rolul gospodăriilor fermiere, care, actualmente, dau 71% din producția agricolă. În urma dezvoltării acestora, s-au întărit legăturile intrafamiliale. Familiile fermierilor, fiind mai bine motivate, sunt mai trainice, crește rolul social al acestora. Considerăm că acest tip de familie trebuie să ocupe un rol decisiv în modul de trai rural. În acest scop, se cere un sprijin mai mare al acestora din partea statului;

- O caracteristică de ansamblu a muncii rurale o constituie slaba diviziune a ei, cu precădere în gospodăriile de subzistență. Considerăm că acest fapt este un eveniment regresiv ce nu stimulează activitatea forței de muncă;

- Cea mai importantă problemă actuală, care va contribui la modificarea vieții populației, o constituie împrăștierea, ceea ce va determina forța de muncă să muncească calitativ, pentru sine. Statul trebuie să-și aducă principala contribuție aici, în scopul stimulării dezvoltării businessului mic și mijlociu, a liberei inițiative care, în mod direct, va contribui la perpetuarea mentalității retro în rândul unei mari părți din populație.

C. Consumul alimentar se înscrie în coordonatele generale ale consumului – ca parte componentă a modului de trai al populației. Caracterul vag al statisticii oficiale, precum și

dificultatea obținerii informației, nu ne-a permis realizarea unui studiu foarte amănunțit asupra acestei componente a vieții umane, totuși, cercetarea a făcut posibilă evidențierea anumitor particularități și tragerea unor concluzii asupra consumului alimentar al populației Republicii Moldova:

1. Regimul alimentar al populației se află în strânsă legătură cu nivelul de dezvoltare social-economică, la care se adaugă resursele și condițiile naturale, precum și un anumit coeficient de ingeniozitate specific fiecărui popor. Factorul social-economic este unul esențial ce determină latura cantitativă și calitativă a consumului, cel geografic, fiind determinat de poziția centrală sau periferică a comunității, de prezența anumitor resurse naturale, de specializarea gospodăriei individuale sau colective, care influențează nivelul autoconsumului. Obiceiurile și preferințele culinare sunt influențate și de factorul etno-cultural. Acestea sunt bine conturate, la principalele etnii conlocuitoare în Republica Moldova, deși are loc tendința de universalizare a consumului alimentar. Mediul rural este mai conservativ și din punctul de vedere al modificării regimului alimentar.

2. O particularitate însemnată a consumului alimentar în Republica Moldova o reprezintă ponderea mare a *consumului natural*. Acest fapt are o justificare, pe de o parte, ținând cont de condițiile social-economic create, de nivelul scăzut al veniturilor și mentalitatea agrară a populației rurale, dar vine în contradicție cu tendințele conturate în statele cu o economie modernă, unde acesta ocupă un loc neînsemnat în consum cu o tendință de micșorare. Autoconsumul, în mediul rural, participă cu o pondere de 80-100%, contribuția pieței fiind una limitată.

Problema insecurității alimentare nu este legată de penuria resurselor naturale, ci, mai degrabă, de gestiunea proastă a resurselor și incompetența factorilor de decizie, care au distrus agricultura. Există rezerve de modificare a situației, pentru aceasta este necesar ca deținătorii de terenuri agricole să se bucure de sprijinul statului, în special în direcția organizării pieței agricole, subvenționarea și creditarea preferențială a acestui domeniu vital pentru majoritatea populației rurale. În scopul diminuării autoconsumului, gospodăriile țărănești trebuie orientate spre diversificarea producției agricole în corespundere cu cerințele pieței, iar culturile cerealiere și, în special, porumbul să fie cultivate doar în măsura asigurării securității alimentare.

3. Cu toate că există o preocupare sporită pentru consumul alimentar, totuși, regimul alimentar al majorității populației vine în contradicție cu normele de nutriție, recomandate de specialiștii nutriționiști. Consumul are loc conform principiului „consumă ceea ce are și nu ceea ce trebuie”. Tradițiile, uneori inadecvate, în domeniul alimentar, determină utilizarea prioritară a produselor de origine vegetală. Dezechilibrele consumului alimentar pot fi urmărite atât pe parcursul anului, cât și în rațiunea zilnică sau cea cu caracter festiv. Anumite deprinderi alimentare, în

special consumul excesiv al derivatelor din cereale, consumul limitat de proteine de origine animală, vitamine, consumul neproporționat, vine în contradicție cu un rațion echilibrat.

4. E nevoie de o mai largă popularizare a culturii consumului. În linii mari, se atestă un nivel scăzut al cunoștințelor populației privind problemele alimentare. Ridicarea problematicii alimentare la treapta unei preocupări naționale este nu numai de datoria statului, dar și a sistemului de învățământ, a instituțiilor de specialitate, a instituțiilor culturale, a organizațiilor nonguvernamentale etc. Cu excepția tradiției creștine de „restructurare” a regimului alimentar prin post, se face foarte puțin pentru a asigura sănătatea fizică și mintală a populației, printr-un consum adecvat cerințelor nutriționiste. Consumatorul actual trebuie deprins să renunțe la stocuri riscante de produse alimentare, puțin prelucrate, în schimbul procurării alimentelor cu un înalt grad de prelucrare și convingător.

5. Alimentarea necorespunzătoare are potențialul de a restrânge sau anihila progresele înregistrate în dezvoltarea unei societăți. Dat fiind faptul că marea majoritate a populației din Republica Moldova se alimentează incorect, e necesară intervenția statului pentru eliminarea problemelor nutriționiste. Alimentația trebuie privită nu numai ca problemă particulară a individului, dar și a societății în ansamblu. Rolul sănătății, ca factor important în dezvoltarea durabilă, trebuie să devină o prioritate a politicii naționale.

6. Este necesară organizarea unui sistem de monitorizare a stării nutriționale a populației, în vederea informării factorilor de decizie asupra problemelor de nutriție și a eficacității intervenției în acest domeniu.

D. O latură importantă ce marchează pe larg viața populației o constituie *consumul informațional*. Stăpânirea informației, cunoașterea, în general, oferă mult mai mari posibilități de afirmare, de progres social, decât dezinformarea, considerată, pe bună dreptate, una dintre cele mai periculoase „arme” de dirijare a societății. Includerea componentei informaționale, în calitate de element al modului de trai și cercetarea acesteia, ne-a permis să tragem următoarele concluzii:

- formele de comunicare și informare ale populației s-au diversificat foarte mult în timp. Cele tradiționale mediului rural au fost înlocuite treptat cu mijloace moderne de informare în masă, acestea contribuind, în mare măsură, la democratizarea societății, influențând, practic, toate componentele vieții umane;

- spațiul informațional al Republicii Moldova este dominat, actualmente, de voci „străine”, influența mediatică a cărora se resimte tot mai mult. Datele statisticii oficiale, precum și cele ale studiului denotă o dependență mare de spațiul informațional străin. Raportul posturilor de radio și televiziune străine, difuzate pe teritoriul republicii, spre exemplu, este în proporție de 7:1 față de cele naționale. Preferințele populației pentru anumite programe TV și radio, ca surse

principale informaționale, reflectă nivelul ofertei informaționale. În condițiile în care diferite segmente de populații trăiesc în realități diferite, având, uneori, atitudini diametral opuse, este dificilă construirea intereselor, obiectivelor general-naționale comune. Populația alolingvă, în cea mai mare parte a ei, prin mediul informațional, trăiește cu viața și problemele altor state, ceea ce reprezintă un impediment serios în integrarea socială și națională;

- populația republicii are un grad de conectare diferit la sursele informaționale tradiționale și moderne. Polarizarea mediatică este una foarte bine exprimată. Diferențele dintre capitală, orașele mari și periferie sunt foarte mari. Raportul dintre utilizatorii Internetului dintre capitală și restul republicii este de 9:1. Aceeași situație predomină și în sfera utilizării computerelor personale, telefonului mobil și altor mijloace moderne de comunicare;

- în ceea ce privește asigurarea informațională, populația Republicii Moldova rămâne în urma statelor dezvoltate de 2,5-3 ori, iar, după unele mijloace moderne de comunicare, această rămânere în urmă e și mai mare de 10-25 ori. Modernizarea modului de trai, pe această cale, în orașe întrece cu mult spațiul rural, care rămâne, deocamdată, în afara postmodernismului. Pe de o parte, are loc o avansare în modernizare a modului de trai și a comportamentului consumerist al populației urbane, iar pe de alta, difuzia inovațională lentă către mediul rural și predominarea modelelor de consum, limitate de nivelul veniturilor și calitatea populației;

- gradul de informare s-a reflectat pe larg asupra comportamentului electoral, populația cu acces mai mare la sursele informaționale independente și de alternativă din centrul republicii a votat, într-o proporție mult mai mare, valorile democratice proeuropene, decât restul republicii.

Modul de trai nu reprezintă un sistem simplu de cunoștințe despre modul cum își duce viața populația acestui ținut, dar și opțiunea modului în care trebuie organizată această societate. Poporul nostru i se cere să-și cunoască resursele și virtuțile și, pe această cale, să-și făurească un ideal bine conceput, studiul dat aducându-și modesta contribuție în realizarea acestui deziderat.

Bibliografia

1. Cucu, V.S. Geografia populației și așezărilor umane. /V.S. Cucu. – București, 1981. – 392p.
2. Мересте, У.И. Современная география. /У.И. Мересте, С.Я. Ныммик. – Москва, 1984. – 296с.
3. Максаковский, В.П. Географическая культура. /В.П. Максаковский. – Москва, 1998. – 393с.
4. Покшишевский, В.В. География и население. /В.В. Покшишевский. – Москва, 1978. – 315с.
5. Мукистанов, Н.К. От Страбона до наших дней. /Н.К. Мукистанов. – Москва, 1985. – 234с.
6. Яцунский, В.К. Историческая география. /В.К. Яцунский. – Москва, 1955. – 329р.
7. Montesquieu, Ch.L. Despre spiritul legilor. /Ch.L. Montesquieu. – București, 1964. – 530p.
8. Исаченко, А.Г. Развитие географических идей. /А.Г. Исаченко. – Москва, 1971. – 379с.
9. Гумбольдт, А. Картины природы. /А. Гумбольдт. – Москва, 1959. – 269с.
10. Риттер, К. Идеи о сравнительном земледении. /К. Риттер. //Методы земледения и путешествий. – 1853. – Том II. – С. 17-26.
11. Александровская, О.А. Французская географическая школа конца XIX – начала XX века. /О.А. Александровская. – Москва, 1972. – 143с.
12. Ратцель, Ф. Народоведение. /Ф. Ратцель. – С.-П.(б): 2-е издание. – 1902. – Том 1. – 764р.
13. Paul Vidal de la Blache. Principes de Géographie Humaine. /Paul Vidal de la Blache. – Paris, 1995. – 340p.
14. Баранский, Н.Н. Становление советской экономической географии. /Н.Н. Баранский. – Москва, 1980. – 270с.
15. Кабо, Р.М. Природа и человек в их взаимных отношениях как предмет социально-культурной географии. /Р.М. Кабо. //Вопросы географии. – 1947. – Вып. 3. – С. 5-32.
16. Пинхенсон, Д.М. Географические аспекты советского образа жизни. /Д.М. Пинхенсон. //География в школе. – 1982. – № 3. – С. 10-14.
17. Claval, Paul. La géographie culturelle. /Paul Claval. – Paris, 1995. – 379p.
18. Mermet, G. Francoscopie 1997: Comment vivent les français? /G. Mermet. – Paris, 1997. – 438p.
19. Америка: [Энциклопедия повседневной жизни]. – Москва, 1998. – 416с.
20. Ielenicz, M. Dicționar de termeni geografici pentru gimnaziu și liceu. /M. Ielenicz, G. Erdeli, I. Marin. – București, 2002. – 255p.

21. Cucu, V.S. Dicționar de geografie a populației, geografia așezărilor umane și geografie economică. /V.S. Cucu. – București, 2002. – 300p.
22. Dicționar de sociologie. /coord. C. Zamfir, L. Vlăsceanu. – București, 1996. – 753p.
23. Филосовский энциклопедический словарь. /ред. С.С. Аверинцев, Е.А. Араб-Оглы, Л.Ф. Ильичёв..., – 2-е изд.. – Москва, 1989. – 839p.
24. Лауристин, М. Региональное социологическое исследование образа жизни. /М. Лауристин, Ю. Круусвалл, Т. Райтвийр. //Планирование социального развития городов. – 1975. – С. 75-89.
25. Райтвийр, Т.В. Образ жизни населения Эстонской ССР и его региональные различия. /Т.В. Райтвийр. – Таллин, 1979. – 267с.
26. Алексеев, А.И. География сферы обслуживания: основные понятия и методы. /А.И. Алексеев, С.А. Ковалёв, А.А. Ткаченко. – Тверь, 1991. – 115с.
27. Алексеев, А.И. Многоликая деревня: (население и территория). – Москва, 1990. – 267с.
28. Регент, Т.М. Социальные аспекты географического изучения сельской местности Нечернозёмной зоны РСФСР. /Т.М. Регент. //Вопросы социально-экономической географии Верхневолжья. – 1983. – С. 56-64.
29. Федулов, С.В. Географическое изучение образа жизни: методологические и методические аспекты. /С.В. Федулов: Дис. канд. географ. наук. – Москва, МГУ. – 1988. – 27с.
30. Методологические проблемы системного изучения советской деревни. /под ред. Заславской Т.И., Рывкина Р.В. – Новосибирск, 1977. – 271с.
31. Рывкина, Р.В. Образ жизни сельского населения. /Р.В. Рывкина. – Новосибирск, 1979. – 271с.
32. Cantemir, D. Descrierea Moldovei. /D. Cantemir. – Chișinău, 1992. – 160p.
33. Защук, А. Военное обозрение Бессарабской области: Материалы для географии и статистики России, Бессарабская область. /А. Защук. – С.-П. (б), 1863. – 344с.
34. Drăghicescu, D. Din psihologia poporului român: Întroducere. /D. Drăghicescu. – București, 1995. – 480p.
35. Hachi, M. Geografia modului de trai al populației. /M. Hachi //Geografia economică și socială mondială /coord.: C. Matei. – Chișinău : 1999. – Vol. 1. – P. 268-279.
36. George, P. Sociologie și geografie. /P. George – Paris, 1966. – 238p.
37. Алексеев, А.И. Сельское расселение как фактор образа жизни. /А.И. Алексеев //Вопросы географии 129. Динамика расселения в СССР. – Москва, 1986. – С. 185-191.
38. Brătianu, Gh. I. Cuvinte către români: zece conferințe și prelegeri. /Gh.I. Brătianu. – Iași, 1996. – 138p.

39. Джонстон Г. География и географы. /Г. Джонстон. – Москва, 1987. – 242с.
40. Herseni, T. Sociologie și geografie: Zone de interferență și problema spațiului social. /Т. Herseni //Sociologie militans, sociologie geografică. – București, [S.n.], 1938. – Vol. 5. – P.11-59.
41. Nachi, M. Modul de trai al moldovenilor. /М. Nachi //Jurnal de Chișinău. – 2002. – № 130, 132.
42. Монтескье, Ш.Л. Избранные произведения. /Ш.Л. Монтескье. – Москва, 1955. – 800с.
43. Ковалёв, С.А. География потребления и география обслуживания населения. /С.А. Ковалёв //Вестник Московского университета. Серия 5. География. – 1966. – №2. – С. 28-39.
44. Котельников, В.Л. Население и природа. /В.Л. Котельников, Ю.Г. Саушкин //Научные проблемы географии населения. – Москва, 1967. – С. 206-217.
45. Лопатина, Е.Б. Оценка природных условий населения. /Е.Б. Лопатина, О.Р. Назаревский. – Москва, 1974. – 148р.
46. Горбунов, И.Ф. Рельеф Молдавии и его количественные характеристики. /И.Ф. Горбунов //Труды докучаевской конференции. – Кишинёв, 1961. – С. 119-125.
47. Атлас Молдавской ССР. – Москва, 1978. – 131р.
48. Coșcodan, M. Rolul reliefului Republicii Moldova în repartizarea resurselor termice. /М. Coșcodan, N. Boboc, I. Boian. //Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria „Științe socio-umanistice”. /col. red.: Gh. Rusnac, – Chișinău: CEUSM, 2002. – Vol. II. – P. 51-54.
49. Тарас, Я.Н. Современная архитектура молдавского села. /Я.Н. Тарас, Б.А. Захарченко. – Кишинёв, 1986. – 123р.
50. Лассе, Г.Ф. Климат Молдавской ССР. /Г.Ф. Лассе. – Ленинград, 1978. – 374с.
51. Arbore, Z. Dicționarul geografic al Basarabiei. /Z. Arbore. – Chișinău, 2001. – 235р.
52. Ambros, T. Surse regenerabile de energie. /Т. Ambros, V. Arion.... – Chișinău, 1999. – 434р.
53. Бевза, Г.Г. Водные ресурсы Молдавии, их охрана и рациональное использование. /Г.Г. Бевза, А.Г. Бевза. – Кишинёв, 1981. – 25с.
54. Postolache, Gh. Vegetația Republicii Moldova. /Gh. Postolache. – Chișinău, 1995. – 340р.
55. Țopa, E. Natura ca factor constitutiv al neamului românesc. /Е. Țopa. – Cernăuți, 1934. – 37р.
56. Крупенников, И.А. Природа всегда права. /И.А. Крупенников. – Кишинёв, 1989. – 125с.
57. Докучаев, В.В. К вопросу о почвах Бессарабии. /В.В. Докучаев. – С.-П.(б), 1900. – 22с.
58. Симонян, Р. Страны Балтии: общее и особенное. /Р. Симонян //Вопросы экономики. – 2002. – № 9. – С. 105-114.
59. Trebici, VI. Populația Terrei: demografie mondială. /VI. Trebici. – București, 1991. – 364р.

60. Țarcă, M. Demografie: informație, metode, analiză, prognoză. /M. Țarcă. – București, 1997. – 352p.
61. Бочаров, В.В. Антропология возраста. /В.В. Бочаров. – С.-П.(б)., 2001. – 126с.
62. Bern, E. Analyse Transactionelle et Psychothérapie. /E. Bern. – Paris, 1971. – 220p.
63. Problemele metodologice ale prognozei demografice. /coord. C. Matei. – Chișinău, 2002. – 150p.
64. Введение в демографию. /под. ред. В.А. Ионцева, А.А. Саградова. – Москва, 2002. – 400с.
65. Codul Familiei al Republicii Moldova. /Legea Republicii Moldova Nr. 1316 – XIV din 26 oct. 2000 (conform situației la 10 iunie 2001). – Chișinău, 2001. – 100p.
66. Загородная, Е.М. Семья, общество. /Е.М. Загородная. – Кишинёв, 1983. – 60с.
67. Покшишевский, В.В. Проблемы изучения и прогнозирования миграции. /В.В. Покшишевский //Статистика миграции населения. – Москва, 1973. – С. 7-35.
68. Huntington, S.P. Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale. /S.P. Huntington. – Oradea, 1998. – 528p.
69. Bryan, Wilson. Religia din perspectiva sociologică. /Wilson Bryan. – București, 2000. – 198p.
70. Legea Republicii Moldova despre culte. – Nr. 979 – XII din 24.03. 92. //Monitorul Oficial nr. 3/70 din 30. 03.1992 din 30. 03. 1992.
71. Cultele religioase și integrarea României în Uniunea Europeană: documentele întrunirii de la Snagov, 16 mai, 2000. – București, 2000. – 55p.
72. Muntele, I. Populația Moldovei în ultimele două secole. /I. Muntele. – Iași, 1998. – 257p.
73. Ciobanu, Șt. Basarabia: Monografie. /Șt. Ciobanu. – Chișinău, 1993. – 446p.
74. Munteanu, I. Dezvoltări regionale în Republica Moldova. /I. Munteanu. – Chișinău, 2000. – 261p.
75. Hachi, M. L'influence de la religion sur la mod de vie de la population de l'espase géographique de la République de Moldova. /M. Hachi, V.Parlicov //Analele Științifice ale Universității „Al.I. Cuza” Iași, T. XLII-XLIII. S. II. C. Geografie, 1996-1997. – P. 219-226.
76. Hachi, M. Influența factorilor religios și etno-cultural asupra modului de viață al populației. /M. Hachi //Economia. Supliment. – 1997. – P. 41-44.
77. Гуцу, В.Г. Культурный уровень жизни населения Республики Молдова: теория, методы и опыт социологического исследования. /В.Г. Гуцу. – Кишинёв, 1993. – 203с.
78. Raiburg, I. În America ai certitudinea zilei de mâine. /I. Raiburg //Timpul. – 2002. – Nr. 4 (19).
79. Barometrul de opinie publică. – Chișinău, 2003. – 100p.
80. Republica Moldova – 2000: Raportul național al Dezvoltării Umane. – Chișinău, 2001. – 135p.

81. Educația în Republica Moldova: publicație științifică. Chișinău, 2003. – 85p.
82. Ciumară, M. Societatea informațională etapă către societatea culturală intensivă. /M. Ciumară //Revista economică. – 2001. – № 3 (61).
83. Le Cler. La Moldo-Valachi, ce qu'elle a été, ce qu'elle est, ce qu'elle pourrait être. /Le Cler. – Paris, 1966. – 126p.
84. Republica Moldova: Programul Național Strategic de Acțiuni în domeniul Protecției Mediului Înconjurător. – Chișinău, 1995. – 147p.
85. Скотт, Дж. Моральная экономика крестьянства как этика выживания. /Дж. Скотт //Великий незнакомец. Крестьяне и фермеры в современном мире. /сост. Т. Шонин. – Москва, 1992. – С. 63-87.
86. Ungureanu, Al. Orașele din Moldova. – Iași, 1980. – 328p.
87. Mățu, M. A. Сельское расселение в Молдавской ССР. /М. А. Mățu. – Кишинев, 1974. – 130с.
88. Sainsus, V. Direcțiile principale ale migrației populației rurale. /V. Sainsus //Economica. Supliment. 1997. – P. 31-34.
89. Matei, C. Republic of Moldova. //The socio-economic transformation of rural areas in Russia and Moldova. / C. Matei, M. Nachi, V. Sainsus. – Potsdam, 2003. – P. 135-160.
90. Зайончковская, Ж. А. Демографическая ситуация и расселение. /Ж. А. Зайончковская. – Москва, 1991. – 132p.
91. Кабо, Р.М. Элементы географического изучения населения в СССР. /Р.М. Кабо //География в школе. –1941. – №3. – С. 24-30.
92. Nicu, V. Localitățile Moldovei în documente și cărți vechi: În 2 volume /V. Nicu. – Chișinău, 1991. – Vol. I.: A-L. – 508p.; Vol. 2: M-Z. – 434 p.
93. Марьян, А. Т. История села Галешты. /А. Т. Марьян. – Кишинёв, 1990. – 85с.
94. Enciu, N. Populația rurală a Basarabiei în anii 1918-1940. /N. Enciu. – Chișinău, 2002. – 272p.
95. Brunhes, T. La géographie humaine. /T. Brunhes. – Paris, 1925. – Vol.1. – 227p.
96. Sărăcia în Republica Moldova. /PNUD. – Chișinău, 2003. – 195p.
97. Dicționar statistic al Moldovei: ediție specială statistică în 4 volume. – Chișinău, 1994. – Vol. 1. – 386p; Vol. 2. – p. 388-813; Vol. 3. – p. 816-1210; Vol. 4. – p. 1212-1558.
98. Stoica, G. Dicționar de artă populară. /G. Stoica, P. Petrescu. – București, 1997. – 520p.
99. Захаров, А И. Народная архитектура Молдовы. /А И Захаров. – Москва, 1960. – 94с.
100. Курогло, С.С. Социалистические преобразования в быту и культуре гагаузского населения МССР. /С.С. Курогло. – Кишинёв, 1983. – 199с.

101. Condițiile de viață, modul de trai și sănătatea populației: Proiectul Uniunii Europene. / serviciul independent de Sociologie și Informații „Opinia”.
102. Райтвийр, Т. В. Социогеографические исследования образа жизни. /Т. В. Райтвийр – Таллин, 1975. – 180р.
103. Шарыгин, М. Д. Региональная организация общества. /М. Д. Шарыгин. – Пермь, 1992. – 180с.
104. Fouillée, A. Psychologie de peuple Europe. /A. Fouillée. – Paris, 1903. – 338р.
105. Пространственные структуры мирового хозяйства. /под ред. Н. С. Мироненко. – Москва, 1999. – 419с.
106. Pott, Ph. Moldovenii sunt clienți onești. /Ph. Pott //Timpul. – 2003. – № 45 (107).
107. Sochircă, V. Studiul economico-deografic al sectorului particular al agriculturii Republicii Moldova: Rezumatul tezei de doctorat. /V. Sochircă. – Iași, 1999. – 29р.
108. Clasificatorul ocupațiilor din Republica Moldova. – Chișinău 2001. – 855 p.
109. Agricultura Republicii Moldova: culegere statistică. – Chișinău, 2003. – 210р.
110. Sochircă, V. Studiu geografic asupra specializării gospodăriilor țărănești private. /V. Sochircă. //Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria Științe socio-umanistice. – Chișinău, 2003. – Vol. 2. – P. 366-368.
111. Hachi, M. Locul industriei casnice în viața populației Republicii Moldova. /M. Hachi //Politica industrială și comercială în Republica Moldova. – Chișinău, 1997. – P. 482-485.
112. Pamfile, T. Industria casnică la români: Trecutul și starea ei de astăzi. /T. Pamfile. – București, 1910. – 496р.
113. Postolachi, E. Meșteșugurile populare – parte integrantă a vieții rurale. /E. Postolachi, V. Iarovoii //România și Republica Moldova: agricultura și ruralul în perioada de tranziției. – București, 1996. –P. 115-123.
114. Iordache, Gh. Ocupații tradiționale pe teritoriul României: studiu etnologic. /Gh. Iordache. – București, 1986. –Vol. 2. – 353 p.
115. Социально демографическое развитие села. Региональный анализ. /под. ред. Т.И. Заславской, И.Б. Мучника. – Москва, 1980. – 343с.
116. Eremia, A. Nume de persoane. /A. Eremia, M. Cosniceanu. – Chișinău, 1974. – 134р.
117. Iordan, I. Toponimie românească. /I. Iordan. – București, 1997. – 223р.
118. Eremia, A. Nume de localități. /A. Eremia. – Chișinău, 1970. – 223р.
119. Bulgaru, M. Dreptul de a mânca. /M. Bulgaru. – București, 1996. – 584р.
120. Бражноков, Б. Х. КУЛЬТ ПИЩИ И ПИЩЕВЫЕ АНИМАТИЗМ. /Б. Х. Бражноков //Этнографическое обозрение. – 2002. – № 2. – С. 103-112.

121. Зубаревич, Н.В. Социальное развитие регионов России. /Н.В. Зубаревич. – Москва, 2003. – 262с.
122. Саушкин, Ю.Г. Введение в экономическую географию. /Ю.Г. Саушкин. – Москва, 1970, 330с.
123. Калмуцкая, Э.И. География потребления. /Э.И. Калмуцкая.– Черновцы, 1980. – 90с.
124. Starea de nutriție în Republica Moldova. Analiza situației și strategiile de intervenție: raport 1996-2000. – Chișinău, 2002. – 40p.
125. Claudian, I. Alimentația poporului român în cadrul antropogeografiei și istoriei economice. /I. Claudian. – București, 1939. – 150p.
126. Iorga, N. Basarabia noastră. /N. Iorga. – Chișinău, 1993. – 221p.
127. Берг, Л. С. Бессарабия: Страна – люди – хозяйства. /Л. С. Берг. – Петроград, 1918. – 242p.
128. Miron, M.A. Comportamentul consumatorului: evoluție, determinări, realizări și perspective. /M.A. Miron. – București, 1996. – 112p.
129. Marin, C. Societatea civilă: între mit politic și pledoarie socială. /C. Marin. – Chișinău, 2002. – 182p.
130. Drăgan, I. Paradigme ale comunicării de masă: Orizontul societății mediatică. /I. Drăgan. – București, 1996. – Partea 1. – 303p.
131. Comunicare și educație. /D. Cârleanu, L. Lupașcu, D. Lupusoaru, ... – Iași, 1996. – 205p.
132. Drepturile și libertățile omului în Republica Moldova: raport anual 2001. /C. Ciurea, V. Saharneau, I. Sofronie,... – Chișinău, 2002. – 183p.
133. Bârnă, A. Autoeducație și autoinstruire. /A. Bârnă. – București, 1994. – 138p.
134. Gorincioi, Gh. Sistemul mass-media în Republica Moldova: prelegeri. /Gh Gorincioi – Chișinău, 1997. – 47p.
135. Carașciuc, L. Sistemul integrității naționale: Republica Moldova. /L. Carașciuc, F. Obreja, V. Gâscă,... – Chișinău, 2002. – 168p.
136. Filip, Iu. Azi pe cap de locuitor avem numai două cărți în limba română. //Timpul. –2002. – № 35.
137. World Development Indicators. – Washington: The World Bank, 1997. – 2003. –391p.
138. Бурла, М.П., Экономика Приднестровья на переходном этапе. /М.П. Бурла, В.А. Гушан, Казмалы И.М. – Тираспол, 2000. – 287с.
139. Activitatea agricolă a gospodăriilor personale auxiliare ale cetățenilor și a gospodăriilor țărănești (de fermieri) în Republica Moldova în 2002: (rezultatele cercetării statistice). – Chișinău, 2002. – 68p.

140. Totalurile recensământului unional al populației R.S.S.M. – Chișinău, 1992. – Vol. 3. – p. 342.
141. Populația economic activă, ocupată și șomeră. – Chișinău, 2004. – 199p.
142. Aspecte privind nivelul de trai al populației. Buletin statistic 2003. – Chișinău, 2004, 36p.
143. Republica Moldova: breviar Statistic. – Chișinău, 2004. – 124p.
144. Piața forței de muncă în Republica Moldova: culegere statistică – Chișinău, 2003. – 121p.
145. Anuarul statistic al Republicii Moldova. – Chișinău. –1999, 2001. –526p.; – 2000, 2002. – 501p.; –2002, 2002. –525p.; 2003, 2003. – 704p.
146. Recensământul general al populației României. Vol. 1-10. – București, 1938.
147. Construcțiile Republicii Moldova. – Chișinău, 2001. – 176p.
148. Ocuparea în economia informală în Republica Moldova. – Chișinău, 2003. – 152p.
149. Moldova în cifre: culegere succintă de informații statistice. – Chișinău, 2003. – 297p.
150. [www. econdep@mfa.un.md](mailto:econdep@mfa.un.md)
151. www.netacad.dnt.md
152. <http://www.editor@ijk.md>
153. 154. www.statistica.md

